

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON ve SİNEMA ANABİLİM DALI

KAMU HİZMETİ YAYINCISININ KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİ
KAVRAYIŞI:1980-2000 ARASI TRT ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şükriye Ezgi MERT

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Engin SARI

Ankara 2012

ÖNSÖZ

Çalışmam boyunca bilgi birikimiyle bana yol gösteren tez danışmanım Yrd. Doç. Dr Engin SARI'ya, öneri ve eleştirileriyle tezime katkıda bulunan çok değerli hocalarım Prof. Ruken ÖZTÜRK ve Doç. Dr. Funda ŞENOL CANTEK'e teşekkür ederim.

Şükriye Ezgi MERT

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
İÇİNDEKİLER.....	2
KISALTMALAR.....	5
TABLolar.....	5
GİRİŞ.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

Kültür, Kültürel Çeşitlilik ve Kamu Hizmeti Yayıncılığı

1. Kültür ve Antropoloji.....	10
2. İletişim Çalışmaları ve Kültürel Çalışmalar.....	13
3. Kültürel Çeşitlilik.....	29
4. Kamu Hizmeti Yayıncılığı ve Kültürel Çeşitlilik.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ve Kültürel Çeşitlilik

1. Başlangıçtan Özerk Döneme Kadar TRT.....	58
2. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ve Özerklik Algısı.....	62
3. Değişime Hazırlık ve 1970'ler.....	64
4. Hegemonyanın Yeniden Yapılanışı ve 1980'ler.....	66
5. Deregülasyonun Kamu Hizmeti Yayıncısına Getirdikleri ve 1990'lar.....	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Genel Yayın Planlarının İncelenmesi

1. Genel Yayın Planları: 1970’ler.....	83
1.1. Genel Yayın Planlarının Oluşturuluşu.....	83
1.2. Genel Yayın Planlarının Amaçları.....	84
1.3. Genel Yayın Planlarında Araçlar Bölümü	85
1.4. 1978 Yılı Genel Yayın Planında “Ana İlke ve Esaslar” Başlığı.....	87
1.5. Yayın Esasları.....	88
1 6. Kültür Yayınları.....	88
1.7. Değerlendirme.....	90
2. Genel Yayın Planları: 1980’ler	
2. 1. Genel Yayın Planlarının Oluşturuluşu.....	94
2. 2. Genel Yayın Planlarında Amaçlar.....	96
2. 3. Genel Yayın Planlarında İlkeler.....	99
2. 4. Kültür Yayınları.....	101
2.4.1.Genel Yayın Planlarında Bölgesel Yayınlar Başlığı ve Kültür.....	105
2.4.2.Genel Yayın Planlarında Ele Alınan Ortak Yayınlar Başlığı ve Kültür.....	107
2. 5. Genel Yayın Planlarında Kadın.....	108
2. 6. Değerlendirme.....	109

3. Genel Yayın Planları: 1990'lar.....	114
3. 1. Genel Yayın Planlarının Oluşturuluşu.....	114
3. 2. Genel Yayın Planlarının Amaçları.....	115
3. 3. Genel Yayın İlkeleri.....	117
3. 4. Genel Yayın Planlarında Kültür	121
3. 5. Genel Yayın Planlarında Bölgesel Programlar.....	122
3. 6. Değerlendirme.....	123
4. Genel Yayın Planlarının İncelenmesinden Elde Edilen Bulgular.....	126
SONUÇ	142
KAYNAKÇA	148
ÖZET	156

KISALTMALAR:

AB: Avrupa Birliği

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

ASTK: Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Konvansiyonu

EBU: Avrupa Yayın Birliği

GATT: Ticaret ve Tarifeler Genel Anlaşması

TRT: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu

TABLO VE ŞEMALAR:

Şema-1: “Karmaşık Olan ve İnsan” Eşitliği.....35

Şema-2: İnsan, Doğa, Kùltür İlişkisi.....36

Tablo-1: Kavramların tekrarı analizi: Din vd.....132

Tablo-2: 1980–2000 arası Genel Yayın Planlarında *kùltür* sözcüğünü içeren
tıamlamaların ve bunların anlamsal karşılıklarının kullanılma sıklığı.....135

GİRİŞ

Kültürel çeşitlilik, hemen hemen tüm toplumların karşı karşıya olduğu bir durumdur. Kültürel çeşitliliğin kuramsal algılanışı, insan hakları perspektifinden küreselleşmeye kadar popüler sunumlar içine yerleşmektedir. Kültürel çeşitliliğin konusu olduğu bir alan da medya çalışmalarıdır. Kamu hizmeti yayıncılığının tartışılan işlevleri arasında çeşitlilik bu diğer bağlamlar ile ilişkilidir. TRT'nin kültürel çeşitliliğe yaklaşımı tıpkı özerklik gibi onu ideal bir kamu hizmeti yayıncısı kılabilen noktalardan biridir. Bu çalışmada Türkiye'nin 'ticari olmayan' kamu hizmeti yayıncısının kültürel çeşitlilik olgusu karşısındaki konumu sorunsal olarak kabul edilmekte ve "TRT, temel bir politika metni aracılığıyla kültürel çeşitliliği nasıl kavlıyor" sorusu sınırlı bir geçmişe yöneltilmektedir. Bu sorun tartışılarak halkın özgürlüklerine erişmede yararlanabileceği demokratik bir platform olabilecek kamu hizmeti yayıncılığının farklı bir açıdan değerlendirilebilmesi arzulanmaktadır. TRT'nin kültürel çeşitliliği nasıl kavradığı sorusu, TRT'nin yapısal olarak davranışını yönetebilen "özerkliği" sorusu ile beraber düşünülmektedir. Bu çalışma çerçevesinde araştırmacı, kamu hizmeti yayıncısının özerkliği meselesinin TRT'nin kültürel çeşitliliği kavrayışında belirleyici bir durum yarattığını varsaymaktadır. Çalışmanın TRT tarihini de kısmen incelediği ikinci bölümünde literatüre dayanılarak bu belirleyiciliğin sınırları bir miktar aktarılmaktadır.

Bu çalışmada 1980-2000 arasında Türkiye Radyo Televizyon Kurumunca hazırlanıp yayınlanan ve tüm TRT çalışanlarına rutin olarak dağıtılan Genel Yayın Planları, bir kültür kurumu da olan kamu hizmeti yayıncısının kültürel çeşitliliği kavrayışının irdelenmesine imkan veren bir politika metni olduğundan incelenmek istenmiştir. Genel Yayın Planlarında kültürün konumlandırıldığı yere bağlı olarak,

kamu hizmeti yayıncılığının yapılıp yapılmadığı, kültürel çeşitliliğin temsil edilmesi yönünde bir çaba olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Araştırma bu amaçlarla üç bölümden oluşan bir metin olarak kurgulanmıştır. Birinci bölümde, kültür kavramı üzerine eğilinilerek antropoloji ve iletişim çalışmalarının kavrama yaklaşımı aktarılmaya çalışılmıştır. İletişim çalışmalarının temel iki yaklaşımının -anaakım/eleştirel paradigmlar- ayrimından yola çıkılarak kültüre dair derin bir bakışı olan Kültürel Çalışmalar yaklaşımı anlatılmış, özellikle Stuart Hall'ün kültürün ideolojiden farklı fakat ona yakın konumunu irdeleyen yaklaşımından faydalanılmıştır. Bunun ardından kültürel çeşitlilik kavramını anlamaya çalışmak üzere ağırlıklı olarak Bhikhu Parekh'in yaklaşımı ve Kymlicka'nın konuyla ilişkili yaklaşımının bağlamı aktarılmıştır. Konunun kamu hizmeti yayıncılığı mevzusu ile ilişkisi hem kavramsal olarak hem de diğer ülkeler ve uluslararası girişimler açısından örneklendirilerek kurulmuştur.

İkinci bölümde, TRT'nin kurumsal olarak yaklaşımını etkileyebilecek özel durumlar, aktörler ve aynı zamanda siyasal ve ekonomik olaylar verilerek, bunlar aracılığıyla Kurum'un kültürü kavrayışının ve kültürel çeşitliliği temsil etme potansiyelinin ne olabileceğine dair bir çerçeve hazırlanmıştır. Bu amaçla başlangıçtan itibaren TRT'nin hikayesi farklı odaklarda kurgulanmış, örneğin TRT'nin özerklik durumunu belirleyen siyasi olaylar, sonuçta doğan yasal durum ve bununla ilişkili olarak kültürün özgür ve temsil edilebilir/edilemez kılınışının basit bir görüntüsü verilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölüm, görgül çalışma olarak, ulaşılabilen ilgili Genel Yayın Planı sayılarının, çalışmanın amacına uygun bir özeti ile başlamaktadır. Burada, Genel

Yayın Planları içinden seçme yapılmış ve bunlar yorumlanmıştır. Bu kısmın ardından ise hem önce verilen bilgilerden hem de Genel Yayın Planlarının tümü içinden okuma, kodlama ve işleme yoluyla elde edilen bilginin bir yorumu sunulmuştur. İlgili materyale uygulanabilecek bir şablon olmadığı için içerik analizi eldeki veriyi işleyebilecek bir biçimde kurgulanmıştır. Kültürel çeşitliliği işaret edebilecek bir kavram grubu Planların anlam ağı içinden elenerek, bu metinleri geniş bir bakış açısı ile değerlendirmek mümkün olmuştur.

Çalışmanın başlangıcında TRT'nin kültürel çeşitliliği kavrayışını araştırmak için kullanılabilecek öncelikli bir diğer metin türü TRT'deki yapımcılarca sunulmuş fakat reddedilmiş yapım önerileridir. Araştırmacı, bu program önerilerine ulaşmak istemiş bununla beraber TRT yöneticilerinden bu metinlere erişimin ancak mahkeme kararı ile mümkün olacağı yanıtını almıştır.

Çalışmada kullanılmakta olan metinler, yasal belgelerdir. Genel Yayın Planı olarak adlandırılan bu metinler, TRT'nin politikalarının değerlendirilmesinde pek de başvurulmayan, ciddi kabul edilmeyen metinlerdir. Halbuki bu metinler edebi birer metin değil, kurum içinde etkili politika yapımcıların oluşturduğu metinlerdir. Edebi metinler sözde ve sanal söz edimleridir; yani söz edimlerinin taklitleridir, bu nedenle de Austin bu tür edimleri “gayri ciddi ve kusurlu” edimler olarak nitelemiştir (Eagleton, 1990: 141). Ciddi kabul edilmemelerinin bir sebebi üretim sürecinin neresinde olduğu anlaşılır biçimde ön planda bir politika metni olarak gözükmemesi; bir diğer sebebi, TRT'de üretim sürecinde dönemsel politik etki unsuru sayılabilecek hükümetlerin işe yerleştirme süreçleri ile ilgili süreçlerde diledikleri değişikliği meydana getirme şansının bulunmasıdır. Bununla beraber Beybin Kejanlıoğlu'nun dile getirdiği gibi, belirli bir alanda açık bir politikanın olmaması da gayet

anlamalıdır. TRT, emekleme ve çocukluk çağını çok yavaş tamamlamıştır. Düzenli olarak değişim içeren, bununla beraber belirli bir -en azından- kamu hizmeti anlayışı olan ve buna bilimsel ve demokratik bir nitelik kazandırmaya çalışan, kurumsal kültürü ve kimliği bu yönde belirlenmiş güçlü ve bu yönden özerk bir yayıncılık anlayışı geliştirmiş bir TRT'nin olmayışı düşündürücüdür. Bu çalışmada incelenmekte olan politika metinlerinin yapılanışı ve gücü/güçsüzlüğü anlamsız değildir; aynı zamanda TRT'nin, ulusal ve uluslararası sistemin tarihsel bağlamından kopuk değildir. Bu metinler medya sistemi ile ilgili “ulusal” sayılan kültürün adeta ruhudur. Metinlerin orta vadede anlamlı değişimleri içermemesi ise hegemonya, otoriterlik ve çok dolaylı olarak uluslararası ticari sistem açısından bu çalışma çerçevesinde önemlidir.

Bu metinler anonim değildir, bununla beraber çokça çalışanı bulunan ve anonim algılamalar yaratacak bir kurumun kapısından içeri girip anonimleşebilecek şekilde tüm kurum çalışanlarının eline verilmiş bir eğitim aracıdır. Otoriter ve değişmez, aynı zamanda rıza kazanmakta ancak bir azınlığa ulaşabilecek bir metindir ki bunu çalışmanın analiz bölümünde görmek mümkündür. İdari bir metin kural yaratmalıdır; bununla beraber demokratik bir ülkede demokrasiyle kesişebilen yetişkinlere kurum hedefleri doğrultusunda etik olanı, evrensel olanı, insan haklarını körü körüne modernleşmeci olmayan bir perspektifi kazandıracak tamamlayıcı bir politika aracı olmalı, ayrıntılandırılmış haliyle bir tür şeffaflık yaratmalıdır.

Genel Yayın Planları çerçevesinde TRT'nin özerk bir kuruluş olarak belirleyebileceği esnek değişimci ve açık yaklaşımların, hükümetlerin dikkatini çekebilecek olması da bu metinleri ancak birkaç ideolojik yaklaşımın çarpıştığı bir metin haline getirebilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
KÜLTÜR, KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK VE KAMU HİZMETİ
YAYINCILIĞI

1. KÜLTÜR VE ANTROPOLOJİ

Kültür, gündelik dilde kullanıldığında, yaşantılarımız içine sinmiş olana, toplumda geleneğe veya “alçak/yüksek” kültüre dair yerleşmiş algılara uygun, genel ve sönük bir tanımlamayla tekdüzeleşir. Kültürü yaşamakta olanlar onu tanımlamaya ihtiyaç duymayabilirler. Bilimsel çalışmalar içindeyse bilimsel bakışın şüpheciliğiyle daha ayrıntılı onlarca tanım bilimsel paradigmalara bağlı olarak şekillenmiştir.

Kültürler, antropoloji içinde üç farklı coğrafyada, üç farklı gelenek içinden çıkan incelemelerle araştırma unsuru olmuştur. Büyük Britanya’da sömürgelerin kültürleri halklarını yönetme ihtiyacı dolayısıyla, Kuzey Amerika’da ‘yerli halkların kültürleri’, yok olmakta olan kültürleri incelemek amacıyla, Almanya’da ‘halk kültürü’ geç uluslaşma sürecini desteklemek üzere araştırılmıştır (Altuntek, 2007: 11). Kültüre, değişik merceklerle yaklaşmak tek bir disiplin içinde bile onun tanımını farklılaştırır. Nitekim antropolojik paradigmlar, Altuntek’in aktardığı ikili ilişkiler çerçevesinde kültür ile bağını şöyle kurmaktadır:

1. *Toplum-kültür ikiliği*, paylaşılan inanç sistemleri, değerler, fikirler, mitoslar, gelenekler, toplumsal örüntülerin gerisinde yatan içsel mantık gibi zihinsel görüngüler olarak tanımlanan kültür (ABD antropolojisi) ya da toplumsal yapı, sistem, örgütleniş (Britanya antropolojisi) üzerinde durmaktadır.

2. *Doğa-kültür ikiliği*, insan davranış ve kişilik özelliklerinin doğal mı yoksa kültürel temelli mi olduğunu tartışır.

3. *Evrenselcilik-görecilik ikiliği*, tüm insanların birbiriyle karşılaştırılabilir evrensel standartlara tabi olduğunu varsayan ve nihai olarak toplumsal/kültürel “yasalar” arayışında olan *etik* yaklaşım ile kültürlerin birbirleriyle karşılaştırılmayacak kendilikler olduğunu, giderek, antropolojik “hakikatlerin” gerçekte kendi “değer sistemlerini” yansıtan kültürel inşalardan ibaret olduğunu öne süren *etik* yaklaşım arasındaki yaklaşım farklılığı üzerine yerleşmektedir.

4. *Diyakroni-senkroni ikiliği*, toplumları/kültürleri değişim süreçleri içerisinde incelemeyi, bir başka deyişle şeylerin zaman içerisindeki ilişkilerini ele alan, dolayısıyla tarihi analiz çerçevesine dahil eden diyakronik yaklaşım, toplumları/kültürleri eşzamanlılık ilişkisi içerisinde çözümleyen ve tarihi dışlayan senkronik yaklaşımın tezadıdır.

5. *Organik model-linguistik model ikiliği*, evrimci ve yapısal işlevselcilerin kurduğu organizma analojisinin yerini, esas olarak Levi-Strauss yapısalcılığıyla birlikte linguistik analojinin alışının ardından günümüzde kültür incelemeleri yapısal dilbilime göre daha esnek olan göstergebilim daha uygun bir model kabul edilmektedir.

6. *Bilim-sanat/edebiyat ikiliği*, kültürü, yasaları olan bir olgu olarak ele alan yönelime karşı, araştırmacının öznelliği ve görüngülerin ancak yorumlanabileceği iddiasıyla ele alan sanat/edebiyat yaklaşımı günümüzde antropoloji içinde öne çıkmaktadır (Altuntek, 2007: 18-19).

Kültür kavramını merkeze oturarak *Gramsci, Kültür ve Antropoloji* kitabını yazan Kate Crehan’a göre, Antonio Gramsci antropologların çok önemseydiği bir düşünürdür. Terim olarak kültür antropolojide ve Gramsci’de farklı anlamlar yüklü

olmasına karşın, antropologlar Gramsci'nin kültürden kastıyla, kendi kasıtlarının aynı olduğunu en azından üstü kapalı bir şekilde kabul ederler. (Crehan, 2006: 12-14). Evrimci varsayımlardan arındırılmış bir antropolojik bakış, günümüz dünyasında sıkça bahsedilen küreselleşmiş dünyanın genel-geçer ve Gramsci'nin kavramını kullanacak olursak, hegemonik kabullerini soruşturmak için ilginç bir başlangıç noktası sağlar (Crehan, 2006: 15).

Bir dönüşüm süreci olarak iletişim, bireysel kültürel farklılıklarla bir karşılaşmayı kapsar ve bu şekilde iletişime girmenin bir neticesi olarak rekabet ve çatışma bilinçli hale geldiğinde hareket ya da değişmeyi ima eder (Hardt, 1989: 24). Kültürel çeşitlilik de iletişim sürecinde farktan kaynaklanan bir hareketlilik unsuru olarak, insanı ve iletişimi araştıranlar için önemlidir. Kültürün kendisi, iletişim sürecinin, onu farklılaştıran bir kaynağı olarak bir araştırma konusudur ve antropoloji kadar iletişim çalışmalarını da ilgilendirir.

Aşağıda çalışmanın bakış açısını kurmak üzere, kültürü tanımlarken insana olan mesafeyi azaltan bir antropolojik yaklaşımın çalışmalarından da faydalanan ve Gramsci'nin hegemonya kavramından etkilenmiş Kültürel Çalışmalar geleneğine dahil olan, iletişim çalışmalarına kaynaklık eden araştırmacılardan bahsedilecektir. Bununla beraber bu yaklaşımı diğerlerinden ayırabilmek için öncelikli olarak ana akım iletişim araştırması perspektifine kısmi olarak değinilecektir.

2. İLETİŞİM ÇALIŞMALARI VE KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR

Yirminci yüzyılın büyük kısmında sosyolojide ve sosyal antropolojide güçlü ve genellikle açık bir işlevselcilik yaygın bir kabul görmüştür (Marshall, 2005: 364). İşlevselci bakış açısına paralel olarak, sosyologlar için toplumları ve antropologlar için de kültürleri, olabilecek en kapsamlı toplumsal bütünler ya da toplumsal sistemler olarak görmek bir alışkanlık haline gelmiştir; onlar, öbür somut analitik birimleri de bu bütünlerin parçaları ya da alt sistemleri olarak düşünürler (Moore, 2010: 362). Anoloji, henüz organik anolojidir. Bilimsel açıklama işlevseldir. İşlevsel açıklama, bir fenomenin –mesela kültürün- varlığını ya da bir eylemin yapılmasını, sonuçlarına göre ortaya koyar; örneğin dinsel kurumlar, toplumsal dayanışmayı besleyip korumaya hizmet ederler (Marshall, 2005: 363-364). Bu görüşe göre, devlet de bu sistemde temel ilerletici güçtür ve demokrasiyi sağlar. Bu durumda kültür de bu anolojinin bir parçası olarak işlevseldir.

Anaakım iletişim araştırmalarında “kültür” genel olarak davranışçı ve işlevselci terimlerle kavramlaştırılır ve bu kavramlar üzerinden toplumsal-bilimsel yöntemler aracılığıyla genellenebilir hipotezlerin sınanmasıyla nesnel bilgi birikimi sağlanabileceği öne sürülür (Mutlu, 2004: 193). Williams’ın aktardığı üzere, katı işlevselci sosyolojik perspektif içerisinde çağdaş iletişim kurumları üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin, bu çalışmalar arasında Lasswell (1948), Lazarsfeld ve Merton (1948), Lazarsfeld ve Stanton’un (1949) çalışmalarına bakılabilir (Williams, 1993: 15).

İşlevselci gelenekten gelen siyaset bilimci Harold Lasswell’in iddiasına göre, kitle iletişim araçları toplum için dört temel şey yapar: Çevreyi gözetler (haber ve bilgi verme işlevi), bu bilgiyi toplumla bağlantılı hale getirir (editörlük işlevi),

eğlendirir (saptırma işlevi) ve kuşaklar arası kültür aktarma işlevini gerçekleştirirler (Lull, 2001: 132-133).

Ana akım iletişim çalışmaları içinde yer alan, işlevselci, davranışçı gelenekten geldiğini söyleyebileceğimiz bir başka araştırmacı Paul Lazarsfeld'tir. Lazarsfeld, bu alanda, kendi yürüttüğü yönetsel çalışmaları ve Avrupa geleneğine yakın eleştirel çalışmaları birbirinden ayırır. McCartizm döneminde totaliter eğilim kuşkuları yaygın iken, bu duruma vurgu yapmaktan kaçınan Lazarsfeld, yaptığı iletişim araştırmalarında iletişim süreçlerini ekonomik ve siyasal gücün örgütlenme biçimlerinden soyutlamaya yönelir (Mattelart, 2009: 36). Böylece Lazarsfeld'in araştırma anlayışı işlevselciliğe dayanmakta ve çalışmalarının yürütülmesinde pragmatik sayabileceğimiz hedefler içermektedir. Lazarsfeld'in karakterize ettiği terim de kullanılırsa, "Yönetsel kuramcı radyo ve televizyon alıcılarının birer kamusal ürün olmaksızın hane halkı metası olma yolunda üretimlerinde kurumların karar alma mekanizmaları ile ilgilenmez, bu temel seçimin, toplumsal kullanımlar, güç ve kitle iletişimin anlamı açısından önemli sonuçları olmasına rağmen" (Gitlin, 2008: 43). Lazarsfeld, *kişisel etki* argümanını öne çıkararak iktidarın, medya aracılığıyla iletişim alanını uzun vadeli bir etkileme girişimine dair de bir şey söylememiş ve iktidar ile mesafelenmemiş olur.

Kültür, iletişim çalışmaları bağını kurmak, uygun bir kuramsal pozisyon alabilmek için, Lazarsfeld'in dahil olduğu ve başlangıcını temsil edebileceği ana akım iletişim çalışmalarına ek olarak, sosyal psikoloji alanı içinde de kitle toplumu şeklinde yer bulmuş kitle kültürü paradigmasına, dahil olup olmadığı tartışılan eleştirel araştırmacı ve yaklaşımlardan da bahsetmek gerekir.

Kitle toplumu sanayileşmenin sonucu olarak düşünülür ve eleştirel felsefi yaklaşımların yanısıra sosyal-psikolojik çalışmalara da konu olmuştur. Kitle, insan davranışını kültürel farklılık olgusundan ayıran ve topluma yekpare bir bakış açısıyla yaklaşan, sonuç olarak öznenin çevresiyle beraber özgünlüğünü göremeyen bir anlayış getirebilir. Anonimlik, bulaşma, telkine yatkınlık, modern sosyal psikolojide *bireylik yitimi* olarak adlandırılır ve *The Crowd*'un yazarı Le Bon kalabalık ve birey için şunu söyler:

“.. kitle içinde bulunan birey, sadece çokluğun, sayı fazlalığının verdiği bir duygu ile tek başına olduğu vakit frenleyebileceği içgüdülerine, kendisini terk etmek suretiyle yenilmez bir güç kazanır. Kitleler isimsiz (anonim) ve dolayısıyla sorumsuz oldukları için, bireyleri daima, her yerde kontrol edici rol oynayan sorumluluk duygularından tamamen uzaklaştırır ve onları içgüdülerine daha kolay teslim eder” (akt. Karahan, 2001: 1).

Üzerinde tartışmalar olmakla beraber, iletişim alanında temel bir eleştirel perspektif kaynağı olan Frankfurt Okulu da kitle toplumuna dayalı bir teori geliştirmiştir. Buna göre, kapitalizm giderek merkezileşirken, toplumsal yapısı yavaş yavaş atomlaşmış ve aynı anda özerk birey yok olmuştur (Swingewood, 1998: 334).

Bottomore, Frankfurt Okulu üyesi Herbert Marcuse'nin burjuva sınıfı bağlamında kültür ile ilgili fikrini şöyle aktarır: Kültürün müphem bir rolü vardır; modern toplumlarda engellenen özgürlük ve mutluluk arzularını destekler, ancak onları hayali bir alana yansıtarak ve böylece ‘isyankar arzuyu yatıştırarak’ statükoyu onaylar (Bottomore, 2005: 374).

Frankfurt Okulu'nun önemli isimlerinden Adorno ve Horkheimer'in adlandırmasıyla bir kültür endüstrisi söz konusudur. Adorno'nun sonradan öne sürdüğü gibi, kültür kavramı yönetime (administration) bağlanmıştır (Bottomore, 2005: 374). Adorno *Minima Moralia*'da şunları söylemektedir:

“Kültür endüstrisini geniş bir dünya-tarihsel perspektif içine yerleştirme arzusuna kapılan kişi, insanlarla kültürleri arasındaki kadim çatlağın sistemli bir biçimde sömürülmesi olarak tanımlamak zorundadır onu. Özgürlüğün gizilgücüyle baskı ve zulmün gerçekliğini her zaman aynı anda geliştiren ilerlemenin iki yönlü doğası, halkların bir yandan doğa ve toplumsal örgütlenme üzerinde gittikçe daha büyük denetim kurmaya yönelttikleri, ama aynı zamanda, kültürün koyduğu sınırlama ve zorlamalar yüzünden, tam da kültürün bu türden bütünleşmelerin ötesine nasıl geçtiğini anlayamayacak hale geldikleri bir duruma yol açmıştır” (Adorno, 2002: 152).

Böylece kişiler suç ortaklığı yaptıkları bir sistemde kültürün en insani ve kendilerine yakın görünen yönü ile avunurlar, fakat gerçekte kendileri meta haline gelmiş yani şeyleşmiş ve özlerine yabancılaşarak sakatlanmışlardır (Adorno, 2002: 152). Yabancılaşmanın özel bir biçimi olarak şeyleşme, insani özellikler, ilişkiler ve eylemlerin, insandan bağımsızlaşan ve onun hayatını yöneten insan yapımı özelliklere, ilişkilere ve eylemlere dönüşme edimi ya da bunun sonucudur (Bottomore, 2005: 561).

Adorno, “Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünmek” yazısında, *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nin taslaklarında kullandıkları kitle kültürü ifadesini daha sonraları değiştirme amaçları olarak, kitle kültürünü savunanların kabul edebileceği bir yorumu daha baştan dışlamak olduğunu belirtir (Mutlu, 2005a: 240). Böylece Frankfurt Okulu'nun en kötümser üyesinin kitle toplumu ifadesine mesafelendiğini görürüz. Onlara göre, bilinç ile kültür, insan eylemi, değerleri ve praksis alanından

çıkması durumdadır ve bireyler arasındaki ilişki giderek şeyler arasındaki ilişkiye dönüşmektedir (Swingewood, 1998: 334).

Bu, şeyler arası ilişki ifadesi ise Adorno özelinde kötümserliğin ifadesidir. Kültürel Çalışmalar ise bireyin direnişi ve muhalif oluşuna imkan tanıyan veya kültür endüstrisinin metinlerinin zaman zaman nasıl olup da aynı sisteme küçük büyük direnişler yaratabileceğini işaret eden çalışmalar da üretmişlerdir. Bununla beraber mücadele ve direnişin gerçekleştiği alanlar aynı zamanda “el koyma” alanıdır ve bu anlamda kültürel değişme, kültürel biçimler ve pratiklerin, popüler hayatın merkezinden dışarı itilmesi süreci için kullanılan iyi niyet yaratıcı bir tabirdir (Hall’dan akt. Özbek, 2009: 58).

Altmışlı ve yetmişli yıllarda görülen Cultural Studies (Kültür İncelemeleri) adı altında gelişen akımın uzak kaynağı, Frank Raymond Leavis’in otuzlu yıllarda yayınlanan yazınsal eleştiri incelemeleridir (Mattelart, 2009: 82). Leavis, kitle toplumu eleştirisi geleneği içinden gelmektedir. Swingewood’a göre, Leavis’in ortak kültür -yani, sıradan insanların ahlaki açıdan kendilerini bağlı hissettikleri bir cemaat içindeki gündelik deneyimleri- denen ‘yaşam’ ile yaratıcı zeka ve yaratıcılık arasındaki temel ilişkiye atfettiği önem onu, Nietzsche, Ortega Y Gasset ve Eliot gibi kendini beğenmiş seçkin kuramlardan ayırır. Leavis’e göre, kültürel canlılık, yaratıcı yazarların ortak kültürden yalıtılmaları dolayısıyla kat’i surette tehdit altındadır (Swingewood, 1996: 28-29). Leavis, 1932’de kurulmuş *Scrutiny* dergisi çevresinde toplanmış olan grupla beraber yazınsal değerlerin bilgisini yaymak için okulu kullanmak ister ve Leavis geleneği, eğitim kaygısıyla, her şeyden önce metin çözümlemesine, anlamın ve sosyo-kültürel değerlerin araştırılmasına dayanan

değişik yazınsal üretim biçimlerini miras bırakır (Mattelart ve Mattelart 2009: 82–83).

Kültürel çalışmalar geleneğinin başlangıcı belirgin biçimde Richard Hoggart ve Raymond Williams’a dayanır. Bu yazın eleştirmenleri kültür incelemelerine yönelik mevcut yaklaşımların, orta yaşın ve işçi sınıfı öğrencilerinin değerlerini çok az yansıttıklarını görürler ve popüler kültürü ve işçi sınıfı deneyimini küçümsemeden kavramaya olan gereksinimin ayırdına varırlar (Smith, 2005: 210).

1957’de modern İngiliz yazını profesörü Richard Hoggart *The Uses of Literacy*’de işçi sınıfının yaşam biçimini alt üst eden değişimleri betimler ve ticari kültüre direnen yaşam biçimlerini över, fakat o yıllarda televizyon henüz halk arasında yayılmamıştır (Mattelart ve Mattelart, 2009: 83). Smith’e göre, Hoggart’ın başarısının, tam da işçi sınıfının kültürünü bu kitap aracılığıyla akademik gündeme taşımasında ve kapalı okuma gibi yazın eleştirisini popüler kültür materyaline uygulamasında yatmaktadır. Bununla beraber Hogart, Leavis gibi çağdaş kitle kültürü hakkında olumsuz yargılarda bulunmak amacıyla normatif standartlara başvurur ve uzun dönemli etkiye sahip kuramsal olarak güçlü bir model sunmaz (Smith, 2005: 210).

Kültürü erk ilişkileri ve toplumsal değişim stratejilerinden soyutlamanın olanaksız olduğu inancında (Mattelart ve Neveu, 2007: 24) olan Raymond Williams, Hoggart’ın aksine, uzun dönemli etkiye sahip kuramsal olarak güçlü modeller sunmuştur (Smith, 2005: 210). Williams, 1962’den itibaren, *Communications* adlı yapıtında, girdiği siyasal tartışmada medya araçlarının sosyalist bir program çerçevesinde demokratik kontrolü yönünde öneriler getirmiş ve böylece medyaları

nüfuz ve ajitasyon-propaganda araçlarından ibaret sayan araççı vizyondan uzaklaşmıştır (Mattelart ve Neveu, 2007: 27).

Williams'a göre, kültür kavramı, 18. yüzyılda antropolojinin gelişmesiyle, geniş, çoğulcu bir kavram olarak, bütüncül ve ayrı bir yaşam biçimini ifade etme özelliğini sürdürmüş, fakat bu ayrı kültürleri üreten oluşturucu ve belirleyici öğelerin doğası konusunda sorular ortaya çıkmıştır. Bu sorulara verilen alternatif yanıtlar, hem antropoloji alanında hem de bu disiplinin genişlediği alanlarda bir anlam skalası üretmiştir (Williams, 1993: 9).

Kültür, Raymond Williams'a göre, ilgi alanlarının birbirine yaklaşmasının en eski formlarından biri olarak, iki temel şekilde algılanmış, fakat zamanla bu iki konumun yakınlaştığı üçüncü bir konum daha meydana gelmiştir. Bunlardan (a) birincisi *idealist açıklamadır*; toplumsal etkinliklerin, özgüllük taşıyan -dil gibi, sanat üslupları gibi, entelektüel çalışma şekilleri gibi- bütün kültürel etkinlik katmanlarının üzerinde yer alan, bütün bir yaşam biçimini içeren bilgilendiren tin olarak kültür; (b) ikincisi *materyalist açıklamadır*; öncelikle diğer toplumsal etkinlikler tarafından biçimlendirilmiş bir düzenin doğrudan ya da dolaylı ürünü olarak, tam olarak betimlenebilen bir kültürün içinde yer aldığı bütün bir toplumsal düzen olarak kültür; (c) üçüncüsü ise, kültürel pratik ve kültürel üretim kavramlarının üstünde durmakla birlikte bunların, başka bir toplumsal düzenden basitçe türetilmiş olmayıp kurulu yapı içinde önemli öğeler olduğunu söyleyen ve bilgilendiren tin yerine kültürü, toplumsal düzenin zorunlu olarak iletişim kurduğu, yeniden üretim yaptığı, deneyimlerini sürdürdüğü ve keşiflere yöneldiği bir anlamlandırma sistemi olarak anlayan konumdur (Williams, 1993: 10-11).

Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi, 1970’li yıllardan itibaren Stuart Hall’ün yöneticiliğinde daha bilinir olmuştur (Smith, 2005: 212). Williams’ın 1977’de yazdığı *Marksizm ve Edebiyat* adlı yapıtında Marksist kuramı akademik çalışmasının merkezine taşıyarak ve kültürün hegemonya, ideoloji gibi kavramların kullanılarak kavranması gerektiğini öne sürerek buradaki entelektüel gelişimi hazırlamıştır (Smith, 2005: 212). Williams, Gramsci’ye bağlı kalarak, hegemonyayı, oluşumunda hiç statik ya da sistematik olmayan ve daima değişen kesintisiz bir tarihsel süreç olarak tanımlar (Stevenson, 2008: 32). Gramsci, yönetim ve hegemonyayı ayırtmıştır. Williams’ın açıklamasına göre, yönetim doğrudan doğruya siyasal biçimlerde ve bunalım dönemlerinde doğrudan ya da etkili baskı tarafından uygulanır, ancak bunun dışındaki olağan durumlarda siyasal, toplumsal ve kültürel güçler arasında iç içe geçmiş karmaşık bir ilişki söz konusudur. Çeşitli yorumlara göre, hegemonya ya bu karmaşık ilişki ya da bu ilişkinin zorunlu öğeleri olan etkin kültürel ve toplumsal güçler anlamındadır (Williams, 1990: 87). Ama yalnızca baskı gerçekten hegemonik değildir; hegemonik biçimlerle etkili bir biçimde kendini özdeşleştirmesi hegemonyanın gerçek koşuludur (Williams, 1990: 94). Hegemonya mücadelesi altyapıdaki değişikliklerin çoğu dahil olmak üzere, her türden köklü değişim için zorunlu ya da belirleyici olarak görülür (Williams, 2006: 175).

Hall’e göre insanların potansiyel öznel olarak inşa edilmesi ve dünya hakkındaki bilinçlerinin oluşturulması kültür şebekeleri içinde gerçekleşir (Hall, 1997: 92). Kültürün kökleri ise Marks’ın *Alman İdeolojisi*’inde insanın çifte ilişkisi dediği ilişkide yatar: İnsanın doğayla ve öbür insanlarla ilişkisi (Hall, 2005a: 191).

Hall örgütlenme, işbölümü ve malların mübadelesiyle oluşan sürecin, insanın doğayla ilişkisini bu olguların oluşturacağı durum ile yani toplumsal olan ile dolayımıldığı andan itibaren insan tarihinin başladığını anlatır. Toplumsal işbirliğinin büründüğü biçimlerin insan ihtiyacının karşılanması insanı ‘toplumsal bireyler’ olarak yeniden ürettiğinden bahseder ve bu biçimlerin oluşturduğu karmaşık yapıların öbür yapıları belirlediğini ifade eder. Bu tarihsel maddeci anlayış, onun kültüre yaklaşımı ile alakalıdır. Tarihsel maddeci anlayış, belirli bir tarihsel dönemde belirli bir üretim biçiminin belirli ve aynı dönemde farklı üretim biçimine sahip olan toplumsal işbirliği topluluğundan farklı bir toplum tipi yaratacağını varsayar (Hall, 2005a: 191). Marks *Alman İdeolojisi*’nde bilincin üretimini de yukarıdaki maddeci perspektifle açıklar. Marks, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*’da “İnsanların varlığını belirleyen, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklardır” demektedir (Politzer, 1999: 187). Hall, bu tarihsel olarak farklı ve fakat emeğin sömürsüne dayanan temel koşullar içinde doğacak bilinç biçimlerinin doğduğu çelişkili ortamı Marks’ın anlatısı içinde vurgular. Ona göre, bu ortamda doğan yaşam tarzları, toplumsal ilişkiler ve yapılar bütünü içinde tanımlanabilir örüntülerdir. Bu noktada kültür olgusu kavramsal olarak görünür olur. Yani Hall’ün ifadesiyle “metaforik olarak söylendikte, kültür bize toplumsal varoluşun belirli tarihsel koşullar altında büründüğü düzenlemeyi -biçimleri- gösterir ve burada nasıl *toplumsal* terimi insanların herhangi bir *toplumsal formasyon* içinde gayri iradi olarak girdikleri ilişkileri anlatıyorsa, *kültür* de bunların büründükleri biçimlere gönderme yapar” (Hall, 2005a: 191-195).

İnsanın üretici ve tarihsel hayatındaki her yeni aşamanın temelini oluşturan, doğa üzerindeki egemenliğinin sonucu olan ve toplumsal emek aracılığıyla

tamamlanan bir bilgi biçimi olarak kültür, üretimde maddileştirilir, toplumsal örgütlenmede cisimleşir, teorik tekniğin yanısıra pratik tekniğin gelişimi aracılığıyla ilerler ve dilde muhafaza edilir (Hall, 2005a: 195-196). Hall'e göre, kültür ve bilginin tözsel, biçimsel ve araçsal olarak biriktiği bir ortam olan dil arasındaki ilişki çift yönlüdür; bir yandan kültür maddileştiği biçimleri üretirken, dili değiştirirken, dil de kültürün içine doğan insana yapışır. İletişim pratiklerinin anlam ve dil, temsil ve anlamlandırma alanında temellendirilmesi kaçınılmazdır (Hall, 1997: 92). Kültür ve üretimi sürecinde ya da maddi üretim imkanları üzerinde kimler egemen ise dil üzerinde de güçlü bir oluşturunuculuğa sahip olacaktır (Hall, 2005a: 195).

Sorun, “anlam, değer, anlayışlar ve bilinç alanında insanların kendilerini, tamamen gerçek durumlarına tekabül etmeyen tarzlarda yaşantılamaları olgusunun nasıl açıklanması gerektiği”dir (Hall, 2005a: 197). Bunu açıklayabilmemiz için dilin yansıtıcı bir yapı olduğu fikrini bir yana bırakmamız gerekir. Hall, yukarıdaki sorunun cevabını Marks'ın *Alman İdeolojisi* kitabı içinden verir:

“Çünkü insanlar içinde yaşadıkları ve ürettikleri, kendilerinin eseri olmayan ve gayri iradi olarak girdikleri belli koşullar tarafından merkezlesmişlerdir (decentered), çünkü sözcüğün tam ve çelişkisiz anlamıyla kendi eylemlerinin kolektif yapıcıları (author) olamazlar” (Hall, 2005a: 197).

Kendi eyleminin kolektif yapıcısı olamayan insanın eylemine başka bir kollektivite yön veriyor demektir. Buna göre, pratikler başka bir noktada koşullanırken, ideolojide yaşantılanır, böylece insan kültürünün özgürce gelişen süreçleri ideoloji tarafından merkezlesştirilir (Hall, 2005a: 198). Dil, pratik bir bilinç olduğundan, insanlar diğerleriyle dil aracılığıyla iletişime geçtiklerinden, toplum içinde olmaya koşullanmış bir bilinç bu dil aracılığıyla kendine dair gerçekliği göremeyebilir. Hall'e göre, dolayimsız olarak gerçekleşemeyecek insan

pratiği, bu dolayım yüzünden onların kim olduklarına ve neyi anlamlı bulduklarına dair terimlerin kendilerini gerçekten yansıtamayacağını düşünür ve şunu söyler: İşte Marks'ın üstyapıların temel belirleyiciliği dediği şey budur –bu alanlardaki pratiklerin başka yerde koşullandığı ve yalnızca ideolojide yaşantılandığı ve gerçekleştirildiği olgusu (Hall, 2005a: 198). Hall'ün çizdiği ideoloji kavramı “kültür”e yakındır (Dağtaş, 2003: 33).

Bu süreçte özgürmüş gibi görünen diyelim ki zihin emeği yönetici sınıfların emrinde, yönetici düşünsel güç olarak başat ideolojinin sınırlandırıcılığına tabidir (Hall, 2005a: 198). Hall durumu Marks'tan (1965) alıntı yaparak açıklıyor:

“Yönetici maddi güç olan sınıf, aynı zamanda yönetici düşünsel güçtür [...] zihinsel üretim araçlarına sahiptir [...] Yönetici düşünceler, düşünce olarak olarak kavranan başat maddi ilişkilerin düşünsel dışavurumundan başka bir şey değildir; bir sınıfı yönetici kılan ve bundan dolayı da onun başatlığını sağlayan ilişkiler bundan kaynaklanır [...] Bir sınıf olarak yönetmeleri ve bir çağın kapsamını belirlemeleri ölçüsünde [...] çağlarına ait düşüncelerin üretimini ve dağıtımını düzenlerler” (Hall, 2005a: 199).

Hall'ün aktardığı dil olgusu, toplumsal sistem içinde inşa edilir, kodlar tarafından düzenlenir, çeşitli söylemler aracılığıyla eklemlenen göstergeleri içerir ve temsiller sistemi olarak kavranır. Konuşan kişinin söyledikleri sadece onu değil bu inşayı da içerir ve uzlaşmış göstergeler bütünü içindeki bu kişinin kendini ifade edebilmesi için konuşma ve eklemlmeyi yöneten kurallara, o kültürde toplumsal hayatı sınıflandıran kodlara erişebilmesi gerekir (Hall, 2005a: 208).

Stuart Hall, “Kodlama, Kodaçımı” makalesinde iletişim sürecini, baskınlığını sürdürmekte olan bir kompleks yapı olarak anar (Hall, 1984: 128) ve kitle iletişim araştırmalarının konusu olan sürecin, üretim-dolaşım-tüketim-yeniden üretim yoluyla

sürdürülmüş bir yapı olarak düşünülmesinin daha yararlı olacağını söyler (Hall, 2003: 309). Kültürel temsilin gerçekleştiği platform, farklı eyleyenlerin oluşturduğu katmanların en görünen kısmıdır. Örneğin bir belgeselde görülen eyleyenler dışında konuları ve bağlamları önceden belirleyebilen programın hazırlayıcıları ve onların da gerisinde yayının yapılacağı televizyon kanalının politika yapıcıları yer alır. Bu eyleyenlerin hepsi içselleştirdikleri kültürel kodlara göre doğacak sonucu belirler, kültürel üretimi biçimlendirirler. Öte yandan üretim sürecinin kendisi de bu kodlama girişimini etkiler. Hall'e göre üretim yapısı, kapalı bir ideolojik sistem oluşturmayan ancak içinde üretim sürecinin çelişkilerinin kırıldığı bir "kodlanmış" metin ortaya çıkarır (Zoonen, 1997: 322).

Yapısal olarak belirlenmekte olan metnin dilsel olarak kodlaması göstergeler aracılığıyla gerçekleşir. Göstergeler, dilin eklemlenmesinin temel unsuru (Hall, 2005b: 208) dolayısıyla söylemin yapıtaşdır. Kültürel anlamlandırmanın toplumlarda sürekli kılınmasını sağlayan husus göstergelerin ve çeşitli kodlar olarak düzenlenişlerinin mahiyeti ve kodların metinlerarasılığıdır (Hall, 2005b: 211). Metinlerarasılık Culler'e göre, bir metni anlaşılabilir kılan genel söylemsel uzamdır, metinlerin kendilerini diğer metinlerle ilişkili olarak konumlandırmasıdır (Mutlu, 2004: 210). Levi-Strauss'un Amerika'da yerlilerin söylemleri üzerine yaptığı çalışmada özgül bir söylemin ancak genel bir diğer söylemler, toplumsal pratikler ve kültürel kodlar sistemi ile ilişkili olarak kavranabileceği bulgusu metinlerarasılığın öneminin kavranmasını sağlamıştır (Mutlu, 2004: 210). Bütün etkiler söylemsel alanda inşa edilmek zorundadır (Hall, 1997: 92). Söylemsel alanda potansiyel olarak inşa edilen anlam pratiği etkilerken, bu söylemin oluşturucusu hegemon ya da karşı hegemon olabilir. Bunlar Gramsci'nin kavramlarıdır. Kültürel çalışmalar perspektifi

içinde hegemon olanın rıza yaratma unsuru olarak göstergelerin eklemlenerek söylem oluşturma meselesi önemlidir. Yöneten grubun daha sınırlı ekonomik kaygıları aşır halka ahlaki ve düşünsel liderlik yaptığı durumda hegemonik olduğu, hegemonyanın burjuvazinin ve işçi sınıfının toplumsal gruplarla, ekonomik, politik ve kültürel ittifaklar kurduğu sürekli bir mücadele alanı olarak düşünülmesi mümkündür (Stevenson, 2008: 37). Hegemonya, belli oluşumların tahakkümünün ideolojik zorla değil, kültürel önderlikle sağlandığı ima eder (Hall, 2005b: 114). Hegemonya, Hall'ün ifadesiyle,

“Toplumdaki asli ekonomik süreçler üzerinde etkili bir üstünlük sağlamış olan başat bir sınıfın ittifakının ya da yönetici bloğun, bir toplumun hayat tarzlarını, adetlerini ve anlayışlarını, biziatihi biçimini, kültür ve medeniyet düzeyini, doğrudan doğruya tikel bir sınıfın dar çıkarlarına yarar sağlamasa bile, bir bütün olarak hayatın başat toplumsal üretim sisteminin gelişimi ve genişlemesini destekleyen bir yönde dönüştürebilecek ve yeniden biçimlendirebilecek şekilde toplum üzerinde sağladığı üstünlüğünü geliştirdiği ve yaydığı tüm süreçleri kuşatır” (Hall, 2005b: 114).

Liberal görüş, çoğulcu toplumu öngörür ve çoğulculuğu demokrasiyle beraber düşünür. Hall, çoğulculuğun, çeşitli gruplardan oydaşma dışında kalanları, sapkın ya da alt-kültür tanımlamaları içine sokarak yaftaladığını ve yaftalamanın iç dinamiklerini kullanarak da farklı görüş ve yaşam biçimlerine sahip bu grupları denetim altına aldığını, sonuçta hegemonik ideolojiye hizmet ettiğini söyler (Hall, 2005b: 73–115).

Kodlayıcı ve kodu çözen arasında eşitsizlik olduğu durumda açılmanabilecek anlamın ağırlıklı biçimlendiricisi üretim araçları hakimiyetine sahip kodlayıcı ya da

kodlayıcıyı yöneten politika belirleyicisi olur. Burada toplumda uzlaşım ile oluşmuş göstergeleri eklemleyerek söylemi yeniden kuran, toplumun kendine hareket alanı yaratmış bir kesimi iken, kodu çözümleyen genellikle daha geniş bir insan topluluğudur. “Yaratıcı” personel temelde profesyonel ve estetik mantıktan hareket ederken, yöneticilerin kafasında daha çok ekonomik ve ideolojik çıkarlar ön plandadır (Zoonen, 1997: 322). Hall’ün *Kodlama, Kodaçımı’nda* geliştirdiği yaklaşım, bir medya aracının işleyişinin mekanik bir aktarımla sınırlanamayacağını, ama üretim zorunlulukları ile bilişsel modellerden oluşan teknik verilerin ağırlıkta olduğu dağınık malzemelerin -söylem, anlatı, görüntüler gibi- biçimlendirilmesi gerektiğini vurgulayan bir kuramsal yaklaşımdır (Mattelart ve Neveu, 2007: 41).

Terry Eagleton, “bireylerin yaşama pratikleri bağlamında ele alınan ‘ideoloji’, değerleri hakkında mutabık kalınan sanatsal ve entelektüel çalışmalarla sınırlanan dar anlamda ‘kültür’den daha geniş, belirli bir toplumdaki bütün etkinlikleri ve kurumlarını kuşatan ‘antropolojik kültür’ tanımından daha dardır” der (Dağtaş, 2003: 33). Kültürün ideolojik içeriğini düşünmek, verili bir ortamda, değerler sistemlerinin, içinde taşıdıkları temsiliyetlerin niçin *statu quo*’ya direnme veya onu kabul etme süreçlerini cesaretlendirmeye çalıştıklarının, niçin söylem ve simgelerin halk gruplarına kendi kimlik ve güçlerinin bilincini verdiklerinin ya da niçin egemen düşüncelere boyun eğmenin yabancılaştırıcı kaydına benzeştiklerinin algılanmasını içerir (Mattelart ve Neveu, 2007: 45). İdeolojinin rolünü anlamak için, gerçeklikte aslında bağımlı oldukları ‘gerçek ilişkiler’ açısından gerçek ilişkilerin yanlış bükeyi olan bir temsiller dizisini devamlı olarak destekleyen yapının açıklanabilmesi gerekir (Hall, 2005b: 203).

Hall, Marksizmdaki ideolojinin mekanik yorumlarının aşılmasını sağlamak üzere devreye Gramsci'yi sokar. Fiske, Althusserci ideolojinin subjesi olan insanlar görüşünün direnişi imkansız kıldığını ve Gramsci'nin hegemonya kuramının direnişe daha önemli yer verdiğini belirtir (Alemdar, 2005: 227). Mattelart'a göre Hall, Althusser'in ideolojik aygıtlar kavramlaştırmasının zorlama olarak gördüğü hegemonya anlayışı ile müzakere ve Gramsci'nin arabuluculuk oyunu olarak hegemonya yaklaşımı arasında gidip gelir (Mattelart ve Neveu, 2007: 68). Genel iradenin üretilmesi meselesi kültürü tümünden bir savaşım alanı kılar. Ulaşılabilecek noktalar, üretim güçlerinin sahipliğinin belirleyiciliğinde olduğu kadar sahipliğin geleceğini de belirleyecektir.

Hall, kaynağı halk kültürü olan popüler kültür ile kaynağı halk kültürü olmayan kitlesel sanat arasındaki ayrımı vurgular (Mengü ve Mengü, 2009: 361). Paddy Whannel ile birlikte yazmış olduğu kitabı *The Popular Arts*'da kültür ve uygarlık geleneğiyle olan bağlantıyı belirgin bir biçimde ortaya koyarken şunları söyler:

“Eski kültür sona erdi; çünkü onu üreten yaşam tarzı sona erdi. İş ritimleri kalıcı biçimde değişime uğradı ve küçük ölçekli gruplar giderek yok oluyor. Ölçekteki gereksiz artışlara direnç göstermek ve yapabildiğimiz yerlerde yerel girişimleri yeniden oluşturmak önemli olabilir. Fakat eğer gerçek popüler kültürü yeniden yaratmaksa amacımız, o zaman gelişim noktalarını şu anda mevcut olan toplumun içinde aramamız gerekir” (Mengü ve Mengü, 2009: 361).

Temsiller de bu durumdan etkilenir. Kültürel çeşitliliğin kamusal alanda temsili gerçekte olduğu gibi değil kitle sanatını üreten sürecin bir çıktısı olarak vücut bulur. Bu yerel olanın, küçük grupların popüler kültürünün kamusal alana çıkacak kültürel üretim sürecinde kendi koşullarıyla var olamayışı ile ilgilidir. Temsil etme, aktif bir

seçme ve sunma, yapılandırma ve biçimlendirme işini ima eder: Yalnızca zaten var olan anlamı aktarma değil, ama daha aktif bir şeylere anlam verme işini ima eder (Hall, 2005b: 84). Bu anlam verme işlemi genellikle toplumda baskın gözükten anlamların lehine gerçekleşir. Bu başat anlamların ve pratiklerin tahakkümünü oluşturan nokta onun insan pratiğinin tam kapsamı içinden bazı öğeleri seçerek bazılarını dışlamasına olanak veren mekanizmalardır (Hall, 2005b: 213).

Hall'e göre medyanın kültürel işlevleri şunlardır: Birincisi, hem kendi dünyamızı hem de başkalarının dünyasını bir bütünlük olarak hayali bir şekilde kurduğumuz toplumsal bilginin ve imgenin sağlanması; ikincisi, farklı nitelikteki toplumsal bilgi tiplerinin sınıflandırılmasını, düzenlenmesini ve yeğlenen anlamın içine yani belli bir göndergesel bağlama yerleştirilmesini ifade etmesi; üçüncüsü ise, medyanın seçmeci bir tarzda temsil ettiği ve sınıflandırdığı görüş, yorum ve imgeleri örgütlemesi, düzenlemesi ve bir araya getirmesidir (Hall'den aktaran Çam, 2006: 241-242). Medyada temsilin baskın kültürel anlamlar içinden kurulmasını sağlayan süreç, ideolojiyle çalışan hegemonya ve buna yardımcı olan sahipliktir. Kurulan bu anlamların özelliği çatışma içermeleri fakat zıt kültürel öğelerin tümünü aynı anda adaletli temsil etmemeleridir. Heterojenlik, çelişkiler ve tutarsızlık hegemonyaya içkin, hegemonyanın o şekilde var olmasına sağlayan kurucu nitelikler konumundadır; hiçbir hegemonya düz, çelişkisiz, istikrarlı, herhangi bir şekilde gerilim içermeyen ideolojik kazanımlar ve başarılar vaat etmez (Çam, 2006: 281). Hegemonya kavram olarak bir toplumun genelinin hâkim sınıfın çıkarlarıyla uyum içerisinde yönetilmesini ifade etmez (Çam, 2006: 295). Hall'ün ifadesiyle, "Gramsci'yi verimsiz okuyan insanların onda dokuzu demek istediğinin o olduğunu düşünseler de, hegemonya herkesi aynılaştırmak, herkesi dahil etmek demek

değildir. Gramsci hegemonya kavramını, tam da bu dahil etme düşüncesine karşı çıkmak için kullanmaktadır” (Hall’dan aktaran Çam, 2006: 300). Sonuçta söz konusu yayınlar, farklılıklarla müzakere eden, bu farklılıkları kısmen içine alan ve onları yansıtan yayınlardır (Çam, 2006: 296).

Kültürün kapanmayan bir anlam alanı yaratması için çeşitlilik önlem olarak düşünülebilir ya da bir önlem olarak düşünülmesi yoluyla bir anlamsal kapanmayı desteklemek yerine, sadece var olan çeşitliliğin görünür kılınması düşünülebilir. Kültürel çeşitlilik savunusu gerçekleşme biçimine göre ideolojik bir hal alabilir. Bu konuların değerlendirilebilmesi için önce kültürel çeşitlilik üzerine düşünülmesi gerekir.

3. KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK

Günümüzde kültürel çeşitlilik antropolojinin konusu olmasının ötesinde, esasen çokkültürcülük tartışmalarından sıyrılmış bir bakış açısıdır. Liberal perspektif içine yerleştirilebilir ve çokkültürlülüğün içine girdiği krizde yeni bir adlandırma olarak da anılabilir. Tarihsel olarak popüleritesi sosyal refah devletinin gerilemesi ile ilişkilidir. Somersan’a göre dünyada kültürel çeşitliliğin dar olduğu ülke sayısı azdır (Somersan, 2004: 4). Ülkeler genel olarak çokkültürlüdür. Buradaki çokkültürlülük siyasi yönetim biçimine işaret etmez sadece bir durum saptamasıdır. Çokkültürlülüğün karşısına koyabileceğimiz şey, olgusal olarak toplumların çoğu çokkültürlü olduğuna ve araştırmanın sorunsalına bu ülkeler dahil olduğuna göre tek kültürlülük değil ancak tek kültürcülüktür. Yani, varoluşu itibariyle farklı kültürleri içeren –Williams’ın kullandığı şekilde, total bir yaşam biçimine ek olarak bir anlamlandırma sistemi ve kültürel pratikleri kapsayan- toplumlarda tek kültür ancak

bir iddia ya da iyi/kötü bir hedef olabilir. Bu tek kültür olma durumu genel olarak ulus devletle özdeşleştirilir, fakat aynı çaba geniş toprakları kapsayan ve çokkültürlülüğü hedeflemiş başka siyasi birliklerde de vardır. Örneğin ABD’de Baumann’a göre, çokkültürlülük görüntüsünün ardında Amerikalılık bir post-etnisite olarak yer alır (Baumann, 2006: 41) ve çokkültürlülük iddiası ya da rüyası çokkültürlü düşünme sürecine dönüştürülmedikçe yanıltıcıdır (Baumann, 2006: 23)

Kültüre idealist veya materyalist ya da işlevselci yaklaşıldığında, bu kültür tanımlarının kültürel çeşitliliğin algılanışına katkısı farklı olacaktır. Örneğin kültürel çeşitliliğe bir örgüt çerçevesinde bakılıyorsa, inceleme verimlilik bağlamında iken, örgütsel iletişimin kültürler arası farkları aşabilen düzeyde gerçekleşmesini sağlamaya ya da kültürel çeşitliliğin yaratacağı dışsallıkları üretimi verimli kılmakta nasıl kullanılacağını saptamaya yardımcı olacak kavramlarla beraber işlevsel bir duruş söz konusudur.

Değerlendirme şekli de araştırmalarda bir farklılaşma yaratabilir. Kültürel çeşitliliğe etnografik çalışma, seçilmiş sınırın içinden bakacakken, etnolojik açıdan bakılması durumunda seçili birden fazla kültüre onların dışlarında konumlanılarak bakılır. Kültürel antropolojide kültür analizi: birincisi öğrenilmiş davranış kalıpları; ikincisi kültürün, bilinç düzeyinin altında kalan yönleri (anadilini konuşan bir insanın çok ender hallerde fark edebileceği, gramer ve söz dizimini yansıtan derin düzey); üçüncüsü kültürel bakımdan belirlenen düşünce ve algı kalıpları şeklinde üç düzeyde yapılabilmektedir (Marshall, 2005: 443). Emik açıdan (o kültürün içinde konumlanarak) bir kültür içindeki çeşitliliğe bu üç ayrı düzeyden yaklaşmak, etik yaklaşımda (kültürlere dışarıdan bakarak) ise bu düzeyler kullanılarak karşılaştırma yapmak mümkündür. Bunların dışında, Williams’ın kültür tanımına eklediği üçüncü

konum da bize kültürel çeşitlilik meselesinin değerlendirilişinde farklı bir açılım yaratabilir. Williams'ın bu yaklaşımını kullanırsak, toplumsal düzenin kültürel göstergelerinden elde edilen özgül formların araştırılması, kültürel pratik ve üretim mevzuları üzerinde durulması, pratiklerin yapısal niteliğine önem atfedilmesi ve kültürün dinamik bir anlamlandırma sistemi olarak düşünülmesi gerekir.

Kültürel çeşitlilik tanımları yapılırken bu ifadenin karşılığı, yer yer çeşitliliği kabul etme ve koruma olarak açıklanmaktadır. Buna uluslararası sözleşmeler örnek verilebilir; Unesco Kültürel Çeşitlilik Deklerasyonu gibi. Bununla birlikte girdiği bağlamlarda işlevsel, faydacı bir anlam ağı içinde de kurgulanabilen bu ifade çalışmada bir olgu olarak ele alınmaktadır ve kabul etme, koruma veya yönetme gibi değerlerin niyete bağlı olması hasebiyle bunlar ancak bir yönelim ve algılama olarak ele alınabilir. Buna göre, kültürel çeşitlilik, birden fazla kültürün bir arada yaşadığı bir durumdur.

Siyaset felsefecisi Bhikhu Parekh'e göre de kültürel çeşitlilik, belirli bir toplumda birbirinden farklı kültürlerin bir arada bulunması durumudur ve kültürel yollardan edinilen farklılık, bireysel farklılıktan başka bir değerlendirme düzlemi gerektirir. Parekh, çokkültürlülüğün değerlendirmesinde kültürel yollardan edinilen farklılığa işaret etmek üzere kültürel çeşitlilikten bahseder. Kültürel çeşitliliğin kaynağı olarak üç biçim sunar; görüngesel çeşitlilik, toplumsal çeşitlilik ve ortak kültüre dahil olup göreceli alternatif yaşam biçimleri geliştiren alt kültürel çeşitlilik. Parekh'e göre, görüngesel çeşitlilik (feministler, çevreciler, dindarlar vb.) baskın kültürün merkezi ilkelerine ağır eleştiri geliştirirler ve alt kültür değillerdir.

O, çokkültürlü toplumu ele alırken, toplumsal çeşitlilikten yola çıkmayı tercih eder. Parekh için, sahip olunan inanç ve uygulama sistemlerine göre yaşayan bilinçli,

az çok örgütlenmiş Yahudiler, Çingeneler, Amishler gibi oturmuş topluluklar, dini cemaatler, yerli halklar, göçmenler, Galliler, Quebecler gibi belirli bölgelerde yoğunlaşan kültürel gruplar toplumsal çeşitliliği oluşturur (Parekh, 2002: 4-5). Çıkarsanabileceği gibi Parekh'in kültür yaklaşımı öncelikli olarak yaşam biçimini ve örneğin bu yaşam biçiminin eleştirel (feminizm gibi) olabilmesi dolayısıyla bir anlam sistemini ve bilinci, bütün bunlara ek olarak bir de kültürel sınırları pekiştiren örgütlenme, toprak gibi unsurların varlığı ile alakalıdır.

Parekh, kültürel çeşitlilikle ilgili tartışmasını felsefi kökenlerden, kendi bakışıyla değerlendirdiği pratik alana kadar taşır. Parekh'in aktardığı üzere, kültürel çeşitlilik lehine J. S. Mill, Hombolt, Herder ve diğerleri tarafından yapılmış ilk savununu ve bazı önemli değişikliklerle Berlin, Raz ve Kymlicka tarafından yapılan savunular şunlardan birini veya birkaçını içerir:

1. Kültürel çeşitlilik eldeki seçeneklerin yelpazesini genişleterek seçim özgürlüğünü artırır.
2. Bazı yazarlar insanların kültürle iç içe oldukları için kendi kültürlerini koruma hakkına sahip olduklarını ve kültürel çeşitliliğin de bu hakkın kullanılmasının kaçınılmaz ve meşru sonucu olduğunu iddia eder.
3. Herder, Schiller ve diğer romantik liberaller kültürel çeşitlilik lehine estetik bir savunma yaparak bunun, zengin, çeşitli ve estetik açıdan zevk ve ilham veren bir dünya yarattığını öne sürerler.
4. Mill, Hombolt ve diğerleri kültürel çeşitliliği bireysellik ve gelişmeye bağlayarak çeşitliliğin, farklı fikir ve yaşam biçimi sistemleri arasında sağlıklı rekabet ortamını teşvik ettiğini ve hem içlerinden birinin egemen hale

gelmesini engellediğini hem de yeni gerçeklerin ortaya çıkmasını kolaylaştırdığını öne sürer (Parekh, 2002: 211-213)

Parekh'e göre, kültürün kimliği, durağan değişmez değildir ve bireyin kimliği gibi yavaşça ve bölüm bölüm değişerek üyelerine değişimleri sindirip onlara uyum sağlamaları ve kimliklerini yeni temelde yeniden oluşturmaları için zaman verir (Parekh, 2002: 191). Bu bakımdan kültür bireyi arkasından sürüyen de bir olgu olabilir. Kültür politik kurumlarla uzlaştığında ise daha güçlü bir hal almış olur. Bu durum bireyin değişme olanağına karşı bir durağanlık yaratır.

İnsan doğası, Parekh'in bakışını tamamlayan önemli bir tartışmayı içerir. Kitabının *İnsanoğlunu Kavramsallaştırmak* bölümünde Parekh'in, "evrim insanların sırtları dönükken gerçekleşmez, çünkü insanlar da ona katılırlar" cümlesi onun insan doğası hakkındaki görüşünü sabitler (Parekh, 2002: 152). Buna göre Parekh kendisi için naturalizm ya da kültürcülükten farklı bir konum seçer. Geertz'e atfen yazdığı "insan doğası kaba ve deneysel olarak kanıtlanabilir bir gerçek değil, desteklemek için hiçbir güvenilir yola sahip olmadığımız bir çıkarım ya da kuramdır" cümlesiyle ise konumunu tekrar bulanıklaştırır (Parekh, 2002: 154). Çünkü evrimin varlığını, yani bir doğayı kabul etmiş iken, onun hiçbir güvenilirliğinin olmadığını söylemesi ilk ifadesinin öncülünü kırar. Aslında Parekh, kültürel çeşitliliğin kabulünde insan doğası savını anti tez olarak sürenlere karşı bir savunuyu yapmaktadır. Çünkü insan doğası tartışması, kültürel çeşitliliğin değerine karşı evrensel olanı çıkararak toplumsal siyasaların bu yönde biçimlenmesinin talep edilmesi durumunda toplumsal kurumlara dair uygulamalarla ilgili bakış açılarının temelini oluşturacağından önemlidir.

Parekh, insan doğasının felsefedeki kavramsallaştırılmasını sorgularken şunlardan bahseder:

1. İnsan doğası insanoğlunu bir tür olarak niteleyen her şeyi kapsamaz.
2. Geleneksel insan doğası tanımını büyük oranda tarih dışıdır.
3. Birçok filozofun düşündüğünün aksine insan doğasını insanların fizik-akıl yapılarının açığa çıkardığı özelliklerin ötesinde keşfetmeye yönelik çabalar şu zorluklarla karşı karşıyadır; tüm insanlarda ortak olan özellikler ortak toplumsallaşma süreçlerinin bir sonucu olabilir veya anlaşılır, normal, alışıldık olanı insan doğası ile karıştırma eğiliminde araştırmacılar olabilir.
4. İnsanlar kültürel topluluklar tarafından biçimlendirilmiştir. Birçok doğal olay kültürden kültüre farklı yaşanır (Parekh, 2002: 151-156).

Parekh'e göre, karakter insanın dışında bir şey değildir; genellikle insanların doğasıyla aynı güce sahiptir ve onların doğasını oluşturur (Parekh, 2002: 158). Parekh'in bu ifadesi sorunludur, *insan doğasıyla aynı güce sahip şey* insan doğasına dair oluşmuş net bir tanımlamayı gerektirir. Parekh'in yukarıda sunduğu böyle bir tanım değil bir çerçevedir. Zaten kendisi de tutarlı bir tanım oluşturmanın değil, yapılan tanımlar üzerinde çalışılıp bir en alt düzeyde bir uzlaşıya ulaşılmasının gerekli ve avantajlı olduğunu düşünür (Parekh, 2002: 148). Bununla beraber karakterin insanın doğasıyla bütünleşmiş ve kolaylıkla ayrıştırılamaz oluşu önemli bir vurgudur. Parekh psikolojik ve ahlaki bir yapı varsayar; ortak türün üyeliği, kültürün üyeliği ve düşünen bireyin kendine katkısının, bu yapıyı oluşturan *birbirleriyle ilişkili insanı ifade düzeyleri* olduğunu söyler (Parekh, 2002: 158). O zaman biz de Parekh gibi kendimizi minimalist bir bakışa entegre ederek bir şemalaştırma yapabiliriz.

Şema:1

Parekh'e göre şemayı uyarlamamız gerektiğinde ise onun psikolojik-ahlaki yapı, eşittir, insan ibaresini koymamız ve parantezli kısımları silmemiz gerekir.

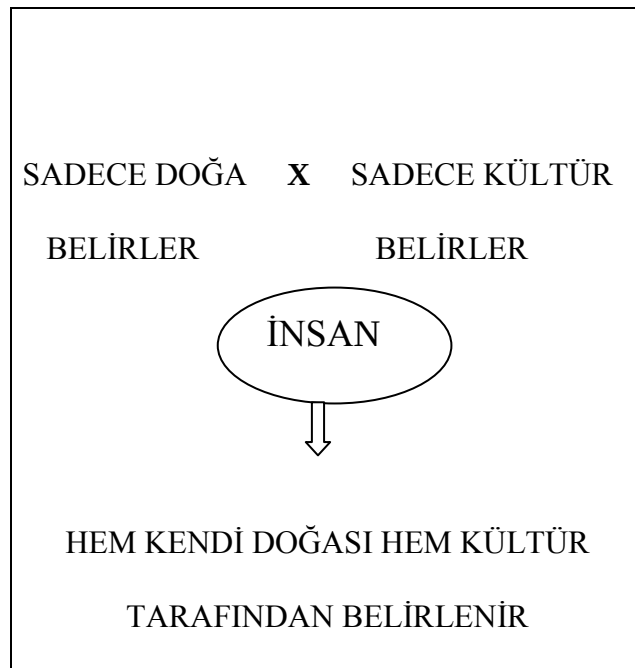
Parekh'in görüşünce türe ait doğaya odaklanıp kültürel doğa ve bireye ait doğayı –bunları sırayla Batılılara, Çinlilere, Hindulara/Budistlere atıfla kullanıyordışlamak ontolojik ve ahlaki açıdan birinciye ayrıcalıklı kılar (Parekh, 2002: 158). Dolayısıyla saf naturalizm ve kültürcülüğün kültürel çeşitliliği tutarlı bir şekilde açıklayamadığı düşüncesini devam ettirmiş olur. Parekh, bu diğer ikisini de doğa olarak anarak doğanın eğilim kazandırıcılığı fikrini diğer fikirleriyle tutarlı kılmış olur.

Kültürel çeşitliliğin temellerini ele aldığı bölümün başında anlattığı üzere, insan doğası kavramı geçerli ve değerlidir, fakat insan doğası tüm insanlarda ortak olan özelliklerin bir kısmıdır (Parekh, 2002: 158). Bu, doğrudan doğadan kaynaklanmayan evrensel sayılan kültürel ve düşünsel çıktılar da vardır varsayımını içerir. Ona göre kimlikler, evrensel olan ile özel olan, bütün kültürlerde ortak olan ile kültüre özgü olan arasındaki diyalektik etkileşimin ürünüdür (Parekh, 2002: 159).

Buradaki evrensel olan varoluşsal olsa gerektir. Bu bakımdan evrensel ve aynı zamanda farklı olduklarını kabul ettiğimiz takdirde bu ortaklık ve farklılıklara saygı duyma zorunluluğu doğduğuna dair bir neden sonuç ilişkisi kurar (Parekh, 2002: 160). Yani, belki de ifadesini düzeltmek gerekirse kabul ile saygı duyma zorunluluğu burada ortak olana bağlanmış olur ki bu, Parekh'in genel yaklaşımı ile yetersiz ilişkiye sahip bir önermedir. Saygı duyma zorunluluk sonucu doğar dediğimizde, saygı kavramını sadece biçimsel olarak ele almış oluruz. Bununla beraber, saygısızlık etmeme, anarşi durumunun yasayla son buldurulması gibi toplumsal normların diyelim ki görgü kurallarının tezahür ettiği belli bir yaptırımı taşıyan bir durum ile beraber bir zorunluluk *uygulamada* var olabilir. Bu sebeple farklılıklar zaman zaman yaptırımlarla korunmalı ve ayrımcılığın önüne geçilmeye çalışılmalıdır.

Parekh'e göre bir insan kuramı bir kültür kuramı ile tamamlanmalıdır (Parekh, 2002: 159):

Şema-2: İnsan, Doğa, Kültür İlişkisi

Baskın ahlaki ve politik felsefe geleneğinin büyük kısmı aşağıdaki şu beş varsayımın etkisiyle monizme kaymıştır:

- İnsan doğasının tekliği
- Benzerliklerin varlıkbilimsel açıdan farklılıklardan önce gelmesi
- İnsan doğasının toplumsal bakımdan üstün yapısı
- İnsan doğasının toplam bilinebilirliği
- İyi yaşam temelinde insan doğasının olması (Parekh, 2002:160).

Parekh, çeşitliliğe yer bırakmayan iyi yaşamın, insan doğasının taleplerine uygun yaşamak olarak görülmesi olduğunu düşünür ve yukarıdaki varsayımları şöyle eleştirir:

- İnsan doğasının tekliği varsayımını insan doğasının dar tanımı ve tarihdışılığını göstererek reddeder.
- Benzerlik ve farklılıkların birbirine aracılık yaptıkları ve birbirlerinden ayrılamayacakları için, bunlardan birine öncelik tanımak anlamsızdır.
- İnsanı biçimlendiren ve değişen bir kültür olduğundan üçüncü varsayım yanlıştır
- İnsanın karakteri karmaşık ve bu karakterin tarifi zordur.
- İnsan kimliği hem evrensel açıdan ortak hem de kültürlerle özgü olduğu için iyi yaşam bunlardan ilkinde göre tanımlanamaz (Parekh, 2002: 160-161).

Biraz açmak gerekirse, biz evrensel öğelere bakarak bu yaşam iyidir, bu kötüdür diye tanımlayamayız, çünkü o yaşam biçiminin sahibinin kendini tanımlarken kullandığı bazı öğeler yaşam biçiminin ayrılmaz parçasıdır. Diyelim ki kendi dilinde ozanlık yapmak yahut namaz kılmak veya et yememek yahut tarihsel

bir lidere değer yüklemek gibi. Parekh, bizi bireyden yola çıkarak kültüre, oradan da diğer kültürlerle bağlayan bir güzergâh izlemektedir. Kimliği kendini dışarıya tanımlama olarak ele alıp biraz önceki örnekleri de kendini tanımlama unsuru haline getirdiğimizde konu birden açıklığını yitirebilir. Çünkü kişi kendi iyi yaşam tanımı içinde kullandığı her öğeyi farklı düzeylerde kendini dışarıya tanımlama biçimi haline getirmeyebilir. Örneğin, namaz kılar ama bunu özel alanı ile sınırlar, kendi dilinde şiir yazıp yayımlar fakat resmi işlemlerini başka bir dilde yapar. Hangi öğenin hangi kamusal alana çıkıp çıkmayacağını teorik olarak öncelikle bu kültürlerin özgün ve tarihsel biçimlenişleri, bireylerin özgünlüğü ve şu anda tanımlayamadığımız insan doğası beraber etkiler. Elbette bu bireyler, kültürlerin rekabet halinde bir arada bulunduğu platformlarda diyelim ki daha doğal bir aşama varsayılan çıkar güdüsüyle ya da daha insani olan saygı ile davranabilir. Burada eğer mikro bir tahlil, bir olay ele alınırsa bütün bu dolaşık çözümleme biçimleri bizi dört bir yana çekeştirecektir.

Evrensel kabul edilenin kültürel olana yeğlenmesi bir zorunluluk değildir, bunun yerine yeğlenecek tercihe müzakere sonucu ulaşmak mantıklıdır. Kültürün mutlak doğru kabul edilerek tüm öğelerinin hayata geçirilmesi de yanlış bir tutum olacaktır.

Kültürel topluluğun kültürel pratiğini kamusal alanda yerine getirmesinin engellenmesi ayrımcılık ya da bir başka kültür grubunun kamusal kaynaklar üzerindeki hegemonyası şeklinde ortaya çıkabilir. Bu noktada kültürel çeşitliliğe karşı bir tutum söz konusudur. Bu durumda kültürel çeşitlilik kavramından ulaşabileceğimiz türev bir kavram ayrımcılık ya da bastırmadır.

Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık* adlı kitabında “Çeşitlilik argümanı etnik grupların çoketniklilik haklarının bir savunusu olarak gayet akla yatkındır ve ulusların özyönetiminden farklı olan bu haklar, doğrudan çoğunluk kültürü içindeki çeşitliliğe katkıda bulunur” der (Kymlicka, 1998: 196). Ona göre, çokuluslu devletlerde kültürel çeşitlilik daha önce kendini yöneten, toprak esasına göre yoğunlaşmış kültürlerin daha büyük bir devlet bünyesine dahil edilmelerinden doğarken, çoketnikli devletlerde “kültürel çeşitlilik” bireysel ve ailesel göçlerden doğar. Birinci durumda “ulusal azınlıklar”, ikinci durumda “etnik gruplar” mevcuttur (Kymlicka, 1998: 32-33). Yani çeşitliliği tanımlarken “çokuluslu devlet” ve “çoketnikli devlet” olarak iki siyasi kriter seçmiş ve bunlardan yola çıkarak iki grup belirlemiştir. Kymlicka, kitabının altıncı bölümünde kültürel çeşitliliğe ‘Kültürel Çeşitliliğin Değeri’ başlığı altında da yer vermiştir. Bölümün girişinde, “Ulusal azınlıkların grup farkına dayalı hakların üçüncü bir savunusu kültürel çeşitliliğin değerine başvurur” der. ‘Kültürlerarası çeşitliliğin, kültür içi çeşitlilik kadar, insan hayatının zenginliğine katkı yaptığı; deneyimlerimizi genişleterek, hayat kalitesini yükselttiği’ görüşlerine bağlı olarak azınlık kültürlerinin korunmasının *çoğunluğun çıkarlarına* başvurduğunu, *adalet* adına değil, *özçıkır* adına haklarının savunulduğunu söyler (Kymlicka, 1998: 193). Kymlicka, “ulusal azınlıkları korumak çoğunluk üyelerine aynı şekilde yeni ufuklar açmaz” der (Kymlicka, 1998: 194). Ayrıca Kymlicka çeşitlilik argümanının azınlık üyelerine kendi geleneksel kültürlerini sürdürmek yolunda bir görev dayatmasından da endişelidir. Bu durumda kullanılacak çeşitlilik argümanı yukarıdakilerden farklı bir temele dayanmalıdır. Kymlicka’ya göre, çeşitlilik argümanının en iyi adalet argümanları ile birlikte iş görür (Kymlicka, 1998: 196).

Kymlicka'nın teorisini Türkiye'ye uygulamaya çalıştığımızda ülkedeki kültürel çeşitliliğin hangi gruba girdiğini kontrol etmemiz gerekir. Kymlicka, "Batı demokrasilerinin ulusal azınlıklar için geliştirdikleri ilke ve modellerin Türkiye dahil, öteki ülkeler için de geçerli olabileceklerinden emin olamam" der (Kymlicka, 1998: 24). "Türkiye de dahil, çok sayıda ülkede ulusal azınlıkların taleplerinin ulus- aşırı bir boyutu vardır ve komşu devletlere ilişkin ya da onlar tarafından getirilen bir talep anlamına gelir. Ben Türkiye konusunda uzman olmadığım için daha yakın olduğum Komünizm sonrası Doğu Avrupa ülkelerindeki durum hakkında kısaca birşeyler söyleyeceğim" der (Kymlicka, 1998: 19).

Türkiye kültürel çeşitliliği bünyesinde barındıran bir coğrafyadır. Türkiye'nin kültürel çeşitliliğine bütününe yönelmiş çokça kaynak yoktur. Bununla beraber konu ile ilgili olarak, etnisiteler kısıtında, Peter Arnold Andrews'in *Ethnic Groups in the Republic of Turkey* adlı tarihsel çalışması anılabilir. Aslında kültürel çeşitlilik Bihukhi Parekh'in ile ilgili aktarıldığı gibi etnisite ile kısıtlı değildir. Fakat burada, çalışmanın konusunu Türkiye'nin kültürel çeşitlilik varlığının kendisi oluşturmadığından etnisite ve din kısıtında genel bir bakışla konuya değinilecek ve Türkiye'nin Mardin ilinin kültürel çeşitliliği örnek olarak anılacaktır.

Türkiye tarih boyunca Asya ile Avrupa ve Rusya ve İç Asya ile Afrika ve Ortadoğu arasında önemli bir geçiş noktası olmuş; geçiş alanı ve çekim merkezi olarak pek çok dini ve etnik grup bölgeyi yurt tutmuştur (Aydın, 2012: 153). Bu kültürel gruplar incelenmek istendiğinde kültürler emik veya etik yaklaşımla ele alınabilir. Etik yaklaşım kültürel gruba dışarıdan bakarken, emik yaklaşım kültürü o kültürün içinden bakan bir yaklaşımla değerlendirir. Birden çok kültürün incelendiği

ve evrensel kriterlerin kullanıldığı yaklaşım etik yaklaşımdır (Kartarı, 2001: 37). Bugün Türkiye’de yaşamakta olan kültürlere dair kapsayıcı bir şekilde gözler önüne seren karşılaştırmalı çalışma olmadığından, geçmişten bugüne hangi grupların olabileceğine dair bir yorum burada Suavi Aydın’ın bir çalışmasından aktarılıyor. Suavi Aydın’ın çalışması Türkiye topraklarında eski dönemlerden itibaren hangi etnisitelerin yaşadığını literatürden takip ediyor. Aydın’ın çalışmasında etnisite tanımı kendini diğerlerinden farklı olarak algılamaya dayandırılıyor (Aydın, 2012: 151). Aydın bu kültürel zenginliğe dair şu etnik grupları sayıyor: Türkiler (Azeriler, Ahıska ve Batum Türkleri, Karapapah ve Terekemeler, Uygurlar, Kırgızlar, Kazaklar, Özbekler, Özbek Tatarları, Kırım Tatarları ve Kırım Türkleri, Nogay Tatarları, Kazan Tatarları ve Başkırtlar, Balkar ve Karaçaylar, Kumuklar, Bulgaristan kökenli Türk dilli göçmenler, diğer Balkan ülkelerinden gelen göçmenler), Türkmenler, Yörükler, Tahtacılar, Abdallar, İraniler, Sunni Kürtler, Alevi Kürtler, Yezidi Kürtler, Sunni Zazalar, Alevi Zazalar, Lazlar, Hemşinliler, Rumca konuşan Müslümanlar, Çingeneler, Sunni Araplar, Nusayri (Alevi) Araplar, Ermeniler, Rumlar, Ortodoks Süryaniler, Keldaniler, Hristiyan Araplar, Levanterler, Yerli Museviler, Slav kökenli ve diğer Avrupalı gruplar (Pomaklar, Bulgarlar, Boşnaklar ve Sırpça-Hırvatça konuşan diğer gruplar, Makedonya Müslümanları, Kuban Kazakları, Malakanlar, Polonyalılar), Doğu Avrupalı ve Balkanlı diğer gruplar (Almanyalılar, Estonyalılar, Vlahlar, Arnavutlar, Giritliler ve Rumca konuşan diğer Müslümanlar), Kafkaslar (Gürcüler, Osetler, Dağıstan Müslümanları, Çerkesler ve akraba grupları, Çeçen ve İnguşlar), Sami-Hami dilleri konuşanlar (Sudanlılar, Kuzey Afrika Arapları). Burada sayılan grupların nüfusları üç haneli rakamlardan

milyon düzeyine kadar ifade edilmiş olmakla birlikte elimizde güncel bir istatistikî bilgi bulunmamaktadır.

Kültürel çeşitliliğin rahatlıkla görülür olduğu bir örnek olarak Mardin ilinden bahsedilebilir. Engin Sarı'nın *Kültür, Kimlik, Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık* adlı kitabı, Mardin'de kültürlerarası etkileşimi odağa alan etnografik bir çalışmayı içeren ayrıntılı bir kaynaktır. Mardin birçok dine inanan insanların bir arada yaşadığı çok dinli bir kenttir: farklı mezhepleri ile Müslümanlar ve Hristiyanlar, Yahudiler, Melek Tavus'a inanan Yezidi Kürtler, Kafkas göçmeni Çeçenler (Sarı, 2010: 27). Derin bir tarihin izlerini taşıyan Mardin'de bugün dini ve etnik çeşitlilik azalmış, gayrimüslim olarak Süryani, Keldani ve Ermeni cemaatleri kalmıştır (Sarı, 2010: 27-41). En büyük Hristiyan grup olan Ortodoks Süryanilerin, ana dilleri Torani'dir. Keldaniler, Süryaniler gibi Arami kökenli bir etnik-dini topluluktur (Sarı, 2010: 40). Ermeniler, 17. yüzyılın sonunda Başpiskopos Melkon Tazbayan'ın önderliğinde Katolik olmuş, 1915 kitlesel tehciri ile sayıları azaltılmıştır (Sarı, 2010: 109).

Mardin'de Kürtler ve Araplar iki büyük Müslüman gruptur ve Kürtlerin bir bölümü Araplaşmıştır (Sarı, 2010: 41-42). Günümüzde Mardin şehir merkezinde, Arapça, Kürtçe ve Türkçe konuşulmakla birlikte özellikle yerli halkı gündelik olarak Arapça'nın Kiltu lehçesini kullanmaktadır (Sarı, 2010: 128). 1965 nüfus sayımında ana dilini Arapça olarak belirtenlerin sayısı 79.000'dir (Sarı, 2010: 128). Mardin'de yaşayan Kürtlerin bir bölümü son 10-20 yıla kadar kırsalda iken kente göçmüşler ve bugün şehir nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturmaktadırlar (Sarı, 2010: 127). Lehçeleri Kurmanci olan Kürtler Sunni ve Şafii mezheplerine mensupturlar.

Yezidiler ve Çeçenler güvenlik sorunları sebebiyle göç etmişlerdir ve Hanefi mezhebinden olan Çeçenler 1970 itibarıyla 3.000 kişidir (Sarı, 2010: 129). Mardin il

sınırları içinde birkaç Yezidi köyü kalmıştır (Sarı, 2010: 42-43). Sarı'nın aktardığı gibi 1960-1970 arasında yapılmış köy envanterine göre 10.683 Çingene varlığı söz konusudur (Sarı, 2010: 130). Mıtrap, Kıpti, Arabacı veya Köçer isimleriyle anılmakta olan Çingeneler kendilerini, Rom, Garaci, Dum, Cuki, Poşa olarak adlandırmaktadırlar (Sarı, 2010: 130).

Kültürel çeşitliliğin temsili demokrasi ile ilişkilidir. Demokratik bir ülkede vatandaşlar kökenlerine bakılmaksızın tözsel olarak eşittir. Haklarına erişimleri açık yollarla tanımlanır ve kamusal tartışma olasıdır. Kamusal tartışmaların gerçekleşebileceği bir platform olarak televizyon ve özel olarak kamu hizmeti yayıncısı, demokrasinin bu gereğini bir sorumluluk olarak yüklenmelidir. Aşağıdaki bölümde böyle bir platform olması beklenen kamu hizmeti yayıncısı ve kültürel çeşitlilik ilişkisi tartışılmaktadır.

4. KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞI VE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK

Bu bölümde toplumdaki farklı duruşları bir kültürel platform olarak bünyesinde taşıyan demokratik bir düzenin bir parçası olarak algılayabileceğimiz bir kamu hizmeti yayıncılığının kültürel çeşitlilik ile ilişkisi kavramsal olarak ele alınmakta ve dünyada bu bağlamda bir takım girişimleri değerlendiren yorumlardan örnekler verilmektedir.

Kamu hizmeti yayıncılığı aslen Avrupa kökenli bir kavram ve pratiktir (Mutlu, 2001: 25). Televizyonun tarihsel varoluşu bu coğrafi alanda kendi koşulları içinde kamu hizmeti yayıncılığı anlayışları geliştirmiştir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, Keynesçi uygulamalar ekonomide devlet müdahalelerini getirirken, Refah Devleti kavramsallaştırmasında ifadesini bulduğu üzere, devletin

sosyal-siyasal işlevleri de genişlemiş, ne var ki aynı dönemde kitle iletişimi alanında faaliyet göstermek artık büyük sermaye yatırımları ile yüksek işletme sermayesi gerektiren bir etkinliğe dönüşmeye başlamıştı (Kaya, 2006: 174). Kaya'ya göre bu durum, sektöre yeni girişleri zorlaştırdığı gibi, görece düşük karlar nedeniyle rekabet eden kuruluşların yoğunlaşma eğilimini de hızlandırmıştı. Siyasal atmosferin özgürlükçü eğilimleriyle bağdaşmayan bu eğilimler karşısında Batı dünyasında kitle iletişim araçlarının kamusal hizmet anlayışından kopmaması, çeşitlilik ve çoğulculuğun korunmasını güvence altına almak üzere yeni bir anlayış ilkesine ulaşılmıştı (Kaya, 2006: 174). Kaya'nın aktardığı üzere, basın "toplumsal sorumluluğu" olarak ifade bulan bu yaklaşım, iletişim araçlarını mülkiyetine sahip olanların iletilerini (yayın içeriklerini) tikel çıkarlarına göre değil de kamusal çıkarıya göre belirlemeleri esasına dayanmaktaydı ve bu gelişme özellikle kamusal yayıncılık anlayışının yerleşmesi anlamına gelmekteydi. Zaten, Batı Avrupa'da radyo-televizyon hep kamu tekeli olarak hayatına başlamış, ABD'de ise ruhsatın her an geri alınabilmesi platformun kamusal niteliğini kollamıştı (Kaya, 2006: 174).

Kamu hizmeti yayıncılığı tanımlanmak istendiğinde, tek, genel geçer bir tanım yapılamamasının nedeni de aynı şekilde onun bir tarihsel olgu oluşudur. Bugün kamu hizmeti yayıncılığı, somut olarak, kendi doğal çevresinin unsurları içindeki yerine göre tanımlanabilir ve bu tanımlar farklı nitelikte medyaları içerecektir. Bu durumda kamu girişimi olarak yayıncılık, en azından özel televizyon girişimlerine göre tanımlanabilecektir. Yine bir takım ideal özelliklere göre bir tanım yapmak istediğimizde, seçtiğimiz ideal özellikler o güne kadar oluşmuş demokrasi, yurttaşlık ve insan hakları tanımlarıyla ilişkili olacaktır. Ersin'in kendi çalışmasında oluşturduğu tanım şöyledir: "Kamu hizmeti yayıncılığı, toplumun her kesimine

erişebilen ve her kesiminin erişim olanağı bulduğu, nitelikli, özgün ve yaratıcı programlar üretme konusunda yayıncılık sektörüne öncülük eden, siyasal iktidarın ve sermayenin baskısından uzak, bağımsız, sadece kendini finanse eden kamuya hesap veren, bilgi, eğitim ve eğlenceyi dengeli ve çeşitli bir programcılık anlayışıyla izleyicisine aktaran, ulusal ve yerel kültürlerin yaşatılması ve yansıtılmasına aracılık eden, katılımcı bir yayıncılık anlayışdır” (Ersin, 2007: 8).

Devlet tarafından öncelikli olarak üstlenilen kamu hizmetleri genellikle değişik oranlarda bölünemezlik niteliğine sahip hizmetlerdir. Bu tür hizmetlerin konusunu tüm halkın ayırım gözetmeksizin ihtiyacı durumunda olan ve fiyatlandırıldığında değişik gelir kesimlerinin faydalanamamasının sakınca doğuracağı olgular oluşturur. Avrupa Yayın Birliği (EBU) kamu hizmeti yayıncılığını şöyle tanımlamaktadır: “Yükümlü bulunan oluşumun, topluma karşı ayırım gözetmeden toplumun tüm katmanlarının gereksinimini karşılaması beklenen kamu hizmetidir” (akt. Gürsoy, 1999: 30-31).

Devletin kamu hizmeti yayıncılığı alanında bulunmasının anlamı ve bu yayıncılığın özelliği nedir? Bu soru saçma değildir, çünkü kafa karıştırıcı bir durum söz konusudur. Bülent Çaplı, kamu yayıncısı ve kamu hizmeti yayıncısını birbirinden ayırır. Bu ayrımın sebebi devletin farklı bir alan olan görsel işitsel iletişim alanındaki faaliyetinin niteliğidir. Aslında iletişim çevresindeki tüm yayıncıların hizmeti bir kamu hizmetidir, yani kamuya yönelik –kamuyu eşit atomların toplamı olarak görüyorsak- yayınların bir hizmet ve adalet anlayışı var olmalıdır. Devletin bir eyleyen olarak görsel-işitsel alandaki varlığı, devletin meşruiyeti ile beraber düşünülmektedir. Meşruiyet genel olarak halkın rızasını gerektirir. Çaplı’nın kamu yayıncısından kastı, devletin görsel işitsel alanı, hükümetler bağlamında

araçsallaştırdığı bir durumdur. Bu konu, kamu yönetiminde özerk kurumların varlığı/yokluğu tartışması bağlamında da anlamlıdır. Örneğin, merkez bankası bugün mevzuata göre, özerk bir kuruluştur. Kamu hizmeti yayıncısı olarak adlandırılan yayın kuruluşu da tıpkı merkez bankası gibi kendi özgül bağlamından ötürü özerk olmak zorundadır.

Bu kuruluşun sektördeki diğer eyleyenlere göre konumu ise ticari amaçlara öncelik vermeyişi ile alakalıdır. Williams, *Televizyon, Temsil ve Kültürel Biçim* kitabının, teknolojinin kurumlarını incelediği bölümünde, televizyon kurumlarının başlangıçtaki temel gelişimlerini “Kamu Hizmeti” ve “ticari kurumlar” arasındaki bir karşıtlık ya da rekabet olarak özetlemektedir (Williams, 2003: 30). Yani ilişki tarihsel olarak böyle ikili bir yapı içinde kurulmuştur, fakat önemli olan bu ikiliğin olumlu sonuçlar doğurmasıdır.

Süleyman İrvan, medyanın içinde işlev gördüğü siyasal ve toplumsal sistemin rengini yansıttığını düşünür (İrvan, 1994: 228). Mesele kamu hizmeti yayıncısı olduğunda ise bu tür yayıncının rollerini yerine getirebilmesiyle siyasal sistemin işleyişi arasında birçok yönden ilişki vardır denilebilir. Kuramsal bir yaklaşımla, kamu hizmeti yayıncılığının farklı koşullarda doğacak biçimlenişini tahmin etmek veya değerlendirebilmek için normatif medya kuramları kullanılabilir. Bilindiği gibi kamu hizmeti yayıncılığının dayanması gereken yasal düzenlemelerin belirleyiciliği dışında, siyasi kültürün arkasında taşıdığı ya da sonuç itibarıyla getirdiği bir biçim olarak ‘akıl’, bu yayıncılık modelini etkiler.

Süleyman İrvan “Normatif Medya Kuramları” makalesinde kamu hizmeti yayıncılığının içine yerleşebileceği medya sistemlerine dair fikir verebilecek bir sınıflama ve kendi döneminin önerilerini aktarır. İrvan, yetkeci (otoriter), sosyalist,

toplumsal sorumlulukçu ve liberal kuramlardan ve bazı alternatiflerden bahseder (İrvan, 1994: 212). Bunların medyaya yükledikleri işlevler farklıdır.

1. Otoriter Kuram için; medyanın işlevi yönetici sınıfın fikirlerini, tutumlarını ve taleplerini aktarmaktır; statükonun aracıdır (İrvan, 1994: 213 ve 215).

2. Sosyalist Kuram için; medya işçi sınıfının politikasını gerçekleştiren bir araçtır; değişimin aracıdır ve özel mülkiyet söz konusu değildir (İrvan, 1994: 215-216).

3. Liberal Kuram için; medya sistemi tüm fikirlerin ifade edilebildiği, serbest dolaştığı; hükümetleri gözetim altında tutan, bu bakımdan özgür olması gereken ortamdır.

Liberal Medya Kuramına alternatif olan, Toplumsal Sorumluluk Kuramı için; medyanın yükümlülükleri vardır:

1. Nesnel habercilik,
2. Hakkaniyet ve fırsat eşitliği, farklı yorumları içeren bir forum olmak,
3. Tüm grupların temsili bir görüntüsünü yansıtmak,
4. Toplumun hedeflerini ve değerlerini aktarmada ve açıklığa kavuşturmada sorumluluk almaktır (İrvan, 1994: 221).

Liberal Kurama bir alternatif, Katılımcı Demokratik Medya Kuramı merkeze yurttaşların bilgi edinme hakkını koyar ve medyanın yerelleşmiş ve etkileşimci olması gerektiğini söyler (İrvan, 1994: 221). Kamu hizmeti yayıncılığının toplumsal sorumluluk kuramı çerçevesinde örgütlenip yayın yaptığı durumu seçkinci, aşırı merkeziyetçi ve ataerkil hale gelmekle suçlar ve izleyiciyi egemenliği altına alan her medyayı reddeder (İrvan, 1994: 222).

Liberal Kurama bir alternatif, Raymond Williams'ın Demokratik Medya Kuramı korumacı (paternalist) ve yetkeci bir kamu hizmeti anlayışına karşı yeni tür kurumlar oluşturulması çözümünü önerir ve etkin katılımcıların kendi araçlarına sahip olmaları önemlidir. Bir başka alternatif olarak James Curran'ın Radikal Demokratik Medya Kuramı ise özellikle tüm çıkar gruplarının temsilini vurgular ve medyanın temel görevinin bu çıkar gruplarına hakemlik etmek olduğunu söyler (İrvan, 1994: 224). Curran'a göre, aşırı sermaye yoğunlaşması düşünce pazarını tehlikeye sokar; ideolojik ve kültürel çeşitliliği ortadan kaldırır (İrvan, 1994: 224). Curran'a göre, Williams ve McQuail'in düşüncelerinin aksine rekabet kuralları, kamu yararı doğrultusunda merkezden yönetilmelidir (İrvan, 1994: 225). Bu, mevcut kamu hizmeti yayıncılığı anlayışı ile kesişmektedir.

Son olarak John Keane'ın Sivil Toplumcu Medya Kuramı, kamu hizmeti yayıncılığının Pazar dışı- devlet dışı kılınması gerektiğini, bu tür medyayı devletin denetimi altına almadan finanse edeceğini söyler. Ancak yeniden tanımlanmış kamu hizmeti yayıncısının yurttaşlar arasında fikir dolaşımını sağlayabilmesi için “demokratik devlet kurumlarınca garanti altına alınmış, kapitalizm sonrası sivil topluma ihtiyaç olduğunu” belirtir (İrvan, 1994: 227). Yapılması gerekenler: yöneticilerin hükümet tarafından atanmasına son vermek; kurum içi karar süreçlerini demokratikleştirmektir.

Yetkeci (otoriter) Kuram bir azınlık grup olarak yönetici sınıfın çıkarlarını koruyan bir medya sisteminden bahseder (İrvan, 1994: 214). Otoriter kuramda, asıl olan devlet olduğu için devletin yurttaşlar üzerinde her türlü hakka sahip olduğu ya da yurttaşa mutluluğu devletin sağlayabileceği gibi düşünceler verili bulunur ve medyanın davranışı konusunda beklenti şunlardır:

1. Siyasal otoritenin zayıflamasına yol açacak hiçbir yayın yapmamalıdır.
2. Daima siyasal otoriteye yardımcı olmalıdır.
3. Egemen, ahlaki ve siyasal değerlere saldırmamalıdır.
4. Bu ilkeler doğrultusunda medya sansür edilebilir.
5. Otoriteye yönelik kabul edilemez saldırılar, resmi politikadan sapmalar ve ahlaki değerlere yapılan saldırılar suç sayılır (İrvan, 1994: 214).

Çalışma bağlamında kamu hizmeti yayıncısının bulunduğu medya sistemi içerisinde kültürel çeşitlilik uygulamalarının mümkün olup olmadığı önemlidir. Kültürel çeşitlilik sadece kamu hizmeti yayıncısı için değil tüm medyalar için tartışılan bir konudur.

Hoffmann-Riem kitle iletişiminde çeşitliliği dört boyutta ele alır:

1. Eğlence, eğitim gibi çeşitli format ve konuların bulunmasıdır.
2. Farklı düşüncelerin görüş açılarının ele alınması anlamında içerik düzeyinde çeşitliliktir.
3. Kitle iletişim araçlarının yöneldiği topluluğun tüm parçalarını gözönünde tutması, kişi ve grup farklılıklarını temsil edebilmesidir.
4. Kitle iletişiminin içeriği evrensel, ulusal, bölgesel ve yerel çeşitliliği içermelidir (Hoffmann-Riem, 1987: 61).

Wolfgang Hoffmann-Riem'in bu sınıflaması "National Identity and Cultural Values: Broadcasting Safeguards" adlı makalesi içinde yer almaktadır. Makale, o dönemde artan ABD kökenli programların Avrupa'ya ithali karşısında, Avrupalı bir perspektiften kültürel kimliğin korunması tartışması üzerine kuruludur. Hoffmann-Riem, 'Television without Frontiers' (1984) yani Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi'nin bir öneri halinde olduğu bu dönemde gelişecek sürecin

uluslararasılaşma ve ticarileşmenin çok hızla artacağını dile getirmektedir. Avrupalıların kendi medya sisteminin farklı olduğu için çekinceli olduğu ve özel yayıncılığın gelişmediği ilgili dönemde ithal programa üretim maliyetlerinden ötürü de başvurulduğunu ve izleyicinin dikkatini çekmek için bir savaşın başladığını anlatır. Bu bağlamı kültürel meselelere kaydırır ve yukarıda sayılan farklı boyutlarda gerçekleştirilecek çeşitliliğin ulusal kimliğe farklı bir bakış açısı getirerek aşırı milliyetçi bağnazlığı gösteri platformundan uzaklaştırabileceğine değinir (Hoffmann-Riem, 1987: 57-61). İçerik, kişi ve coğrafi çeşitliliği sağlamayı deneyen bir program, kaçınılmaz şekilde, özel bir topluluk tarafından kabul edilen kültürel değerleri hesaba katar veya toplum içinde kabulü için çabalar (Hoffmann-Riem, 1987: 61).

AB kurumları üzerinde düşünerek, kültürel çeşitlilik politikalarının anlamını ve nasıl biçimlendiğini tartışmak mümkündür. “Tireli ve Çoğul Kimlikler” makalesinde bu konuyu ele alan Ayhan Kaya’ya göre, muhafazakârlar Avrupa’yı tanımlarken daha çok Hıristiyanlık, tikellik, gelenek, geçmiş ve türdeşlik üzerine vurgu yapmakla birlikte kültürel karışımı reddeden bir anlayışı savunmakta; öte yandan sosyal demokratların ve liberallerin geliştirdiği ‘Avrupa’ fikri ise çeşitlilik, kültürel farklılık, ortak bir gelecek, demokrasi, insan hakları ve sekülerizm gibi ilkelere dayanmaktadır. Bu sürecin başlangıcını teşkil eden ‘Avrupa Halkları’ ve ‘halklar arasında birlik’ söylemini ön plana çıkaran 1975 tarihli Tindemans Raporu’nda, Avrupa Topluluğu’nun kendi bayrağına sahip olması ilkesi benimsenmiştir (Kaya, 2004: 2).

Avrupa Komisyonu’nun başlangıçta benimsediği ortak kültürü yaratma politikası, daha sonra Avrupa’nın var olan kültürel çeşitliliğini korumaya doğru evrilmiştir. Mine Gencel Bek, Avrupa Birliği’nin kültür ağırlıklı politikalardan,

ekonomi merkezli politikalara geçişini ele aldığı makalesinde, kültüre dair meselelerin, 1991 Maastricht Sözleşmesi sonrası önem kazanmaya başladığını aktarır. Gencel Bek'in aktardığı üzere Avrupa'nın, kendi medyasını ve kültürünü oluşturma yolunda hazırladığı projelerden bazıları şunlardır: MEDİA (Measures to Encourage the Development of an Audiovisual Industry) Avrupa Komisyonu tarafından 1987 yılında kurulmuştur. Avrupa çapında görsel işitsel alanda üretim dağıtım, eğitim ve finansal destek amacıyla oluşturulan program, sınırlar arası işbirliğini ve kültürel çoğulculuğu teşvik eder. Küçük ve orta ölçekli üreticilere finansal ve teknik destek sağlar. SCALE (Small Countries Improve Their Audiovisual Level in Europe) Avrupa'nın kültürel farklılığını korumak için kurulmuştur. BABEL (Broadcasting Across The Barriers Of European Languages), EBU (Avrupa Yayın Birliği) işbirliği ile Avrupa'da az konuşulan dillerin altyazı ve dublajı için izin verir. Bu gibi programlar komisyonun kendi teklifiyle değil dezavantajlı küçük Avrupa ülkelerinin talebiyle oluşmuştur. EUREKA, HDTV (yüksek tanımlı televizyon) için pazar yaratmak ve pazarı beslemek için kurulmuş ve doğrudan finansal destek yapmak yerine, kültürel kimlikleri, küçük coğrafi ya da dilsel bölgeleri güçlendirme amacı taşımaktadır. Bu oluşumların dışında CNN ve Sky News'e alternatif oluşturacak televizyon kanalları kurulmak istenmiştir ki bu sadece kültürel bir girişim değil, aynı zamanda siyasal kamusal alana doğru bir adımdır (Gencel Bek: 2003: 24-32). Televizyonlar şunlardır: Eurikon, 1982'de 15 Avrupa ülkesi arasında kapalı devre yayına başladı, 1983'te kapandı; 1985'te Europa Tv kuruldu, 1986'da kapandı; 1989'da Eurosport kuruldu; 1993'da Euronews kuruldu (Gencel Bek: 2003: 24-32).

Horsti ve Hulten'in aktardığı üzere yukarıda anılan EBU'nun ilkeleri arasında “nüfusun bütün kesimi için maliyeti ne olursa olsun dengeli ve çeşitli program üretme, azınlıklara yönelik program üretme yer almaktadır. Bu politikanın temeli kültürel dil ve etnik açıdan farklılaşmayı dikkate almaya yöneliktir. Bu doğrultuda EBU, kültürel çeşitliliği destekleyecek ülkeler arasında program alışverişini öngörmektedir. EBU üyelerini kültürel çeşitliliği sağlayacak projeler konusunda bilgilendirmektedir ve üyeleri arasında işbirliğini teşvik etmeye çalışmaktadır (Horsti ve Hulten, 2011: 212)

Kaya'nın aktardığı gibi, Maastricht Anlaşması'nda açık bir şekilde dile getirilen Avrupa Birliği yurttaşlığı, ortak dış siyaset, ortak göç politikaları, ortak askeri politikalar ve ortak para kullanımı gibi noktalar da dikkate alındığında aşağıdan yukarıya değil, ancak yukarıdan aşağıya doğru akan bir Avrupalı kimliği oluşturma çabasının son otuz yıla damgasını vurduğu görülür. Bu Avrupalılık tanımı, geçmişe, tarihsel semboller ve mitlere referanstan çok, geleceğe ve geleceğin halklarına referansla ifade edilmektedir. Kaya, böylesi bir kimliğin postnasyonal, seküler ve çoğulcu bir anlayışla yeni Avrupa'nın sınırlarının belirginleştirilmesi gerektiği tezini ön plana çıkarmakta olduğunu ve yeni Avrupa tanımının dayattığı 'Avrupalılık' kimliğinin 'kültürel çeşitlilik' (*cultural diversity*) ve 'çeşitlilik içinde birlik' (*unity in diversity*) söylemleriyle beslenmeyi gerektirdiğini ifade eder (Kaya, 2004: 2-3). Bu amaçla medyanın işe koşulması, medyanın ekonomik kaynaklarla ilişkisinden ötürü istenilen başarıyı sağlayamamış gözükmektedir. Sözgelimi, MEDIA programı, yatırım çekme, dolaşım konularında başarısız olmuş ve zamanla kültür ağırlıklı politikadan ekonomi ağırlıklı politikaya doğru yönelim başlamıştır (Gencel Bek, 2003: 26).

1982'den itibaren başladığını düşünebileceğimiz AB'nin iletişim politikaları içinde 1989 tarihli Sınırsız Televizyon Sözleşmesi önemli bir göstergedir. Bu sözleşme Avrupa kültürel kimliğinin oluşturulması sürecinde önemli olabilecek bir öge olarak Avrupa kökenli yayınların Birlik çerçevesinde serbest dolaşımını öngörür. Bu sadece kültürel olanın dolaşımı değil aynı zamanda ortak pazarın kültür endüstrilerinin birleştirilmesi yoluyla ekonomi alanında güçlü bir şekilde işe koşulmasıdır. Hatta bu, serbest pazar aslında liberalizmi kıran bir ekonomik korumacılığın yansıması sayılabilir. Nitekim Gencel Bek'in de dile getirdiği üzere, Uruguay'da gerçekleşen GATT (Ticaret ve Tarifeler Genel Anlaşması) toplantısında, AB ülkelerinin dilekçe imzalaması sonucunda, kültürel ürünler GATT dışında kalmış, böylece görsel işitsel hizmetler o dönemki pazarın serbestleşmesi paketinin dışında bırakılmıştır (Gencel Bek, 2003: 25). Bu konuyu, Hoffmann-Riem'in aktardığı çekincelerle birleştirdiğimizde ise, AB'nin başlangıçtan itibaren kültürel olanı ABD'nin pazar güçlerinden korumaya çalıştığını, bunu AB ulusal kimliği adına yaparken - AB'nin öncelikli olarak ekonomik bir topluluk olarak kurulduğunu düşünürsek- kendini ekonomik/kültürel rakibinden koruduğunu söyleyebiliriz. ABD'nin kültür endüstrisinin çıktılarının ABD'nin inşa ettiği kültürel kodları ve aynı zamanda ticari bir çıktı olarak bu kültürel ürünlerin bünyelerinde başka ürünlerin de tanıtımını taşıması büyük bir pazar olan Avrupa için ciddi bir tehdittir. İlgili dönemde Britanya'nın ABD ile ticari ilişkilerinin aksamaması için yukarıda kurduğumuz ilişkinin aksi yönde zorlamada bulunması ise bu ülkenin orta vadeli ekonomik karakteri ile ilgilidir. Bütün bunlara bakarak kültürel bütünleşme politikalarının ulusal politikaların sınırına dayandığını fakat bunu aşamadığını söyleyebiliriz. Gerçekten de, 1997 Direktifi, Avrupa kökenli üretimin

yayınlanmasına dair teşviki ve ilgili kotayı ancak 2002'ye kadar teyit edebilmiş fakat bunu da bir uzlaşa haline getirmek için Avrupa mahkemesi yaptırımına mücadele etmeyerek zorunluluğu ortadan kaldırmıştır (Gencel Bek, 2003: 30).

Sonuç itibari ile Avrupa ülkeleri ucuz üretim yapamadığı dönemde televizyon yayınlarında çeşitlilik Birlik içindeki kültürel kimliklere değil, ucuz maliyet ve net kara odaklanmıştır. Böyle bir konjonktürün devam ettiği yapının çıktısı olan kültürel politikaların üretmeye niyetli olduğu kültürel çeşitliliğe şüpheyle bakmak doğaldır. Hall'ün eleştirilerinde zikrettiği gibi üretim güçlerinin sahipleri dilin oluşturuculuğuna sahip olurken, böyle bir yapı içerisinde, kültürel olanın piyasa mekanizmasına ya da sözde liberal bir ideolojiye sıkışmasına da neden olacaktır.

Cottle'a (1997) göre, kültürel temsiller artan bir şekilde farklılık ve çeşitlilik politikalarının konusu haline gelmiştir; bu değişim aynı zamanda kurumsal düzenlemelerde ve üretim rejimlerinde de kendisini gösterir (Horsti ve Hulten, 2011: 292). Horsti ve Hulten'e göre, 1980'lerle beraber çokkültürlülüğün ve ırkçılık karşıtı politikaların önceki asimilasyonist ve entegrasyonist politikaların yerini aldığını görürüz fakat 2000'lerde bu durum değişmiştir. Yeni yüzyılla Avrupa'da, bir devlet krizi içinde cereyan eden ve toplumsal birlikle paralel olarak anılan çokkültürlülük politikaları ile beraber, daha genel bir söylem değişikliğine şahit olunmuştur. Kullanımı belirsiz ve problematik olan 'sosyal birlik' ifadesi, 'sosyal dışlama'nın antonimi olarak sunulmuş; bu söylemsel değişimle eşzamanlı olarak diğer ulusal ve küresel medya dağıtımcılarıyla rekabet şiddetli bir hale gelmiştir (Horsti ve Hulten, 2011: 209-210). Sonuç olarak kültürel çeşitlilik kamu hizmeti yayıncısının öncelikli görevi olmasına rağmen diğer konuların türevi olarak tartışılır bir konu olmaya devam etmiştir.

Avrupa Konseyi, kamu hizmeti yayıncılığının hedeflerini kamunun tüm üyelerine ve azınlıklara seslenerek çokkültürlülüğü ve etnikliği yansıtmaya; hem ulusal hem Avrupa mirasının çeşitliliğini yansıtmaya; ticari sektörün ihmal ettiği seçenek ve zevkleri içermeye; tarafsız haberler, çoğulcu, yenilikçi ve çeşitli programlar ile geniş bir kamusal tartışma platformu sağlama olarak sıralar. AB Görsel İşitsel Politika Üst Düzey raporu ise kamu hizmeti yayıncılığının niteliklerini iletişim araçlarının geniş ölçüde erişilebilir olma, toplumun çoğulculuğunu yansıtmaya, herhangi bir çıkar grubu tarafından denetlenememe, piyasanın tek başına temin edemeyeceği kamusal tartışmanın araçlarını sağlama şeklinde tanımlamaktadır (Gencel Bek, 2003: 34-35)

Çokkültürlülük politikalarından kültürel çeşitlilik politikalarına geçişte bir dayanak noktası da UNESCO'nun *Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi*'dir. Söylemler yapısal olarak kurulurken bu yapısal alan bir ülkenin ulusal sınırlarıyla çizilmemektedir. Uluslararası ve ulusüstü kuruluşlar, ekonomik-kültürel rekabete bir şekilde eklenmektedir. UNESCO'nun çeşitliliğe dair bildirgesi insan hakları savunusu açısından önemli bir girişimdir. Bununla beraber, biz medya politikaları çerçevesinde baktığımızda mikro politikaları oluşturan makro söylemlerin eklenmemesinde bu Bildirge gibi olumlu girişimlerin araçsallaştığını görürüz. Böylelikle herhangi bir ekseninde hegemon olanların alttan gelen maddi itici gücün kısıtladığı hareket alanı yeni söylem ile tekrar genişletilebilmektedir.

Başarılı, sürekli ve tutarlı temsil politikalarının önemsenen bir alan olduğu ülkelere örnek olarak ele alınabilecek İsveç ve Finlandiya'da kamu hizmeti yayıncıları SVT (Sveriges Television Sweden) ve YLE (Yleisradio/Rundradion)'dir. Bilindiği gibi İsveç sosyal politikalara önem veren ve ortalama gelir düzeyi yüksek olan bir devlettir. İsveç ile Finlandiya kamu hizmeti yayıncılarının karşılaştırıldığı bir

Çalışma Horsti ve Hulten'e aittir. Çalışmaya göre, her iki ülkenin kamu hizmeti yayıncılığı artan bir biçimde ticarileşmiş ve kendisine küreselleşme içinde bir mecra bulmuştur. Her iki ülkenin medya sistemini demokratik korporatist olarak nitelemek mümkündür. Yine her iki ülkede kamu hizmeti yayıncılığı geleneği söz konusudur. Her iki ülke de gazetecilik alanında mesleki profesyonelleşmeye ve dünyanın en yüksek gazete okuyucusu kitlesine sahiptir. Bu yayıncıların, Avrupa kültürüne entegrasyonları sürmektedir ve aynı zamanda EBU'nun okkltrllk odaklı politikalarının etkisi altındadır. Her iki ülkede de kamu hizmeti yayıncılığı şirketleri lisans gelirlerine bağımlıdır ve izleyici reytingleri gelir elde etmek açısından hayati önem taşıtmaktadır. Çünkü her iki ülkede de bu yayıncılık alanı bir piyasa mekanizmasında yönetilmektedir (Horsti ve Hulten, 2011: 211-212).

Çalışmada İsveç ve Finlandiya kamu hizmeti yayıncılarının okkltrllk politikalarından, çeşitlilik politikalarına nasıl geçtiği aktarılmaktadır. "Directing Diversity" adlı bu makalede, Finlandiya'da YLE'nin önceki çokkültürlü misyon politikalarının azınlıkları gettolaştırdığına inanıldığını, kültürel çeşitlilik politikalarının ise sadece farklılığı 'ekranda' göstermek olarak algılanarak yürütüldüğü ifade edilmektedir. Yazıda, program üretiminde çeşitliliği sağlamanın, demokratik ilkeyi garantilemenin, bütün yurttaşlara ulaşma ve böylece sosyal dışlamadan kaçınmanın bir yolu olarak, kamu hizmeti yayıncılığını daha adaletli hale getireceği düşünülürken, kaynakların yeniden dağıtımı ve çeşitlilik konularında depolitize edilme durumu saptanmaktadır. SVT de YLE de, yazarlara göre ekonomik rasyonalite temeline oturan politikalar sebebiyle yurttaş talebini/ beklentisini karşılamaktan uzaktırlar (Horsti ve Hulten, 2011: 218-224). Türkiye'de kamu hizmeti yayıncılığının yurttaş talebini karşılayıp karşılamadığı ise tarihsel olarak

kurumun y zleŖme Ŗansı bulunmayan bir mesele olmuŖtur. AŖađıda kamu hizmeti yayıncısı TRT tarihinin bir kesiti araŖtırma konusuna uygun bir bakıŖla ele alınmaya  alıŖılmıŖtır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE RADYO VE TELEVİZYON KURUMU VE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK

Bu kısımda, TRT'nin tarihine dair literatürden faydalanarak kültürel çeşitlilik ve kültürel çeşitliliğe olanak tanınması bakımından özerklik eksenlerinde değerlendirmeler yapılacaktır.

1. Başlangıçtan Özerk Döneme Kadar TRT

Kültürel çeşitlilik kamu hizmeti yayıncısının elinde önceleri Batı kültürüne yaklaşma amacı yönelimli bir çeşitlilikti. Kamu hizmeti yayıncısı yayıncılık hayatına radyo yayınlarına Batı müziğine ağırlık verme zorunluluğu hissederek başladı. Kültürde Avrupa modelinin taklitçi ve türevsel uyarlaması, radyoculuğun halktan kopuk biçimlere de bürünmesine yol açtı (Ahıska, 2005: 38-39). Bir süre Türk müziği yayınlama yasağı uygulandı. Atatürk'ün Batı müziğinin yaygınlaşması için söylediklerinin amacını aşan bir şekilde yorumlanması sonucu 1935 yılında getirilen bu yasak, 1936 yılının ikinci yarısında Atatürk'ün emriyle kaldırıldı (Cankaya, 2003: 23). Bu dönemin devamında kurum devlet eline alındı. Radyo, toplumsal iletişime devletin müdahil olduğu bir yeni ortam olarak var olurken, bu ortamın topluma sunduğu bilinç, Batı medeniyetini çeşitli biçimlerde işaret ediyordu. Kaynaşma amaçlanmasına rağmen, 1938'de radyo alıcılarının %70'i üç büyük kentte idi (Ahıska, 2005: 135). Buna göre, maddi kaynakların dağılımı radyo alıcısı bağlamında, bu iletişim aracına erişim açısından sadece üç kent lehine idi. Dönemin ekonomik kaynaklarının kısıtlı olduğunu ve kaynakların kentlerde yoğunlaşmasının normal olduğunu düşünülse bile bu durumun ilgili dönem için kentlerde yaşamayanların aleyhine olacağını söylemek mümkündür. Dolayısıyla kamu

yayıncısının ilk döneminde, mükemmel koşullar altında var olduğu veya halkın bütününe kültürel dokusuna hitap ettiği söylenemez. Böylece ülkede toplumsal iletişim bu yönüyle baştan itibaren dengesiz kurulmuş olabilir.

Devlet tekelinin gerçekleşmesinin tarihi, Cankaya'nın çalışmasında, bir kararname aracılığı ile 1936 veya 3222 sayılı Telsiz Yasası aracılığıyla 1937 olarak aktarılır. Cankaya'ya göre, 1938 yılından sonra, Devlet Başkanı, Başbakan ve Bakanların gerek duyduklarında radyoyu kullandıkları ve bunun yaygın bir uygulama haline geldiği görülmüştür. İktidar sürecinin dışında kalmış olan çalışan sınıf ve tabakaların, bilinçli ve örgütlü olmadıkları için, mikrofondan yararlanma talepleri olmamıştır (Kocabaşoğlu, 1980: 179). Böylece kamu hizmeti yayıncılığı halkla tek yönlü bir bağ kurmuş sayılabilir. Bu dönemde radyonun dinleyicisiyle ilişkisinin güçlü olduğu söylenemez (Cankaya, 2003: 34).

1939'da, programların düzenlenmesi sorumluluğu Milli Eğitim ve İçişleri Bakanlıklarına aitti ve başbakanlığa ait dört komisyon –söz, saz, temsil, teknik- oluşturulmuştu (Cankaya, 2003: 27). Burada sorumluluğun başbakanlığa ait komisyonlarca yürütülmesi anlamlıdır. Radyo bundan önce de kimilerince bir propaganda aracı olarak görülmüştür. Her ne kadar amaçlardan biri yetişkin eğitimi olsa da ideolojik çerçevenin sunumuna dair Samsun Halkevi Reisliğinin Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi katipliğine gönderilen bir belgede “Zira Türk İnkılabının da en har müdafii, en koyu propagandası en müteassıp ve müfrit taraftarı Radyo olacaktır” denilmektedir (Varlık, 1981: 227). 1932'de söylenmiş olan bu söz, tarihsel çerçevesinden çıkarılırsa, bir araç olarak radyoya dair yaygın algının ne olduğuna dair bir fikir edinmek mümkündür. Yine aynı metinde Gustave Le Bon'a atıf yapıldığını, yani dayanak alınan bilimsel yaklaşımın ‘kitle psikoloji’ anlayışıyla

ilişkili olduğu görülür. Yukarıda bahsedilen belgeyi 1934 yılında *İnkılap Psychologie'si* adlı kitabı içerisinde yayımlamış olan A. Refik Sıtkı'nın şu görüşü de bir örnek olarak aktarılabilir:

“... bizim anladığımız propaganda, rejim kanaatının yayınına ait kültür propagandasıdır. Kültür propagandasının en asri vasıtalarla halka hitap etmesi lazımdır. Asri kültür propagandasında kullanılacak vasıtaların başında sinema, afiş, grafikler, halk neşriyatı, radyo ve bilhassa kültür nümayişleri gelir. Radyonun en asri tebliğ ve irşat vasıtası oluşu, sistemli, gayeli propagandalarla kendisinden çok eyi neticeler alınmasını mucip olur” (Varlık, 1981: 224).

31 Mayıs 1941’de yürürlüğe giren 3837 sayılı Matbuat Umum Müdürlüğü Yasası radyonun o dönemki örgütsel yapısını ana çizgileriyle belirtir. Cankaya’ya göre, bu yasayla yönetsel işlevler ve yayıncılık işlevleri birbirinden ayrılmıştır, yayıncılık politikalarını Müdürlük ve bağlı olduğu Başbakanlık belirlerken, alt birimlerin yayıncılık açısından bağımsızlığı yoktur (Cankaya, 2003: 35). Buna göre, geleceğin TRT’sinin örgütlenme biçimi ve ilkelerinin gelişiminin bu noktada yayıncılığın bağımsızlığı bakış açısıyla değil, yapımcının çalışma disiplini dışında üretimine yönelik kısıtlamaların hiyerarşik bir biçimde, bir bürokratikleşme halinde gerçekleşmeye başladığını düşünebiliriz.

Cankaya’nın ifade ettiği gibi, 1945’e gelindiğinde siyaset değişikliğine gidilmesinde dış etken varlığı ve bununla birlikte asker-bürokrat seçkinler, toprak sahipleri ve burjuvazi arasındaki siyasal ittifakta statükonun korunmasını olanaksız hale getiren bir aşınmanın meydana geldiği ileri sürülüyordu. Toprak reformu tasarısı ile toprak sahiplerinin ve savaş zenginlerinin gücü kırılmak istenirken bu reforma karşı çıkanlar, reformun üretimde azalmaya yol açacağını ve anayasal mülkiyet

ilkesinin çiğneneceğini düşünüyorlardı. Bu süreç içinde ortaya çıkan Demokrat Parti'nin 62 adayının meclise girebildiği 1946 seçimlerinin dürüst gerçekleşmediği haberini veren gazeteler kapatıldı (Cankaya, 2003: 44). Bu gergin ortamda oluşan çok partili yaşamın unsurları radyoyu kendi güçlerini artırmak için kullanmak istediler.

1949 yılından çıkarılan 5392 sayılı Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu radyo yönetimine getirdiği düzenlemeyle siyasal partilerin programlarını radyodan tanıtımının belirli süreler ve düzen içinde gerçekleştirilmesine muhalefet partisi karşı çıktı ve yayınlar üzerinde savcılık denetiminin –denetim 1950'de kaldırıldı- sansür olacağını iddia etti (Cankaya, 2003: 45). Böylece bir yandan yayıncılık, üzerindeki yasal denetimin artıp azaldığı bir alan, bir yandan da siyasal partilerin üzerinde hak iddiasıyla çekiştiği bir siyasal iletişim unsuru haline gelecekti. Nitekim Demokrat Parti'nin yönetimi ele geçirdikten sonraki davranışı da kamu yayıncısını propaganda merkezi haline getirmek olacaktır. Kamu hizmeti yayıncısının kurumsallaşmasını sağlayabilecek birimler ve yetkililer etkin olamamıştır. 5392 ile kurulan Radyo Yayınları Danışma Kurulu 1960 yılına kadar ancak iki kez toplanabilmiştir (Cankaya, 2003: 46).

DP yalnızca İslam dininin bir mezhebine ait yayınlara yer vermiştir (Cankaya, 2003: 49). Dolayısıyla laik devletin gereklerine uygun hareket edilmemiş ve kültürel çeşitliliğin bu sayede gözetilmesi mümkün olamamış, bu temel ilke çağın kültürel çeşitlilik gibi bir talebi olmasa da en azından gücün belli bir kesime mesafelenmesini sağlayamamıştır. Tam tersine, radyo, varsayılan ve tanımlanmış bir çoğunluk anlayışına uygun bir platform haline getirilmiştir. Kamu hizmeti yayıncısı, bir

uzlaşma oluşturunçusu değıl, sözde uzlaşma inşacısı olarak yekpare bir kültür varsayımına dayandırılmıştır.

1946-1960 yılları arasında kültürel çeşitlilik söylemini ne Türkiye’de ne dışarıda açıklıkla görebiliriz. Bununla beraber 1960’lar hem ülke içinde hem de dünyada daha farklı bir dönem olacaktı. Türkiye’de dönemin siyasi koşulları, bir askeri müdahale ile şekil değıştirdi. 27 Mayıs askeri müdahalesinden sonra hazırlanan anayasa ile ise TRT’nin mevcut durumdan bir fayda elde etmesi mümkün oldu ve bu anayasanın 121. Maddesiyle kamu hizmeti yayıncısı özerk bir yapıya kavuşturuldu.

2. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ve Özerklik Algısı

DP iktidar olduğı 1950–60 yılları boyunca radyoyu, kendisi dışındaki seslere kapatmaya çalışmış, ancak, DP’nin radyo ile ilgili politikaları kendi zıddına dönüşerek, iktidarın yıkımına yol açan nedenlerden biri olmuştu (Nart, 2009: 38-41). 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra 1961 Anayasasının öngördüğü biçimde, 24 Aralık 1963’te 359 Sayılı Radyo ve Televizyon Kurumu Kuruluş Yasası çıkartıldı ve Türkiye Radyoları, yeni bir örgüt içinde tüzel bir kişiliğe sahip özerk bir kamu iktisadi teşebbüsüne dönüştü (Serim, 2007: 37). Böylece, bu yasanın 1 Mayıs 1964’de yürürlüğe girmesiyle ‘Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu’ kurulmuş oldu. Yasa görüşülürken CHP milletvekili Ali İhsan Göğüş, yeni düzenlenme ve özerklik kavramına ilişkin görüşlerini şöyle açıklamıştı: “Bugün bir milyon 700 bin kûsur alıcı cihazı ve bunların etrafında toplanan en az beş misli devamlı dinleyici kitlesi ile Türkiye Radyoları, her manasıyla muhtar (özerk) bir yönetim ve bunun neticesi olarak imkânlı bir yaratıcılık devresine girmektedir...” (Cankaya, 2003: 58).

359 sayılı yasanın birinci maddesi 1972’de çıkarılan 1568 sayılı yasayla değiştirildi ve *özerklik* ibaresi yerine *tarafsızlık* konularak kurumun özerkliği elinden alındı. Yasanın Şubat ayında yayımlanmasının hemen ardından Mart ayında devlet bakanı Ali İhsan Göğüş *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan açıklamada şunları ifade ediyordu: “Bundan sonra radyo ve televizyonda ihtilal bildirileri haber diye yayınlanmayacak, anarşistlere açık oturumlar düzenlenmeyecek, kamuoyu oluşturuyoruz diye sapık ve aşırı ideolojilere yer verilmeyecektir” (Serim, 2007: 63). Böylece bu devlet kurumunun kendi içinde rekabet eden anlayışlara yer vermemesi yönünde geçmiş dönemlerde kazandırılmış eğilim Nihat Erim döneminde “toplumsal sorunları çözme yöntemi olarak” güçlendirilmiş oldu. 1980 yılına gelindiğinde ise TRT, Göğüş’ün inancının aksine darbe bildirisi için uygun bir platform olmuştu.

Nart’ın TRT’nin özerk dönemini incelediği çalışması çerçevesinde Jülide Gülizar ile yaptığı görüşmeden, özerkliğin kaldırıldığı döneme kadar özerklikle ilişkili bilincin TRT çalışanları içinde nasıl olduğuna dair bir fikir edinilebilir:

“Özerklik üzerine fazla düşünmedik önceleri. Demek ki daha kapsamlı bir kuruluş haline getirilecek, Basın Yayın’dan kopacağız, ayrı bir Genel Müdürlük’de toplanacağız gibi düşündük. Bir de şu var, yani bizden öncekileri bilmiyorum 60 öncesini, ama biz 1960–65 arasında herhangi bir müdahale yaşamadığımız için, bir şey fark etmiyordu bizim için açıkçası. Yalnız birtakım tartışmaları hatırlıyorum, Adnan Öztrak çok uğraşmıştı, mali özerklik, ekonomik özerklik olmadıkça, fikri özerklik olamaz diye. Ama TRT’nin geliri de yetmiyordu, devletten yardım almak zorunda kaldı” (Nart, 2009: 43).

Buna göre, kurumun her kademesinde ve her dönem dünya görüşlerinin çeşitlilik arzemesinde etkili olabilecek ve bir kurum kültürünün inşa edilmesine katkısı olabilecek özerklik fikrine dair algının eksik olduğunu düşünülebilir. Nitekim beş yüz gün süreyle TRT’ye Genel Müdürlük yapan İsmail Cem’in de

özerkliği güçlü bir şekilde savunmadığını görülmektedir. İsmail Cem'in yönetime geldiği dönemde yöneticisi olduğu TRT çalışanlarının durumu hakkında "ürkmüş, bezmiş ve büyük bir kısmının da iş yapmak hususunda gayretli olmadığını" (Serim, 2007: 73) ifade etmesi de önemli bir nottur.

3. Değişime Hazırlık ve 1970'ler

Özerkliğin kaldırılmasından ve 359 sayılı yasada yapılan değişikliklerden sonra, kurumda görülen en belirgin özellik, merkezi anlayışla yönetim olmuş, radyolar ve televizyonlar Genel Müdür Program Yardımcılığı bünyesinde yer almıştır (Cankaya, 2003: 99). Yapı değişikliği esnasında kurumda çalışanlardan 1964-1965 kuşağı kızağa alınmış, bu süreçte 359 sayılı yasa yeterli denetimi sağlayamadığından kurum içi düzenlemelerle ilkeler belirlenmiş, bu ilkeler siyasal değişim doğrultusunda içerik kazanmıştır (Cankaya, 2003: 100).

1977'ye kadar hedef kitle belirlemek için araştırma yapılmamış, 1977'de *TRT Ankara İli Radyo Dinleyicileri Araştırması Ayrıntılı Sonuçları* adlı bir çalışma yapılmıştır (Cankaya, 2003:101). Bu kısıtlı çaba görmezden gelinirse, programların genel olarak varsayımsal oluşturulduğunu yani Mutlu'nun ifade ettiği gibi bir toplum tahayyülüne dayanarak kurulmuş olabilir (Mutlu, 2001: 26). Bu tahayyül o zamanın medya çalışanlarının eyleme biçimi ile ilişkilidir.

1970'li yıllarda siyasi kutuplaşma nedeniyle TRT'ye eleştiriler sürmüştür. Bu bakımdan TRT'nin yayınları için hangi eleştiriyi değerlendirmeye alarak yayınlarını geliştireceği meselesi de önemlidir. Kamu hizmeti yayıncısının özgün çalışmalarını kimlerin denetimine açacağı kadar, toplumun çeşitli kesimlerinden alacağı tepki de önemlidir. Yayınların kanaat önderlerince toplum hayatına müdahale olarak algılanması, doğrudan bir etkinin varsayılması da özerkliğin ne şekilde beklenti dışı

olabileceğine yönelik bir işarettir. Nitekim sağ sol kutuplaşması esnasında toplumun Orhan Kemal, Muhsin Ertuğrul gibi değerli yazarlarından söz edilmesi sol propaganda olarak yorumlanmıştır (Cankaya, 2003: 105).

1974 yılında radyo yayınlarında bütünlüğü sağlamak amacıyla “Merkez Yapım Yayın Kurulu” oluşturulmuş; bu kurul da yayınların yürütülmesindeki tereddütleri ortadan kaldırmak için “Genel Yayın Talimatı” oluşturmuştur (Cankaya, 2003: 102). Bu değişimler kurumsallaşmanın göstergesi sayılabilecekken kurum kültürü açısından bireysel inisiyatif kullanımının daralması anlamına gelir. Yani rasyonelleşen, bürokratikleşen yapı kendini bireysel üretime dayatabilecektir.

Milliyetçi cephe hükümetlerinin egemenliğinin izlerini taşıyan radyo programlarının yetmişlerdeki varlığından söz eden Cankaya bu dönemde radyo programının antene çıkana kadarki sürenin iki ay olduğunu belirtir (2003: 109). Bu sürenin uzunluğu, denetim sürecinin boyutlarına ve incelenebilir oluşuna işaret eder.

1975 yılında radyo yayınlarının merkezileştiği süreç içinde TRT-3 çeşitli müzik dallarında yozlaştırıcı eğilimleri sınırlamak maksadıyla kuruldu (Cankaya, 2003: 113). Bölgesel radyolar ile işbirliğinde gerçekleştirilen yayınların amacı değişik bölgesel özellik gösteren alanlardaki gereksinimleri karşılayabilmek olduğundan merkezden gönderilen programlara ek olarak yerel sanatçıların dahil edildiği programlar yapıyordu. Yerel bölgeye uygun olan program yapımcılarının olmaması bu programların niteliğini müzik programları ve reklamlarla kısıtlıyordu (Cankaya, 2003: 115).

1976 yılında politik yönü ağır basan Şaban Karataş’ın atanmasıyla TRT’de ideolojik yönü belirgin bir yayıncılık dönemi başlamıştır (Cankaya, 2003: 139). Şaban Karataş’ın şu açıklamaları dönemin düşünme biçimlerini değerlendirmek

açısından önemlidir: “Milli Gazetelere gelince: onlar da benim Müslüman bir aileden geldiğimi şu veya bu şekilde duymuşlardı. Hatta kendilerini temsilen TRT’nin başına getirildiğime inanmışlardı. İslam’ın her türlü ibadet şekillerine ve muamelatına ekranda yer vermediğim için kızıyorlardı” (aktaran Cankaya, 2003: 106). Karataş’ın ifadesi bir yandan yönetici üzerindeki baskıya işaret ederken bir yandan da Genel Müdür’ün yayınlar üzerindeki belirleyiciliği düşüncesine işaret eder. Karataş sol parti sayılan CHP’ye karşı kendisini şöyle savunur: “İnandığı ülküler etrafında kadro oluşturmak hür bir cemiyette, yapabilen için, mübarek bir iştir. Meşrudur, tabiidir. Şart, o cemiyetin kanunlarını zorlamamak, açıkta, yer üstünde ve gün ışığında olmaktır” (Cankaya, 2003: 106). Kadrolaşmanın olduğu bu dönemde işe alımda da farklı kültürlerden bireyler değil politik yakınlık belirleyici olacağından çalışanlar düzeyinde kültürel çeşitliliğe dair bir politika algısı oluşması zordur.

Ecevit hükümetinin 1977’de güvenoyu alamamasıyla 5. Demirel Hükümeti Taşer’in kararnamesini iptal ederek Doğan Erden’in TRT Genel Müdürlüğüne vekâlet etmesini kararlaştırdı. Bu genel müdür değiştirme savaşı TRT-hükümetler ilişkisine bir miktar işaret eder.

17 Haziran 1978’de, TRT-DER’in düzenlediği “Yayın Forumu”nda yasadışı kadroların tasfiyesine ek olarak koordinasyon-danışma kurullarında yapımcıların da söz ve oy hakkı olması gerektiği dillendirildi ve bunun sonucunda radyo yapımcıları, Radyolar Koordinasyon Kurulunda yer almayı başardılar (Cankaya 2003: 107).

4. Hegemonyanın Yeniden Yapılanışı ve 1980’ler

1980’ler dünyada ve Türkiye’de belirli paralel değişimlerin yaşandığı senelerdi. Bu dönemde, sanayileşmiş önde Avrupalı devletlerden İngiltere’de, Thatcher yönetiminin toplumdan değil bireyden söz etmesi devlet birey ilişkisinde

grup kavramını soyutlayan bir yaklaşımı ortaya koymuş, seslendiği ‘vatandaş’ı yeni bir ideoloji ile karşı karşıya bırakmıştı. Böylelikle farklı geçmişlik iddialarının¹ geriletilmesi bu devletin kültür politikaları içinde yer aldı.

Küreselleşme olarak anılan süreçte, güç dengesi gelişmekte olan ülkeler olarak ikincil konuma getirilen ülkeler aleyhine gelişti. Piyasanın önemsendiği bu dönemde, söz gelimi, sosyal demokrasi modelinin öncüsü, ekonomik verimlilik, sosyal adalet ve siyasal katılım alanında dünya çapında üne sahip olan İsveç dahi sermaye göçü ve artan uluslararası rekabetin baskısı altında bu politikalarından vazgeçmek zorunda kalmıştı (Dharam, 1995: 62-63). Türkiye’de de 1980’ler boyunca, piyasa, Thompson’un ifadesiyle “ ‘ulusun’ veya ‘toplumun’ çıkarlarıyla özdeş olmayan, ama öyle görünmeye her şeyden çok hevesli olan bazı çıkarların taktıkları bir maske” olarak işlev gördü (Buğra, 2003: 214).

1980’lerde Türkiye’deki bu değişimde görünürdeki öncelikli etkenin ordu olduğu söylenebilir. Askeri müdahale sonrası biçimlendirici diğer etken ise Özal yönetimidir. Ülkenin bu “yeni yöneticisi”, askeri müdahale sonrası sağ anlayışın varlığını sürdürmesiyle dünyada yeni sağın yapısal değişim çabasına paralel girişimlerde bulunmuştur. Dharam’a göre, bu dönemde dünyada borç veren ve yatırım yapan yabancıların, uluslararası finans kurumlarının ve endüstrileşmiş ülkelerin lehine gelişen durum güç dengesini uluslararası sermaye ile ilişkisi olan yerli sermayelerin işine yararken, örgütlü işçi sınıfı ve bir ölçüde orta sınıf aleyhine değişmiştir (Dharam, 1995: 61-62). Özal’ın liberal konumlanması politika belirlemede

¹ Wallerstein, farklı halk oluşumlarını geçmişlik iddiası temel anlayışı ile açıklar. Ona göre, Geçmişliği genetik olarak sürekli gruplar (ırklar) açısından mı, tarihsel toplumsal-siyasal gruplar (uluslar) açısından mı, yoksa kültürel gruplar (etnik gruplar) açısından mı tanımladığımız pek az bir farklılık yaratır. Bunların hepsi halklık kavramlarıdır; hepsi geçmişliğin icatlarıdır; hepsi siyasal görüngülerdir. Bkz. “Halklığın İnşası”, *Irak, Ulus, Sınıf*, (2000; 100).

ABD'nin politikalarına paralel belirlenme çabası içinde gerçekleşirken Türkiye'deki alt toplumsal dinamiklerden de tepki alabilmiş, toplumsal hareketliliğe halen mücadele eden bir yapı içerisinde Körfez Savaşı'nda Kuveyt'e girmek meselesinde karşısında işçi gruplarının tepkisini bulabilmiştir.

Türkiye'de Özal iktidarının öncesinde 24 Ocak 1980'de alınan ekonomik kararlar neo-liberal politikaların asıl başlangıcını oluşturuyordu. Bilindiği gibi Özal bir önceki hükümette Başbakanlık Müsteşarı olarak etkili bir kişilikti. Bu tarihte oluşturulan metinle, Boratav'a göre, devalüasyon, KİT zamları ve fiyat denetiminin kaldırılması gibi, IMF'in üç yıldır Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinden isteklerini nicel boyutları fazlasıyla aşan değişimler yaratıldı. Oluşturulmak istenen bir yapısal uyumdu. Bu 'yapısal uyum' içte ve dışa karşı piyasa serbestisi ile beynelmilel ve yerli sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesi gibi iki stratejik hedef içeriyordu. Boratav'ın ifadesiyle 24 Ocak kararlarını tamamlayan 12 Eylül müdahalesi, işgücü piyasasını askeri bir denetim altına alarak "sermayenin bir karşı saldırısını" gerçekleştirmişti (Boratav, 2008: 147-148). Özetle ifade edersek örgütlü işçi sınıfı, memurlar aleyhine yeniden yapılandırma girişimi aynı zamanda burjuvazi içindeki katmanlarda da değişiklik yapmaya yönelmişti (Boratav, 2008: 149-151).

Türkiye, gelişmekte olan ülkelerden sayılmakta idi. Seksenleri içeren 1975-1989 döneminde gelişmekte olan ülkelerde büyüme önceki dönem olan 1950-1975'e oranla %60 yukarıya çıkmıştı (Şenses, 1996: 95). 1980'li yıllarla beraber sanayileşmiş ülkelerin daraltıcı politikaları (maliye politikasıdır) gelişmekte olan ülkeleri olumsuz etkiledi. 1980'ler boyunca gelişmekte olan ülkelerin toplam borcu, 1.100 ABD dolarının üzerine çıkmıştı (Gibson ve Tsakalatos, 1996: 173).

Kalkınma iktisadı fikri 1960’lardan itibaren bir dizi sanayileşmemiş ülkenin yaşadığı politik felaketlerle daha eleştirilir bir hal almıştır ve gerilemeye başlamıştır (Hirschman 1996: 46-47). Kalkınma aynı zamanda niteliksel bir kavram iken, büyüme niceliksel bir kavramdır. Söylemsel olarak öne çıkmayan fakat hükümetlerce çok önemsenen büyümenin yani niceliksel olanın öne çıkması durumunda, kalkınma fikri reel olarak, gelişmekte olan ülkelerin dengesiz gelir dağılımı nedeniyle anlamsız bir verimlilik artışına dönüşebilir. Seksenlerde Özal dönemi de böyle nicel olanın öne çıktığı bir dönemdir. Aynı dönemde Türkiye’nin borçlanması da artmıştır. Borcun geri ödenmesi ise kalkınma değil, büyüme ile mümkündür. Bir başka deyişle IMF gibi kredi veren kurumların amacının borcun geri ödenmesini sağlayan bir hasıla miktarının ortaya çıkmasını garanti etmek olduğu bir durumda, bu tür fon veren kuruluşların taleplerini karşılamaya yönelik politik öncelikler farklı olacaktır. Kalkınma iktisadına yönelik reel politikalar değişecektir. 1983-1997 yıllarını içeren dönemde gerçekleşen kamu yatırımlarının bölgesel dağılımı bölgesel farklılıkların giderilmesi yönünde bir eğilim göstermemektedir (Doğruel ve Doğruel, 2003: 302).

1980 askeri yönetimi dinsel bir söylem kullanmış, İslami söylemin devlet desteğiyle güçlenmesine ortam hazırlamıştır (Cankaya, 2003: 166). Bu süreçte TRT de kamu hizmeti yayıncısı olmasına rağmen, konumlanışı vatandaş odağında değil devlet odağında olan bir kamu yayıncılığı işlevi görmüş ve daha güçlü araçsallaştırılmıştır. Kamu hizmeti yayıncısının yönetimine, askeri müdahale sonucu, Tümgeneral Servet Bilgi getirilmiştir. Bilgi, 12 Eylül’den 24 Eylül’e kadar bu görevi sürdürmüş, bu süreçte bir denetim sağlanmış ve birtakım ilkeler konmuştur (Cankaya, 2003: 166).

Demokratik kuruluşların kapatıldığı bu dönemde TRT’de kültürel çeşitliliğin izlerini arayıp bulmak mümkün değildir. Nitekim aynı dönemde tüm yayınlar incelendiğinde yüzde 6.2 ile en az pay kültür programlarına ayrılmıştır (Cankaya, 2003: 169).

Cankaya’nın aktardığı üzere, 1980’de *İnanç Dünyası* adlı dini programın süresi gitgide artırılırken kültürel-sanatsal bir program olan *Mini Bale* programı aynı gün ve saatte dini program olması ve balerinlerin kısa etekli olmaları gerekçesiyle başka geceye alınmıştır (Cankaya, 2003: 170). Böylece, birbirlerine bakışmıllı olarak aynı kamusal platformda –televizyonun görsel işitsel uzamında- toplumsal sunuma yerleştirilen fakat zamansal olarak çakışmayan kültürel öğeler, din ekseninin sığ bir yorumu ile birbirinden ayrılmıştır. Bu noktada Batıcı anlayış ile ülkeye ait yaygın dini görüş görünüşte çatışma içine sokulmaktadır. Bu Batıcı anlayış, sürüklenmekte olan bir ideoloji içine oturmakta iken, onun karşısına konulan din eksenli ideoloji, kapitalist ideolojinin maskesi olarak alelacele piyasaya sürülmekte ve bu durum TRT’nin program akışında yukarıdaki örnekteki gibi kendini göstermektedir.

Bir yandan neo-liberal eğilimler ekonomik yapıda ve bunun toplumsal karşılığında kendini gösterirken bir yandan da TRT’de başlangıcı Karataş dönemi olan, kadrolaşma eğilimi devam etmektedir (Cankaya, 2003:). TRT’nin, askeri müdahalenin söylemi içinde ve ekonomik kararlar üzerinden okuyabileceğimiz güç odakları içinde yer almayan emekçilerin işe alımında bir kültürel çeşitlilik politikası oluşturma ihtimalinden söz etmek de zordur.

1981’de özerkliğin önemini savunan TRT çalışanları, TRT yönetimi tarafından dışlanmış, özlük hakları ve sorunlarını bir “Çalışanlar Forumu” ile belgeleyen TRT-DER üyelerinden 95’i üçlü kararname (Cumhurbaşkanı, ilgili bakanlık ve TRT Genel

Müdürü imzalı) ile TRT'den uzaklaştırılarak ilgisiz memuriyetlere tahsis edildirmiştir (Cankaya, 2003: 182-183).

Bu dikta döneminde çıkarılan dil genelgesiyle bazı sözcüklerin yasaklanması verili bir kültür içinde kendini ifadenin ve o kültürün olanaklarının kullanılmasını engellemesi açısından önemlidir. Örneğin *neden* sözcüğü yerine *sebepten*, *ulus* sözcüğü yerine *milliyet* yayınlarda zorunlu kılınmış, farklı kullanımda bulunan çalışanlar uyarı almıştır (Cankaya, 2003: 178). Özal döneminde TRT Genel Müdürlüğü tarafından 10 Ocak 1985'te çıkarılan dil genelgesi sonucu 14 Ocak'ta yapımcılara yollanan listede 205 sözcük yasaklanarak yerine Osmanlıca sözcükler önerilmiş ve bu liste Haziran ayında genişletilerek reklam yayınlarına da uygulanmıştır (Cankaya, 2003: 234). Bu durum, yayın dilinin tam denetimine ek olarak, ticaret dilinin, halkla ilişkilerin ve daha farklı bir bakışla izleyicinin bilinçaltı ile ilişki kurma potansiyeline sahip bir dilin ideolojik etki alanına dâhil edilmesi kaygısı ile ilişkili bulunabilir. Bu açıklama sonraki bölümde Nurdan Gürbilek'in seksenlere dair analizinin yorumlandığı kısımda daha anlaşılır olacaktır.

Bu yıllarda ataerkil kültürü onaylayan içeriğe sahip yapımlar desteklenmişti. Nezihe Araz'ın *Çalışan Hanımlar Sizin İçin* adlı programı, izleyicisine “evliliğiniz kötü gidiyorsa çocuk doğurun”, “koca evine diri girilir, ölü çıkılır” gibi mesajlar iletmişti (Cankaya, 2003: 232). Bu da yetişkin eğitimi mantığının kadınlara nasıl bir anlam sistemi içinden ulaştığını göstermektedir.

1986'da televizyonun 2. kanalı TRT-2 yayın hayatına bir kültür kanalı olarak başladı. Renkli olarak yayın hayatına başlayan kanalın amacı, kültürel gelişmenin, sosyal ve ekonomik değişimlere ayak uydurmasını sağlamak, kültür düzeylerini yükseltmek olarak belirlenmiştir (Cankaya, 2003: 240). TRT-2 amaçlandığı gibi bir

kültürel kanal kimliği oluşturmamıştır ve kültür dışında yayınlara örneğin soap-operalara fazlaca yer vermiştir (Cankaya, 2003: 240).

İkinci kanal oluşturulmadan önce yapılan tartışmalarda şu bakış açıları yer almıştı: Birincisi, Bülent Ecevit'in ancak eğitim yayınlarına ayrılmak üzere ikinci kanalın desteklenebileceği kanaati; ikincisi, TRT-2'nin izleyiciye çeşitlilik dolayısıyla seçme olanağı sunma potansiyeli; üçüncüsü, sanayicilerin renkli yayına geçilmesinin getireceği istihdam, katma değer yaratımı, teknoloji birikimi ve sanayi gelişimi olanakları yaratacağı görüşü; dördüncüsü, TRT-DER tarafından öne sürülen, sanayiciler bir karara varmasa da iç ve dış güçler istediği takdirde renkli yayına geçileceği öngörüsüdür (Cankaya, 2003: 180). Bu gibi tartışmalar, kültürel olanın temsiline olanak sağlayacak platformların ne tür tartışmalar sonucu doğduğu hakkında bir fikir verebilir. Türkiye'de TRT-2'nin yaratılması meselesinin Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının sonucu olması devletin kamu hizmeti yayıncısına kalkınmada yüklediği görev ile ilgili iken, sanayicinin bir karara varmasa da bu yayının renkli televizyonla gerçekleşmesini beklemesi kurumu oluşturan siyasi ve ticari ideolojinin ayrık ama kesişenleri olan tabanlarının bir uzlaşısı noktası olarak sonucu belirlemesi anlamlıdır. Kurumun kuruluşunun talepleri onu kendi amaçları doğrultusunda baskı yapabilir. Bununla birlikte böyle bir durumda kurum doğduktan sonra onun bağımsız hareketini kolaylaştıracak olan ancak özerktir. Dikkat edileceği üzere TRT-DER'in renkli yayına ilgili kanaati daha geniş bir alanın aktörlerinin kararı olarak güç ilişkilerine işaret etmektedir.

Denetleyici kurul olarak Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu (RTYK) da bir ilk olarak bu dönemde oluşturulmuştur. 1983'te çıkarılan son an yasalardan olan 2954 sayılı yasada öngörülmüş, 1994'te yerini RTÜK'e bırakmıştır (Kejanlıoğlu,

Adaklı ve Çelenk, 2001: 110-113). RTYK, özel yayıncılığı değerlendirmekten çok, sürekli olarak hükümet kontrolüne tabi olmuş TRT üstünde, devlet otoritesini sağlayan ve yayıncılığın partizan kullanımlarına karşı devlet çıkarını, “milli siyaseti” kollayan denetleyici bir kurul olarak görünmektedir (Kejanlıoğlu, Adaklı ve Çelenk, 2001: 110-111).

Toplumsal çeşitliliğin temsili için önemli olabilecek Genel Danışma Kurulu, 2954 sayılı yasayla bu dönemde kaldırılmıştır. Danışma Kurulları yapısal olmayan geçici ve ihtiyaca bağlı kurullar haline gelmiştir (Cankaya, 2003: 199).

1980’ler ‘iletişimin on yılı’ veya ‘enformasyonun on yılı’ damgasını taşımasıyla önemliydi; bununla beraber teknolojik gelişim insanların birbirini daha iyi anlamasını garantileyemedi, aksine, ‘iletişim ve anlaşma’ sorunlu hale gelen tartışma konuları olarak 1990’lara taşındı (Kejanlıoğlu, 2004: 19-20). Bu süreçte, televizyon yayıncılığı küresel bir nitelik kazandı ve yeni teknolojiler yayıncılığa çeşitli biçimlerde eklemlendiler, sonuç itibarıyla televizyon yayıncılığı önemini yitirmedi (Kejanlıoğlu, 2004: 20). Türkiye’de, özel yayıncılığın meydana geldiği 1990’lara kadar önemli televizyon yayıncısı, özerkliğini çoktan yitirmiş bir kamu hizmeti yayıncısı olarak TRT idi ve kanuni yayın yapma tekeline sahipti.

5. Deregülasyonun Kamu Hizmeti Yayıncısına Getirdikleri ve 1990’lar

1990’lar TRT’nin yasal yayın yapma hakkına sahip bir tekel olmaktan çıktığı ve rekabet ortamına sürüklendiği yıllar oldu. Halihazırda özerkliği olmayan TRT, şimdi de ticarileşen radyo-televizyon yayıncılığı alanın bir parçası olmak durumundaydı. Serbest piyasa ilkelerinin yerleştirilmeye çalışıldığı bu dönemde,

TRT'nin idaresini etki altına alan hükümetler, sermaye-hükümet ilişkileri göz önünde bulundurulursa, yeni bir sektörün içinde bir etken olarak düşünülebilir.

ABD'nin hegemonyasının sarsıldığı 1970'li yıllarda yeni bir dünya düzeni oluşturmak amacıyla önlem olarak kapitalist demokrasileri 'istikrara' kavuşturmak isteyen iş dünyasının önde gelenleri ABD'nin hegemonyasını yeniden kurmayı hedeflemişlerdi (Kaya, 2006: 176). Bu amaçla deregülasyonların gerçekleşmesi faydalı olabilecekti ve 1980'lerde başlayan süreç 1996'da ABD'de Telecommunications Act kabul edilerek tamamlanmış, bu metin boyunca "yurttaş" kavramını "tüketici" kavramı ikame etmiştir (Kaya, 2006: 177). Süreç Batı Avrupa'da farklı bir öykü ile aynı sonuca ulaşmış, özelleştirmeler yaşanmış, kamu hizmeti ve kamu yararı kavramları pazara endeksli olarak yeniden tanımlanmış fakat toplumsal baskı ile de karşılaştığından kuralların kaldırılması değil yeniden düzenlenmesi şeklinde gerçekleşmiştir (Kaya, 2006: 177). Türkiye'de TRT'nin konumu da bu küresel duruma paralel, kendine özgü değişimler geçirmiştir.

TRT'nin kamusal alanda aktif, varlığı süreklilik arzeden, tutarlı bir eyleyen olması, ancak özerk olması ve bu özerkliğin de süreklilik göstermesi ile mümkün olabilir. Bu açıdan 1990'lardaki durumu anmak ve konunun bir çerçeveye yerleştirilmesine yardımcı olabilecek bazı olaylara bakmak gerekir.

Hatırlamak gerekirse, TRT 1 Mayıs 1964 yılından, 14 Kasım 1983 tarihine değin 359 sayılı yasa ile yönetilmiş; bu yasa 1971'de bir değişikliğe uğramıştı. 1488 sayılı yasa ile Anayasa'nın 121. maddesinde var olan özerklik kaldırılmış; TRT sadece tarafsız bir kamu tüzel kişiliği olan bir yayın kurumuna dönüştürülmüştü.

İlgili madde şöyle idi:

MADDE 121 — Radyo ve televizyon istasyon televizyonları, ancak devlet eliyle kurulur tarafsız idaresi ve bir kamu tüzel

kişiliği halinde kanunla düzenlenir, haber ajans- Kanun, yönetim ve denetimde ve yönetim organlarının kuruluşunda tarafsızlık ilkesini bozacak hükümler koyamaz.

Her türlü radyo ve televizyon yayımları, tarafsızlık esaslarına göre yapılır. Haber ve programların seçilmesinde, işlenmesinde ve sunulmasında ve kültür ve eğitime yardımcılık görevinin yerme getirilmesinde devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, insan haklarına dayanan millî, demokratik, lâik ve sosyal Cumhuriyetin, milli güvenliğin ve genel ahlâkın gereklerine uyulması, haberlerin doğruluğunun sağlanması esasları ile organların seçimi, yetki, görev ve sorumlulukları kanunla düzenlenir.

Bu değişimden sonra 1982 tarihine kadar TRT 359 sayılı yasa ile yönetildi. 1982'ye gelindiğinde ise yeni anayasanın ruhuna uygun olarak ve anayasanın 133. maddesine dayanmak üzere 2954 sayılı yasa ile yönetilmeye başlandı. Yasa değişiminin gerekçesi radyo ve televizyon işletmeciliği ve teknolojideki değişimler idi.

İlk haliyle ise 133. madde şöyle idi:

MADDE 133. — Radyo ve televizyon istasyonları, ancak Devlet eli ile kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzelkişiliği halinde düzenlenir.

Kanun; Türk Devletinin varlık ve bağımsızlığını, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü, toplumun huzurunu, genel ahlâkı ve Anayasanın 2. maddesinde belirtilen Cumhuriyetin temel niteliklerini koruyacak tarzda yayın yapmasını düzenler ve Kurumun yönetim ve denetiminde, yönetim organlarının oluşturulmasında ve her türlü radyo ve televizyon yayınlarında tarafsızlık ilkesini gözetir.

Haber ve programların seçilmesi, işlenmesi, sunulması ve milli kültür ve eğitime yardımcılık görevinin yerine getirilmesi, haberlerin doğruluğunun sağlanması esasları, organların seçimi, görev, yetki ve sorumlulukları kanunla düzenlenir. Yukarıdaki ikinci fıkra hükümleri, kamu iktisadî teşebbüsü niteliği taşıyan veya Devlet yahut diğer kamu tüzel kişilerinden yardım gören haber ajansları hakkında da uygulanır.

8 Temmuz 1993'te 3913 sayılı yasa ile anayasanın 133. maddesinde bir değişiklik yapılarak özerklik ifadesi yeniden devreye sokuldu. “Devletçe kamu tüzel kişiliği olarak kurulan tek radyo ve televizyon kurumu ile kamu tüzel kişilerinden yardım gören haber ajanslarının özerkliği ve yayınlarının tarafsızlığı esastır” denildi. Bununla beraber aynı anda TRT Yasası haline dönüşen 2954 sayılı yasada değişiklik yapılmadı, tarafsızlık ibaresi varlığını korudu.

Akbulut hükümeti döneminde, tarafsızlık kavramı ve kültür politikalarına beraber işaret edebilecek bir örnek olarak, 30 Nisan 1990'da Kars Milletvekili Mahmut Alınak'ın Başbakan'a kamu hizmeti yayıncılığı ile ilgili yönelttiği sorular anılabilir. İlgili sorulara, 7 Mayıs 1990'da Devlet Bakanı Kemal Akkaya tarafından verilen yanıtlar şöyledir²:

“Bilindiği gibi 2954 sayılı Yasaya göre TRT'nin yayın programlarına Hükümetin müdahale hak ve yetkisi yoktur. Yayın denetimi Radyo Televizyon Yüksek Kurulunca yapılmaktadır. TRT Genel Müdürlüğünden alınan cevaplar aşağıdadır:

... 3) Kurumumuz yayınlarının yabancı kültür akımlarının etkisi altında kalmamasına itina edilmektedir. Bu sebeple Türkiye'nin bütün kültür potansiyelinden yararlanılması ilkesi, Kurumumuzun üzerinde hassasiyetle durduğu ve tahakkuku için

² TBMM Tutanak Dergisi (5 Haziran 1990).

gayret sarfettiği yayın politikasının temelini teşkil etmektedir. Nitekim yayınlarımızda yer verdiğimiz dış kaynaklı yapımların iç kaynaklı yapımlara oranında giderek bir azalma olmaktadır. 1988 yılında dış kaynaklı yapımların oranı TV-1'de % 22.1, TV2'de % 42.8 iken, 1989 yılında bu oran TV1'de % 19.7'ye, TV2'de % 13.1, dış kaynaklı program yayınlanmıştır. 4) Kurumumuz, Türk toplumunun gerçeklerine uygun eğitici ve öğretici yerli yapım oranının artırılmasını görevinin aslî unsuru olarak telakki etmektedir.”

Mahmut Alınak'ın, Devlet Bakanı Kemal Akkaya'dan aldığı bu yanıtlar; “İnsanlarımızın beynini yıkama ve öz kültürlerinden uzaklaştırma amacını taşıyan bu yabancı dizilerin TV'de sabahtan akşama kadar gösterilmesi kültür emperyalizmi politikasının bir parçası değil midir?” ve “Toplumumuzun gerçeğine uygun eğitici ve öğretici yerli yapımlara ağırlık vermeyi düşünüyor musunuz?” sorularına verilmiştir. Bu soru ve verilen yanıtı göre; birincisi, hükümet yetkilisi esas sorumlu kurumun RTYK olduğunu belirterek siyasi sorumluluktan kaçınmıştır. Gerçekte ise TRT hükümet ilişkisi, vekilin sorusundan anlaşıldığı gibi meclis içinden yöneltilen bakışa göre, yakın mesafede görülmektedir. Özerk olmayan TRT için dahi ‘denetimi hükümete ait değildir’ ifadesinin kullanılması deregülasyon döneminin politikalarının kurumların özerkliği, tarafsızlığı gibi kavramların arkasına saklandığını düşündürmektedir. İkinci olarak, kültürel emperyalizm sorusuna verilen yanıtta ‘bütün kültür potansiyelinden yararlanılması ilkesi’ bir temel politika olarak sunulmakta ve bunu destekler, çeşitliliğe dair bir gösterge aktarmak yerine, ‘kültürel emperyalizme’ bağlamını çözümlemek için niceliksel bakış açısından iç yapım-dış yapım oranları verilmektedir. Buradan çıkarsayabileceğimiz bir durum, kültürün Doğu-Batı ekseninde algılandığıdır. İkinci bir durum ise ‘bütün kültür

potansiyelinin’ içeriği muğlak olarak tartışmaların çözüm noktalarına eklemlendiğidir.

Zamanın TRT’den sorumlu Devlet Bakanı Mehmet Yazar, 1989’da Kerim Aydın Erdem’in TRT Genel Müdürü olarak atanması öncesi, “TRT Genel Müdürü milliyetçi, muhafazakar, çağdaş ve ilerici olacaktır” demiş ve bu özelliklerin bağıni TRT yasası ile kurmuş, 2954 sayılı yasanın 4. maddesinin bu özellikleri taşıdığını belirtmiştir (Cankaya, 2003: 245). Bu bakış açısının fazlasıyla eklektik bir politik duruşun yansıması olduğu ve bu değışmezliğin ilgili dönemde neo-liberal politikaların sürdürölmesi ile ilişkili olduğu söylenebilir.

1990’lı yıllarla beraber Türkiye’de izleme alışkanlıkları özel kanalların yayınlarında daha çok eğlenceye yönelik değışmiş, radyo yayınları da az sayıda kanal dışında müzik kutusu olarak işlev görmüştür (Aziz, 2006: 230). Bu dönem içinde halkın varsayılan ihtiyaçlarına yönelen ve bunları paylaşmış, gerçekte bu ihtiyaçları içeren bir anlam dünyasını aktarmaya niyetli ticari kanallar kurulmuştur. Show TV’nin kırmızı noktalı yayıncılık anlayışı ile ürettiği arz Say Kanunu’nu³ onaylarcasına kendi talebini yaratmıştır. Aynı şey, daha olumlu yorumlanabilecek radyo yayıncılığı için de geçerlidir. Radyo sayısının denetim dışı çoğalması bir tür çeşitlilik sağlamış ve farklı ihtiyaçları gidermiştir. Dönemin önemli bir olayı, özel televizyonları propaganda aracı olarak kullanan Demirel’in özel radyoları kapatmak istemesidir (Cankaya, 2003: 266). Özel radyoların kapatılmak istenmesi ile ilgili öne sürölün olası nedenler; MGK’nın varlığı, hükümete yöneltilen eleştiriler, dini yayın yapan radyolar ve Kürt kökenli radyoların varlığı şeklinde sıralanabilir (Cankaya, 2003: 266-267).

³ Say Kanunu bir iktisat terimidir, buna göre, ‘Her arz kendi talebini yaratır’.

1991 yılında TRT'nin kalkınmaya yardımcı olmak üzere, GAP TV yayına başladı. GAP TV, TRT ilkelerinde de vurgulanan ulusal entegrasyona katkıda bulunarak modernleşmenin bir işlevini yerine getirmeye çalışmış fakat bunu yaparken de bölgenin kültürünü dikkate almamıştır (Bek, 1993: 105). Aynı dönemde Kürtçe televizyon tartışmaları yaşanmış fakat bu tartışmalar terör tartışmalarından etkilenmiştir. Dikta döneminde Kenan Evren yönetiminin getirdiği, yaşamsal bir özellik olan dilin baskılanması olarak Kürtçe konuşma yasağı, ilginç bir şekilde dikta rejimini miras alan Özal'ın bu sefer Cumhurbaşkanlığı sırasında, 1991 yılında yasağı koyan 2932 sayılı kanunun ilgasıyla olumlu gelişmelerden biri olarak kaldırılmıştır.

Aynı dönemde yayıncılık alanındaki karmaşayı gidermek için daha önce çıkarılması gereken düzenlemeler ancak siyasi huzursuzlukların yaşanmasından sonra çıkarılmıştır. Böylece toplumsal hareketliliğin kitle iletişim yayınlarına bağlı olduğu görüşünün yansımaları tüm televizyonları kapsayacak yeni bir yasa olarak 1994'te kabul edilen 3984 sayılı yasada görebiliriz.

3984 sayılı yasa çerçevesinde demokratik kitle örgütlerinin ve kurumların radyo ve televizyon yayını yapma hakları yoktur. Yerel yönetimlerin, meslek odalarının, sendikaların ve üniversitelerin yayıncılık yapamadığı bir düzende, radyo ve televizyonların kamusal alan oluşturabilme nitelikleri yoktur (Cankaya, 2003: 298-299). Bu da TRT'de bir kamu hizmeti yayıncısı olarak bu farklı görüş sahiplerine daha fazla ve daha özgür konuşabilecekleri bir platformu hazırlama görevi yükler.

1990'larda bir yandan neo-liberal politikalarla sermaye özgürleştirilirken bir yandan oluşacak yeni ideolojik anlatıların istenildiğinde denetime tabi tutulmasını sağlayacak el güçlendirilmektedir. Aynı dönemde kurulan RTÜK'ün denetim gücü

önemlidir. RTÜK, bu yasa çerçevesinde kapatma ve uyarı kararı verebilen cezalandırıcı bir yetkiye sahip olarak, yargının yerine geçen bir durumdadır (Cankaya, 2003: 300). Böylece, devletin kamusal olana müdahalesi için bir uzman kuruluş daha televizyonların denetimi aracılığıyla kültür alanına girmiş olmaktadır.

Yayına verilen her programın kesinlikle denetimden geçmiş olması en başta genel denetim ilkesidir. Program metni ilgili müdürlükte kurum içi denetlenirken, imza için karbon kağıt kullanımı yasaktır, yani bir güvensizlik ve aşırı bürokrasi söz konusudur ki Cankaya bu durumu, denetimin kendi amacını aşması olarak değerlendirmektedir (2003: 269).

1990'lar TRT'de kurumsal olarak yeniden yapılanmanın arzulandığı yıllar olmuştur. Bu maksatla bir birim oluşturulmuştur. 1999 yılında kurulan Değişim Ofisince TRT çalışanlarına yollanan mektupta değişimin amaçları şöyle açıklanmıştır: “TRT artık kendini yenileyen, halkla bütünleşmiş, özel televizyonlara öncülük eden ve 2002-2003 yıllarında kurumu tekrar Türkiye'nin en çok izleyici payına sahip kanalı haline getirmek [...] Hiçbir yayın kurumu izlenme oranlarının bu derece düşmesine seyirci kalamaz” (Cankaya, 2003: 337). Bu da deregülasyonla artan rekabetin TRT'ye yönetsel düzeyde etkisini gösterir nitelikte bir ifadedir.

İlgili dönemde hem serbest pazar hem de kültürel çeşitlilik meselesini etkileyebilecek bir unsur Avrupa Birliği ile uyum sağlamaya ve ilişki geliştirmeye yönelik bir adım olarak Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Konvansiyonu'nun onaylanmasıdır. Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Konvansiyonu (ASTK) Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 5 Mayıs 1989 tarihinde imzaya açılmış, 1 Mayıs 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, ASTK'yı 1992 tarihinde imzalamıştır ve ASTK, ülkedeki tüm televizyon kurumlarını bağlamaktadır. Sınır

Ötesi Televizyon Sözleşmesi 1989 yılında Konvansiyonun kabul edilmesinden sonra televizyon yayıncılığı alanındaki büyük teknolojik ve ekonomik gelişmeleri ve Avrupa’da yeni iletişim hizmetlerinin ortaya çıkışı göz önünde bulundurularak 1998’de değişime uğramıştır. Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkileri çerçevesinde yürütülen ikinci İlerleme Raporu, 1999 yılına aittir. Bu raporda Türkiye’nin yayıncılık sektörünün müktesebata tam uyum içinde olmadığını belirtilir.

Burcu Sümer Avrupa Komisyonun Düzenli Raporlarını karşılaştırarak [1998/2000] AB’nin yayıncılık alanına etkisini ayırt eder. Sümer’e göre, Türkiye, Helsinki’de adaylık statüsünü kazandıktan sonra bu raporlar derinleşmeye başlamıştır. Sivil ve politik haklar 2000 senesi raporunda yer almıştır. Bu raporun sonuç kısmı yayıncılık alanında uyulacak müktesebat konusunda bir çerçeve oluşturur (Sümer, 2010: 103). Bu bakımdan 2000’lerin incelenmesi daha geniş bir teorik çerçeveyi gerektirir.

Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi, “tüm demokratik gruplar ve siyasî partiler arasında çoğulculuğun ve fırsat eşitliğinin korunması koşuluyla, kültürün gelişmesi ve özgürce kanaat oluşumunda yayıncılığın önemini” vurgular ve “topluma, program hizmetleri arasında daha geniş bir seçme alanı sunmak ve böylece, Avrupa mirasını ve bu mirasın görsel-işitsel eserlerinin yaratılmasını geliştirmek isteğiyle ve bu kültürel amaca ulaşabilmek için üstün nitelikte programların üretimi ve dağıtımını artırmak suretiyle toplumun siyasal, eğitim ve kültürel alanlardaki beklentilerine cevap vermeye kararlı olduğunu” ifade eder.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GENEL YAYIN PLANLARININ İNCELENMESİ

Çalışmada seçilen döneme uygun olarak kullanılmakta olan resmi materyal, 1974 yılından itibaren yayınlarda bütünlüğü sağlamak amacıyla “ Merkez Yapım Yayın Kurulu” tarafından oluşturulmaya başlanmış TRT Genel Yayın Planlarıdır. Genel Yayın Planları, yapımcı ve diğer çalışanlara bir takım ilke ve hedefler sunduğundan TRT yayınlarında belirleyici olan politikaları içermektedir. Araştırılan 1980-2000 dönemine ait Genel Yayın Planları içinden, TRT kütüphanesinden ve ikincil kaynaklardan elde edilemeyen Genel Yayın Planlarının seneleri şunlardır: 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1997, 1998. Ulaşılabilen sayılar ise şunlardır: 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1999. Bu Genel Yayın Planlarına ek olarak seksenlerin önceki dönemden farkını bir miktar ortaya koyabilmek için özerk olmayan TRT dönemi içinde yer alan ve ulaşabilen sayılar olan 1977 ve 1978 senelerinin Genel Yayın Planları da incelemeye dâhil edilmiştir.

Bu bölümde öncelikle Genel Yayın Planlarının bir özeti aktarılacak, ardından dönemsel bağlamda değerlendirmeler yapılacaktır. Daha sonra kültür bağlamında Genel Yayın Planlarından içerik analizi ile elde edilen bulgular yorumlanacaktır. Aşağıdaki metinlerin tamamı Genel Yayın Planlarından seçilerek yazılmış karşılaştırma içeren alıntılar ve özet alıntılar niteliğindedir. Böylece -incelenen dönem kısıtında 48 sayfadan 220 sayfaya kadar değişen- ortalama yaklaşık 110 sayfa olan TRT tarafından yayımlanmış planların bu çalışmada görülür olması istenmiştir. Dış yayınlar özetlere dahil edilmemiştir. Çalışma için anlamlı olan ifadeler ve bunları çevreleyen ifadeler ve başlıklara işaret edilmiş, bu amaçla kültürün, kültürel çeşitlilik

ve bunun etrafında düşünölebilecek kavramların doğrudan konu edildiği kısımlara ağırlık verilmiştir. Genel olarak politikayı çerçeveleyecek temel ilke, amaç ve hedefler aktarılmıştır. Genel Yayın Planlarında aynı içerikler yıl yıl farklı başlıklar altında yer alabilmektedir. Bu bakımdan planların ana başlıkları burada ‘Yayın Planlarının Oluşturuluşu’ başlığı altında verilmiştir.

1. GENEL YAYIN PLANLARI: 1970’LER

Bu kısımda 1970’lerde uygulanmış iki yayın planının benzer ve farklı noktaları ortaya konulacaktır. Çalışma çerçevesinde erişilebilmiş bu iki Genel Yayın Planı 1977-1978 yıllarına aittir.

1. .1. Genel Yayın Planlarının Oluşturuluşu

1977 Genel Yayın Planının İçindekiler kısmı dört bölümden oluşurken 1978 Genel Yayın Planı beş bölümden oluşmaktadır. 1977 Genel Yayın Planında birinci bölüm, Amaç, Araç ve Program Yapılarını; ikinci bölüm Radyo ve Televizyon Yayın Türlerini; üçüncü bölüm, Yurt Dışı Yayınları; dördüncü bölüm, Yayın Oranlarını içerirken 1978 Genel Yayın Planı bundan farklı düzenlenmiştir.

1977 senesinden farklı olarak, 1978 yayın planının İçindekiler kısmından önce bir Genel Yayın Planı Uygulama ve Geliştirme Talimatı yer alır. Bu talimat, Genel Yayın Planının “her sene esasları değışen bir plan olmadığı” ifadesi ile başlar (GYP, 1978: 3). Bu girişte “Yıllık Genel Yayın Planları, temel hükümlerini Anayasa, 1568 sayılı yasa ile değışik 359 sayılı TRT Yasası, yayın ilke ve esaslarından alır” denir ve o dönemdeki tümöyle değışiklik yapma eğiliminin verimsiz ve enerji kaybettirici olduğu belirtilir. Bu bakımdan 1978 senesi o senenin öngörüsü olarak daha sistemli ve yavaş değışimin başlangıcıdır. Bununla beraber aynı girişte, yıl içinde, beş yıllık hedeflere uygun olarak Yönetim Kurulu’nda karara bağlanmak kaydıyla değışiklikler

yapılabileceği öngörülür. Yine bu kısımda program geliştirmede danışma kurulları ve ihtisas sahibi kişilerden yararlanılması ve “TRT Kültür ve Sanat Eserlerini Sipariş

Etme, Satın Alma ve Yarışma Açma Yönetmeliği”ne göre uygulamalar yapılması anılır (GYP, 1978: 3-4).

1. 2. Genel Yayın Planlarının Amaçları:

1977 Genel Yayın Planında amaç şöyle tanımlanmıştır:

“Anayasa, TRT Kanunu, ilgili Kanunlar, TRT Yönetim Kurulu Kararları ve genelgeler esas alınarak ve TRT Yönetim Kurulu Kararları ve genelgeler esas alınarak ve Kalkınma Planları gözetilerek Türk toplumuna doğru, tarafsız, sürekli ve çabuk haber vermek, eğitimine yardımcı olmak, halkın olumlu eğilimlerini yansıtmak, kamusal çalışmaları kitlelere duyurmak ve Türk ulusunun kültürel gelişmesine hizmet etmektir” (GYP, 1977: 7).

1978 Genel Yayın Planında ise Amaç kısmı bundan çok daha geniş bir tanımlama içermektedir. Burada anılan, lehinde davranılacak unsurlar özet olarak şunlardır (GYP, 1978: 9-10): Medeniyet, demokrasi ve çağdaş değerler yönünde gelişme; kültür, eğitim ve tanıtıma yardımcılık; ırkçı, tutucu, bölücü, sınıf ayrılığı anlayışına ve zararlı ideolojilere karşı olma; Türk Ulusunun bağımsızlık ve özgürlüğüne taraf olma; öteki Ulusların varlığına saygılı olma; Atatürk Milliyetçiliğini benimseme; Türk ulusuna özbenlik değerlerini kaybetmeden akılcı davranış ve düşünme yeteneğini kazandırma; ulusal kültürün tanıtılması ve gelen nesillere de bu kültürün aktarılması ve buna ek olarak çağdaş değerler yaratılması, böylece ulusal kültürün bütünleştirilmesi; “milli bilince ve insanlık bilincine vararak kişinin hayattaki gerçek değerini ve yerini bulabilmesi, bugünü ve geleceği üzerinde

söz sahibi olabilmesi açısından demokrasi kavramının milletçe benimsenmesine yardımcı olmak”; toplumun birbirini sevmesini desteklemek, kardeşlik duygusunu geliştirmek; yaşama sevinci ve çalışma şevkini artırmak; devlet-millet işbirliği; eğitim, sanat, kültür ve eğlence programlarına Atatürk’ün ilke ve direktiflerini de hatırlayarak, Türk Toplumunun yetişen gençliğinin ruh sağlığını yüceltici yayınlar yapmak; güven ve inanç içinde çalışmayı aksatıcı, kadercı, çaresizlik, yılgınlık yaratıcı yayınlara yer vermemek; bu ilke ve esaslardan hiçbir durumda sapmamak.

Görüldüğü gibi bir esas yön belirleyen Amaç kısmı 1977’de daha basit bir içerik taşıırken, 1978’de adeta savunma psikolojisiyle bir metin oluşturulmuş, televizyonun etkili olduğu varsayımıyla denetleme arzusu ön plana çıkmıştır. Bu yapılırken bütün yayın planlarının içeriğinde tekrar eden çatışan ideolojik değerler değil Batıcı ve ulusalcı olanlar öne çıkarılmış ve bu yaklaşım ulusal güvenlik kaygısı ile beraber sunulmuştur. 1977 Genel Yayın Planının amacında yer almayan zararlı ideoloji ifadesi 1978’de yer almış ve yapımcıyı yeni bir direktifle sınırlamıştır.

1. 3. Genel Yayın Planlarında Araçlar Bölümü

1977 Genel Yayın Planında “ilkelerin gerçekleşmesi için şu yollara başvurulacaktır” (GYP, 1977: 7) denilerek uzun ve karışık bir Araçlar bölümü oluşturulmuştur. Bu bölümde “kalkınma hedefleri doğrultusunda bütün ülkeye TRT yayınlarının ulaştırılması maksadıyla teknik hizmetlerin geliştirilmesine dair yapılacaklar” sıralanmıştır. TRT’ye ülkenin ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmasını destekleyici nitelik atfedilmiştir. Bölgesel mahalli planlamaya yardımcı görülmüştür. TRT’ye devlet-vatandaş diyalogu oluşturma işlevi yüklenmiştir (GYP, 1977: 18). Türk toplumunun genel ve bölgesel sosyo ekonomik özelliklerini ve kültür varlığını ortaya koyan mevcut araştırmalar değerlendirilerek,

ihtiyaç duyulacak yeni araştırmalar için bilim kuruluşları ile işbirliği yapılması istenmiştir (GYP, 1977: 17). Radyo programları düzenlenirken ona en çok ihtiyaç duyacaklar düşünülecektir denilmektedir (GYP, 1977: 18). İletişim kavramına uygun olarak çok yönlü haberleşme iletişim tekniğinin bir uygulaması olan dinleyici ile ilişkiler çerçevesinde, dinleyicinin yayınlara tepkisi izlenecek ve bunlar TRT'nin amacına aykırı düşmeyecek biçimde değerlendirilip yayına yansıtılacaktır.

1977 Genel Yayın Planında bu bölümde müzik geniş yer kaplamaktadır. Uluslararası platformdaki hedefi açıklanmamakla birlikte Türkiye dışındaki Türklerin halk musikisi ve oyunlarının derlenip ülkedeki yayınlara yansıtılması Araçlar bölümünde yer almaktadır (GYP, 1977: 11). Dinleyicinin müzik ve bilgi istekleri cevaplandırılacak, yayın ilkelerine aykırı düşmeyen, sesi veya mektubu ile açıklanan görüş ve düşüncelere yer verilecektir” denilmektedir (GYP, 1977: 19).

Bu planda kamu çalışmalarının ekrana yansıtılacağı belirtilmekte ve bu yapılırken ‘en az iki yöntem kullanılacaktır’ denmektedir. İlk yöntem olan ‘araştırma yöntemi’ içinde “yayının itici rol oynaması ve motivasyon unsuru sağlaması için, tasarlanan çalışmaların başlatılıp başlatılmadığının, başlatılmışsa kaydedilen gelişmelerin ve faaliyetin hangi aşamada olduğunun araştırılarak bunların programda yansıtılması sağlanacak” denilirken; ikinci yöntem olarak ‘yansıtma, duyurma yöntemi’ ile kurumların çalışmalarını yansıtabilmesi ve böylece acil konularda kamuoyunun oluşturulmasına katkıda bulunulması istenmiştir (GYP, 1977: 19).

1977 Genel Yayın Planında bölgesel yayınlar için şöyle denilmektedir:

“Radyoculuk programcılık ve işletmecilik açısından televizyondan daha ucuz olduğu için, vatandaşın günlük ve gerçek ihtiyaçlarına yönelik, kültürel karakter ve kimliğini

yansıtan, duygu, düşünce, davranış çeşitliliğini ve yeteneklerini ortaya koymasına fırsat veren, yozlaşmamış değerleri vurgulayabilen bölgesel yayıncılığında ideal bir araçtır. Bölgesel yayıncılığın gelişmesi, elbette genel ve ortak yayınlara olan ihtiyacı ortadan kaldırmayacaktır. Genel ve ortak yayınlar, yine “Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, milli şuur ve ülküler etrafında toplayan...” Türk Milliyetçiliğinin önemli bir ifade aracı ve yurdun kültür zenginlik ve çeşitliliğinin “ortak bir forum”u olarak görevlerini yapmaya devam edeceklerdir. Büyük prodüksiyon merkezlerinin imkanları ile oluşturulabilen programlarla “örnek” niteliğindeki yeni programlar ve ana haber yayınları yine ortak ve genel yayında yer alacaktır” (GYP, 1977: 9-10).

1. 4. 1978 Genel Yayın Planında “Ana İlke ve Esaslar” Başlığı:

1978 yılında, 1977 yılından farklı olarak bir Ana İlke ve Esaslar başlığı oluşturulmuş, bu başlık altında birincisi, Anayasa’nın başarılı ve uygun bir anayasa olduğuna dair yorumlar getirilmiştir:

“Mevcut anayasa hürriyetlerin suistimalini önler; Devlet ve yurttaş karşılıklı sorumluluklara sahiptir; iç ve dış barış aktif olmayı ve moral hazırlığı gerektirir; devlet her kesimden yurttaşın hak ve hürriyetlerini koruma ve adaletli bir yaşama ortamı kurmak zorundadır, yurttaş da hak ve hürriyetlerini kullanamadığı durumları telafi için Milli devlet fikrine karşı akımların propagandacısı olamaz. Kişinin hak savunusu meşru yollarla devletten isteme şeklindedir ve her Türk tarihi kültür değerini korumalı ve yeni değerlerin üretilmesine katkıda bulunmalıdır. Her yurttaş demokratik hukuk devleti içerisinde ailesinin güvenliğinin sağlanabileceğinin bilincine varmalıdır” (GYP, 1978: 11-16).

İkincisi, yayınların Atatürkçülük, milliyetçilik ve laikliği gerektirir ve Türk milletinin çağdaş uygarlık dünyası içindeki şerefli ve etkili yerini koruması ve ilerlemesi için her türlü akılcı tedbirin tereddüt gösterilmeden alınmasının gerekli olduğu belirtilmiştir.

Üçüncüsü, TRT tarafsız bir devlet organıdır, Anayasa'nın temel ilkelerine uyar, yurt gerçeklerini göz önünde bulundurur, milli ahlak gereklerini (yozlaşma ve yabancılaşmanın önlenmesi, çağdaşlaşma, ileri yayıncılık) korur, devletin ve milletin emrindedir.

1. 5. Yayın Esasları:

1978 Genel Yayın Planında TRT Yayın Esasları başlığı bölümünde yukarıdaki ifadeler kısmen tekrar edilmekte ve buna ek olarak Anayasa'ya aykırı olmayan karşıt görüşlerin dile getirileceği yayınlar yapılması istenmiş ve günlük dilde kullanılmayan türetilerek oluşturulmuş telaffuzu zor sözcüklerin tercih edilmemesi gerekliliği anılmıştır.

1978 Genel Yayın Planında 1977'den farklı olarak Yayın Türleri Amaç ve İlkelerini tek bir başlıkta toplamıştır. 1977 yayın türlerinden farklı olarak, Yurttaş Eğitimi Yayınları, Sağlık Yayınları, Aile ve Kadın Yayınları ve Köy Yayınları, Moral Eğitim Yayınları başlıkları yer almaktadır.

1. 6. Kültür Yayınları:

1977 Genel Yayın Planında I. Programın Yapısı başlığı altında verilen TRT-1 yayınına dair kısım baktığımızda yaygın eğitim hedefinin güdüldüğünü, inandırıcılık ve güven sağlanmasına önem verildiğini ve hedefin yine kitleler olduğunu görüyoruz. Bu kısımda bölge radyolarına, bölgesel ve yöresel meselelerin

bilinmesi ve çözümünde ve sanat ve kültürün yaygınlaştırılmasında görev yüklenmektedir.

Bölgesel kültür farklılıkları da anılmakta ve farklılıklara göre yayın düzenlemesi yapılması istenmektedir. Konuyla ilişkili şu ifadeler önemlidir Programlarda kültürümüze göre hoş karşılanmayacak durumlara özendirici tavırlardan kaçınılması istenmiştir.

“Sosyal, iktisadi, kültürel yapı farklılıkları nedeniyle çoğunlukla programların daha gerçekçi, yapıcı, inandırıcı ve yanlış bilgilere yer vermeyecek şekilde hazırlanmasını ortak yayın engelleyebilmektedir.

Merkezden hazırlanan programlarda ise, genellikle yazılı ve yerinde tesbit edilmeyen kaynaklardan yararlanılmaktadır. Halbuki modern radyoculukta edinilen tecrübeler, yerinde ve kaynağın özünde yapılan araştırmalarla gerçekleştirilen programlar daha doğru, daha canlı, daha ilgi çekici, daha aktüel ve bölge halkıyla daha yakın diyalog kurabilen nitelikler taşımaktadır. Bu sebeple TRT-1 bölge radyolarının programcı ihtiyacı giderildiği ölçüde, bölgesel yayınların arttırılması zorunluluğu doğmaktadır. Bu görüşten hareket ederek programların yapımında yerinde tesbit edilecek materyal için detaylı çalışmalara yönelinecek, yayıncı dinleyici diyalogu kurularak, istenen yayın gerçekleştirilmiş olacaktır.

Bölge radyolarının fonksiyonel hale getirilmesi amacıyla yayın personeli yönünden ve çeşitli sebeplerleden önemli ölçüde takviye edilecektir.

Sonuç olarak bölgesel ihtiyaçlar çeşitli sebeplerle meydana gelen ortak yayın kesintileri dikkate alınarak bölge radyolarının kendi bölgelerinin ihtiyaç ve gereklerine yönelik yayın yapması sağlanacaktır” (GYP, 1977: 28).

1977 Genel Yayın Planında yayınlarının ana konusunun kültür olduğu belirtilen TRT-2 ile ilgili kısımda “Programların seçiliş ve hazırlanışlarında Türk kültür ve medeniyeti bu kültür ve medeniyetin tarihteki zengin kaynaklarını geniş, yeri geldikçe sık sık vurgulayarak geniş kitlelere öğretip benimsetmek amacı güdülecektir” denilmektedir. Yine aynı kısımda “II. programın sanat ve kültür yönünden tesirli kılınması için o, dinleyici gözünde olduğu kadar, sanatçı gözünde de ilgi çekici duruma getirilmelidir” ve “III. Beş Yıllık Kalkınma Planını da desteklemek üzere, TRT kültürel gelişmemizin, hızlı, sosyal ve ekonomik gelişmeye ayak uydurmasını sağlamak, milli kültür değerlerini benimsetmek, yozlaşmasını önlemek için kültür araçlarının ve faaliyetlerinin geliştirilmesine katkıda bulunacaktır” denmiştir (GYP, 1978: 29). Kültür Yayınları çerçevesinde 1977’de İlim ve Teknik başlığı yer alırken 1978’de Bilim ve Teknik başlığı yer almaktadır.

1. 7. Değerlendirme:

Bu bölümde ele alınan iki Genel Yayın Planına bakıldığında kültürel çeşitlilik açısından 1978 senesinin 1977’den yaklaşım olarak ayrıldığı görülür. 1977 senesinde radyo, vatandaşın günlük ve gerçek ihtiyaçlarına yönelik, kültürel karakter ve kimliğini yansıtan, duygu, düşünce, davranış çeşitliliğini ve yeteneklerini ortaya koymasına fırsat veren bir araç olarak önemsenmesi bölge radyoculuğu bağlamında farklılıkların kabulü ve farklılıklara saygı ya da önemsemeye dair bir algının olduğunu göstermektedir. Bu algı bütünleşmeye ya da ortak kültürün oluşumuna engel olarak sunulmamaktadır. 1978’de ise bu tür açık bir tutum ve ifade görülmemekte, farklılık müziğe indirgenerek içermektedir. Bununla beraber iki planda da “milli kültür bütünleşmesi” vurgusu yer almaktadır ve bir kültür algısının kurgulanması,

benimsetilmesi istenmektedir. Bu kronolojik fark, bu metinler çerçevesinde ideolojik bir kapanmaya yönelindiğini, anlam alanının farklı düşünmeye elvermeyecek şekilde sınırlandırılmaya çalışıldığını gösterebilir. Böylece farklı kültürlerin temsili ve bu temsillerin karşılaşmasının önüne geçecek bir girişimle aslında değişimin kısıtlanmaya çalışılması söz konusudur. Bu, yayın planlarının kültürel gelişme isteği ile de apaçık çelişmektedir. Gelişmeye bugünden yön tayin etmek mümkün değildir ve gelişmenin içersinde olsun istenen demokrasi de bu yön tayin etmekten farklı bir durumu gerektirir.

1977 Genel Yayın Planı, amaçlarını sunarken:

- a. Hitap ettiği topluma liberal kuram ile paralel sayabileceğimiz “doğruluk, tarafsızlık, sürekli ve çabuk haber verme” ilkelerini;
- b. Yetişkin eğitimi perspektifinden ya da eğiten devlet olarak “eğitime yardımcılık” ve siyasal iletişim perspektifinden “kamusal çalışmaları kitlelere duyurmak” görevini;
- c. Aydınlanmacı sayıp sayılmayacağı metinler boyunca anlaşılabilir fakat ilerlemeci bir zihniyet içerdiği ve daha sonra beraber kullanıldığı kavramlarla ilişkili incelendiğinde, odağı ekonomi de olabilen “kültürel gelişmeyi”;
- d. Doğru ve yanlış tanımlama görevi ve yeteneğini kurumsal bir gereklilik varsayıp tutunduğu liberal ilkeler ile çelişir biçimde “halkın olumlu eğilimlerini yansıtma” amaçlar içine yerleştirilmektedir.

Amaçlar içinde “halkın olumlu eğilimlerini” yansıtma ifadesi dönemin toplumsal, siyasal krizleri ile ilişkilidir. Devlet ağzından seslendiğinde “halk” olarak tanımlanan insanlar için toplu bir nitelime ile dönemin hükümetinin ya da genel olarak yönetici unsurların toplumsal çatışmaya karşı ve “gelişmeye” yönelik

toplumun kendi kendine ürettiği düşünölen “halkın olumlu eğilimlerini” anması ilginçtir. Böylece halkı da içörilmiş göstererek “doğru” tanımlarını yayın kuruluşunun yapmasının teşvik edilmiş olur. Bununla beraber yayıncının yönlendirilişine paralel, halkın yönetiminde devletin ideolojik aygıtı olarak kamu hizmeti yayıncısının başarılı olduğı kanaatine varılmaz. Çünkü en azından, yapımcıların ya da editörlerin halkın “olumlu” eğilimlerini yansıtışı bir pekiştireç işlevi görürken bunun ancak bir kısım halkı içereceğı mutlaklır ve olumlu sayılmayan her türlü süreç ve eğilimler dışarıda bırakılmaktadır. Dolayısıyla yayıncılık politikasının ahil tabanı yayıncıya yapımcıya “doğru olanı tanımlatma” gayretidir. İşlevsel bir aygıt hegemon da olmak istiyorsa ikna unsurlarını etkili olarak ve genel sistemin diğör unsurlarını tamamlayacak şekilde içermelidir ki bu olumlu olanın tanımının genişletilmesini içerebilir ya da olumlu sayılmayanın bir kısmı tartışılır kılınır. Bu da yine bir düşünce yelpazesini içörir; fakat yayın planları sene sene pek de değışmeyen kısıtlı bir düşünce alanından kurulmuştur. Yetmişler için incelenen iki yayın planının birinde -1977- bölgesel kültürel farklılıklar ve onların ihtiyaçları anılmış olması bu noktada metni hegemonik anlamda işlevsel kılabilir. Bunun ötesinde ise kültürel çeşitliliğın adaletli temsiline dair bir veri sunmaz.

Çaplı ve Dündar’a göre, Türkiye’de siyasal iktidarlar, radyo ve televizyondan kendi siyasalarına muhalif kesimlerin ya da ‘zararlı’ ideolojik görüşlere sahip grupların yararlanması endişesiyle, izleyicilerin ya da dinleyicilerin doğrudan katılımına her zaman karşı çıkmışlardır (Dündar ve Çaplı, 1995: 1376). Genel Yayın Planlarında zararlı ideolojilerden korunma, ilkeler içine yerleştirilmiştir. Bir medya sisteminde katılımın önünün kesilmesi onu zorunlu olarak, otoriterliğe yaklaştıracaktır. Kamu hizmeti yayıncısının sorumluluk tanımı hangi sağlıklı ve

topluma faydalı unsurları içerirse içersin bu uygulama biçimi özün önüne geçecektir, çünkü demokratik rejimlerin genel karakterine aykırı bir değişimler meydana getirebilecektir.

Bilindiği gibi yetmişler seksenlerin kritik hazırlayıcısıdır. Raşit Kaya, İktidar Yumağı: Medya-Sermaye-Devlet adlı kitabında, medya sektörünün tüm yapısını dönüştüren ABD girişiminin yetmişlerde başladığını ve Douglas Kellner'in söylediği gibi Türkiye Cumhuriyeti'nde bu benzeri gerçekleşmenin seksenlerde tamamlanmasının sebebinin yetmişler olduğunu belirtir (Kaya, 2009: 118). 1970'ler için Huntington'un demokrasi ve devlet karşıtlığının çıkarsanabileceği bir yaklaşımla adeta liberal medya sistemine alternatif, daha otoriter olarak yorumlanabilecek bir medya sistemi önerdiği görülür. Huntington, Batılı toplumların sahip oldukları istikrarı tehdit eden "demokratik bir boyayı" yaydığını iddia ederek, medyanın devlet politikalarına çok eleştirel yaklaştığı gerekçesiyle medya ve devlet arasında yeni bir denge kurulması gerektiğini savunmuştu (Kaya, 2009: 118). Bu anlamda medyanın Batı'da oluşumu, demokratikten, ticari amaçlarla deregülasyonlarla liberalleşmesinin arttığı ve aynı anda devletin daha az eleştirilmesiyle anti-liberalleşmesinin talep edildiği bir duruma kayması önemli bir kavramsal tezatlar kümesidir. Bu çalışma çerçevesinde ele alınan Genel Yayın Planlarına geri dönmek gerekirse, 1970'leri temsilen ele alınan iki örnekte, resmi bir dil olarak bu metinlerin kültürel çeşitliliğe 1980'lere oranla daha fazla açık olduğu ve Huntington'un Batı adına arzuladığı medya-devlet dengesini yine de bozmayacak bir dile fazlasıyla sahip olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bir kamu hizmeti yayın politikası unsuru olmasına rağmen, devleti sözde koruma adına önlem ve gayretleri içerdiği, bunu iyi niyet eşliğinde kuruyor da olsa bu iyi niyetin demokratik bir biçimi ya da ideal

yayıncılık özelliklerini değil, üst kademe yöneticilerin sözde egemen, sözde onlara ait çelişkili fikir parçalarını barındırdığı görülür. Bütün Genel Yayın Planlarında kullanılan ve değişmeden tekrar edilen dil hakikaten ilginçtir. 1978 ülkede birçok önemli cinayetin yaşandığı bir senelerdendir. TRT çalışanları içinden de bu cinayetlerde hayatını kaybedenler olmuştur. Bu düzensizlik ortamında TRT'nin temel politika metni de en dar hacimde 48 sayfalık bir hazırlık metnidir. Bu metinde “yurttaş” sözcüğü kullanılarak halka TRT tarafından verilecek temel bir mesaj kurgulanmıştır. Metinde yurttaş, temel hak ve özgürlükleri kullanma adına bunları ortadan kaldıramaz denmiştir. TRT'nin kamu hizmeti yayıncısı olarak görevi toplumsal yapının nesnel unsuru olan yurttaşlık kurumunu eleştirmek değil yurttaşların ihtiyacı olan temsil ve bilgiye onları kavuşturmadır. Elbette içinde bulunulan durumda barışın tesisi için halka seslenmek anlamlıdır. Bununla beraber barışı bozan unsurların yanında süreçlerin de ön plana çıkarılması gerekir; burada bahsedilen eyleyen vatandaş dediğimiz hak sahibinden farklı ve daha karmaşık unsurları içermektedir. Bu durumda konuşamayan bir kesime “susun” demek, en iyi haliyle bir politikasızlık olmaktadır.

2. GENEL YAYIN PLANLARI: 1980'LER

1980'lere ait altı Genel Yayın Planına erişilebilmiştir. Bunlar; 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985 seneleri Genel Yayın Planlarıdır.

2. 1. Genel Yayın Planlarının Oluşturuluşu

1978 Genel Yayın Planı yönetim kurulunun oluşturduğu bir geliştirme talimatı ile başlayıp onu izleyen Tanım ve Amaç kısımları ile devam eder iken, 1980 Genel Yayın Planı bir Giriş bölümü ile başlar. Bu bölüm ‘Giriş-Radyo Televizyon

Yayınlarının Amacı’ şeklindedir. Toplam beş bölümden oluşur. İkinci bölüm Araçlar, üçüncü bölüm, Yurt Dışı Yayınlar, dördüncü bölüm Yayın Türleri, beşinci bölüm ise bir ilk olarak Tedbirler başlığını taşır.

1981 Genel Yayın Planı önceki Genel Yayın Planlarından farklı olarak bir “Tanım” başlığıyla başlar. Tanım başlığı altında “Devletten, birlik ve beraberlikten yana yayın yapmak mecburiyetinde olan TRT kurumunda gerek yöneticiler, gerekse üretici kadrolarda çalışanlar kendilerine tanınan sınırların içinde kalarak görev yapmak durumundadırlar... Belirlenen ilkeleri hedefler ve öncelikler uyulması gereken emirler manzumesidir” denilmektedir (GYP, 1981:7).

1981 Genel Yayın Planı altı bölümden oluşur. İkinci bölüm, amaçları; üçüncü bölüm, önceki yıllardan farklı olmak üzere “Durum ve Sorunlar” başlığını; dördüncü bölüm, ilkeleri; beşinci bölüm de önceki yıllardan farklı olmak üzere “Hedefler” başlığı altında radyo ve televizyon kanallarının hedeflerini içerir.

1982 Genel Yayın Planı dört bölümden oluşur: Genel Esaslar ve Hedefler; Yayın Düzeni; Radyo ve Televizyon Yayınlarının Türlerine Göre Oran, Amaç ve İlkeleri; Öncelikle İşlenecek Konular, Milli ve Dini Bayramlara Özel Günler ve Haftalar.

1983’de yedi bölüm oluşturulmuştur: Yayın Esasları ve Yayın İlkeleri; Yayın Düzeni; Radyo ve Televizyon Yayınlarının Türlerine Göre Durum, Amaç-Hedef ve Takip Edilecek Yollar; Sayısal Yayın Hedefleri; Radyo ve Televizyon Yayınlarının Yıllık Oranları; Tanımlamalar.

1984’de yedi bölüm oluşturulmuştur: Yayın Esasları ve Yayın İlkeleri; Yayın Düzeni; Radyo ve Televizyon Yayınlarında, Amaç, Hedef ve İlkeleri; Özel Günler;

Bölgesel Programlar; Radyo ve Televizyon Yayınlarının Yıllık Oranları; Tanımlamalar.

1985’de yedi bölüm oluşturulmuştur: Yayın Esasları ve Yayın İlkeleri; Yayın Düzeni; Radyo ve Televizyon Yayınlarının Türlerine Göre Durum, Amaç, Hedefler, İlkeler, Öncelikler; Kalkınmada Öncelikli Yörelere Yönelik Programlar; Radyo ve Televizyon Yayınlarının Yıllık Oranları; Tanımlamalar.

2. 2. Genel Yayın Planlarının Amaçları:

1978 Genel Yayın Planında kurumsal gelişim ile ilgili talimatının ardından, Amaç bölümünde milli bilince odaklanırken, 1980 Genel Yayın Planı amacı kapsayan Giriş bölümünde kalkınma gerekliliği ile başlar:

“Türkiye 1980’li yıllara kalkınmanın anlam ve önemini kavramış, ekonomik kalkınmayı sağlayacak büyük eserler yapabilme inanç ve kararlılığını güçlü örneklerle ortaya koymuş, kendi ihtiyacına yetecek ve dış ülkelere satabilecek üretim yapabilme yeteneğini göstermiş bir ülke olarak girmektedir. Yine Türkiye toplumsal ve kültürel gelişmeyi sağlayabilecek hukuk düzeninin yerleştiği ve işlerlik kazandığı [...] bir ülkedir [...] Yurtta sulh, cihanda sulh parolası; Atatürk devrimlerine bağlılık anlayışı ve devletin ülkesi ve milleti ile bölünmezliği ilkesi toplumsal ve kültürel kalkınmaya da biçim, yön ve anlam verici vazgeçilmez esaslardır [...] çıkar çatışmaları ve ideolojik çekişmeler dünyanın çeşitli bölgelerinde muhtemel savaşımlara gebe sürtüşmeler yaratmıştır” (GYP, 1980: 9).

1980 Genel Yayın Planı bu tabloyu çizdikten sonra amacı şu şekilde aktarır:

“Toplumsal gerçekte karmaşık bir bütünü oluşturan ekonomik, sosyal ve kültürel konu ve sorunlarını Anayasa’nın, Atatürk devrim ve ilkelerinin Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyinin

üstüne çıkarılmasını öngören dünya görüşüne bütünüyle uygun bir yol ve yönde, laik ve atılımcı bir anlayışla milli kültür ve eğitime yardımcı olmak; doğru, tarafsız, çabuk ve sürekli haber vermek; önemli kamu çalışmalarını topluma duyurmak suretiyle Türkiye'nin toplum gelişmesine hizmet etmek; kaynak ve ilhamını Atatürkçülükten alan Türk milliyetçiliğini toplumun temel inancı haline getirmek; Türk toplumunda her türlü iktisadi faaliyetin ve çalışmanın birbirine karşı değil birbirini tamamladığı esasını her türlü iktisadi faaliyet ve çalışmanın kutsallığı milli hayatımızın temel felsefesi haline getirmektir” (GYP, 1980: 10)

1981 Genel Yayın Planı bu sıralamanın tersine önce kısaca kurumun yayınlarının amacını tanımlayan bir bölüm ardından, uzun uzadıya ülkedeki ve TRT'deki sorunları tanımlar. Amaç yukarıda 1980 Genel Yayın Planında verilen amaç tanımının ilk cümlesindeki Anayasa sözcüğü çıkarılarak oluşturulmuştur (GYP, 1981: 7). Üçüncü bölümü oluşturan bu kısımda ise özetle; öncelikli sorun olarak, terör, enerji, turizm anılmış; genel ekonomik sorunların dış sebepleri sıralanırken AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ile olan ilişkiler, petrol krizi ve işçi ihracının durması gibi durumlardan bahsedilmiştir (GYP, 1981: 9-12). İç sebeplerde ise anılan birçok sebepten bazıları şunlardır: Enflasyonun olağanüstü boyutlara ulaşması, milli ekonomi ve milli savunma arasındaki ilişkinin zayıflığı, kamu iktisadi teşebbüslerinin yük getirmesi, kentleşme yetersizliği gibi. Aynı bölümde TRT ile ilgili olarak finansman açığının büyüklüğü dile getirilmiş (gelir, 3.144.730.760 TL; gider, 4.205.815.000 TL) en önemli sorun olarak görülmüştür (GYP, 1981: 16). PTT hatlarının yetersizlikleri, bölge radyolarının prodüktör ihtiyacı, çalışanlara verilen %60 tazminatın fazla oluşu, arşiv düzeninin olmayışı ve mevcut kaynaklar içinde verimli olunması gerektiği dile getirilmiştir (GYP, 1981: 18-19).

1982 Genel Yayın Planının amacı, yayınlara ilgili faaliyetlerin düzenli ve en iyi şekilde yürütülmesini sağlamaktır (GYP, 1982: 1) denmiştir fakat kanallar ile ilgili kısımlarda onlara amaç atfetmiştir. Örneğin TRT-1'in amacı, “yayınlara, öz, tür ve biçim açısından değişik görüş ve yapıdaki genel dinleyicinin kolayca yararlanacağı şekilde gerçekleştirmek”, en geniş kitleye ulaşmak, milli kültür bütünleşmesini sağlamak, eğitime destek vermek ve bölgesel yayınlarda bölgelerin coğrafi ve iktisadi yapılarını göz önünde tutmaktır. Radyo kanalı TRT-2, kültürel öncü olmalı, “kültür hizmetleri yönünden bölgeler arası farklılıkların giderilmesini sağlamak amacıyla milli kültür bütünlüğünü koruyucu ve benimsetici yayınlar yapmak ve böylece kazanılmış bir milli kültür birikiminin derinleştirilmesi ve geliştirilmesini gözönünde tutmalı”; üçüncü radyo kanalının amacı ise dinleyiciyi müzik konusunda eğitmektir (GYP, 1982: 8). Televizyon kanalları içinse sadece yarım sayfa ayrılmıştır.

1982 Genel Yayın Planında olduğu gibi 1983, 1984, 1985 senelerinde de amaç, yayınlara ilgili faaliyetlerin düzenli ve en iyi şekilde yürütülmesini sağlamaktır.

1983 Genel Yayın Planında 1982'den farklı olarak birinci radyo kanalının amacına “sıkmadan ve yormadan eğitmek”, “eğitim ve kültür düzeyi düşük olanların ihtiyaçlarını gözönünde bulundurarak, eğitim ve kültür düzeylerini yükseltmek”; ikinci radyo kanalında ise, “milli kültürü geliştirerek kitlelere benimsetmek” ifadeleri yer almıştır (GYP, 1983: 5). 1984 ve 1985 Genel Yayın Planını 1983 ile benzeri öğeleri taşır. Hepsinde televizyon kanalları içinse kısa bir bölüm ayrılmıştır. 1983, 1984 ve 1985'te TRT-2 için “kültür hizmetleri yönünden bölgeler arası farklılıkların giderilmesini sağlamak amacıyla milli kültür bütünlüğünü koruyucu ve benimsetici

yayınlar yapmak ve böylece kazanılmış bir milli kültür birikiminin derinleştirilmesi ve geliştirilmesini göz önünde tutmalı” ifadesi yer almaz.

1980’lerin Genel Yayın Planlarında amaçlar bazında yine Batıcı değerler söz konusudur. Değerlendirme kısımlarında irdelenecek dönem aslında neo-liberalizmin ve finansallaşmanın başlanıgıcı olmaya gidecek iken Genel Yayın Planlarında “kalkınma” fikri ile başlamaktadır. İletişimin temel bir unsuru olan kültür farklılıkları, “giderilmesi gereken” olarak anlaşılmakta ve TRT-2’ye bu görev yüklenmektedir. Bölgesel farklılıklardan kasıt ekonomik olana kaydırılmaktadır. Kültürel öncülük, çeşitliliğin desteklenmesi değil, kültürü yönetme olgusunun bir işlevi olarak vücut bulmaktadır.

2. 3. Genel Yayın Planlarında İlkeler

1980 ve 1981 Genel Yayın Planında ilkeleri belirleyenler şunlardır: İlgili mevzuat, dinleyici ve seyirci, radyo ve televizyonun yapısal özellikleri (GYP, 1980: 11, 1981: 20).

1980 Genel Yayın Planında amaç ardından İlkeler sıralanmaktadır. İlkeler içinde 359 Sayılı Kanunun 1568 Sayılı Kanunla değişik ikinci maddesinde anılan yayın ilkeleri sıralanmıştır. İlkeler içinde 1978’de olduğu gibi karamsarlığa sevketmeme ilkesine ek olarak milli benliğe güven pekiştirme ilkesi yer alır.

Yeni bir durum olarak 1980 Genel Yayın Planında terörizm anılmıştır:

“Toplumun ve kendisinin mutluluğunu ve güvenliğini Anayasa’da belirtilen Cumhuriyet niteliklerine sahip Türk devletinin gelişme ve ilerlemesinde gören; milli huzurunu bozmaya ve milli varlığını bölüp yoketmeye çalışan her türlü terörizme ve teröriste karşı olmak” (GYP, 1980: 12).

1980 Genel Yayın Planında Genel Yayın İlkeleri içinde “Tarafsız bir kamu tüzel kişisi olarak Türk kamuoyunun serbestçe oluşumuna yardımcı olmak, ancak devletin anayasa ile belirlenen niteliklerini değiştirmeye, milli bütünlüğü bozmaya; bölücülüğe, totaliter bir rejim anlayışı getirmeye ve Atatürk devrimlerini ilke ve amaçlarından saptırmaya yönelik gelişmeler karşısında bir devlet organı olduğu bilinciyle devletten yana kesin tavır almak” (GYP, 1980: 12) ifadesi kullanılırken, 1981 Genel Yayın Planında ‘anayasa’ ve ‘totaliter rejim’ bağlamdan çıkarılmış, ‘milletten yana tavır almak’ ifadesi eklenmiştir (GYP, 1981: 21).

1981 Genel Yayın Planında yayınların geniş kitlelerin anlayabileceği bir dille yapılması; bölgesel farklılıkları göz önünde bulundurularak milli birliği güçlendirici bir yaklaşımla bölgelerin ihtiyaçlarına, eğitimine, zevklerine uygun yayınların yapılması; yayınlarda dil ve şive farklılıklarının rencide edilmemesi istenmiştir (GYP, 1981: 21). Yayınlarda konuların gerektirdiği hallerde uzman kuruluş ve kişilerle işbirliği yapılması istenir (GYP, 1981: 22).

1982 Genel Yayın Planında Yayın Hedefleri başlığı altında verilen maddeler, 1981 Genel Yayın Planında İlkeler’in alt başlığı olan Genel Yayın İlkeleri arasında yer almaktadır. 1982 Genel Yayın Planını hedefleri içinde yer alan bazı maddeler şöyledir:

“Milli güvenliğimizi, birlik ve beraberliğimizi, din, ahlak, gelenek ve göreneklerimizi çağdaş milli hayata ulaşma yolunda kollamak, korumak, canlı tutmak; Türk dilinin, millet olmamızda, milli düşünce, kanaat ve milli birliğin yaratılmasında en güçlü bağ olduğunun şuuru, inancı içinde Türkçe’nin en güzel örneklerini vermek, bütün milletin rahatça anlayacağı ortak bir dil kullanmak” (GYP, 1982: 2).

1985 Genel Yayın Planında “Dinde mezhepçilik ve ayrılık yaratacak tutumlardan sakınılarak dinin birleştirici, barıştırmacı, bütünleştirici yönleri ön plana getirilecektir” denilmektedir (GYP, 1985: 8). Yine aynı Genel Yayın Planında “Yurttaşlarımızın genel müzik kültürünü geliştirmek amacıyla tespit edilen oranlar içerisinde, her türlü kaynaktan istifade edilerek ve ayrıca ülkemizin klasik batı müziği kurumları ile de işbirliği yapılarak, radyo ve televizyon için klasik batı müziği hazırlanacak ve bunların seyirciye ve dinleyiciye doğru bilgilerle takdim edilmesine önem verilecektir” denilerek Batı müziği ile ilgili tutum belirlenmektedir 1985 Genel Yayın Planında “Dinde mezhepçilik ve ayrılık yaratacak tutumlardan sakınılarak dinin birleştirici, barıştırmacı, bütünleştirici yönleri ön plana getirilecektir” denilmektedir (GYP, 1985: 10).

1983, 1984, 1985 Genel Yayın Planında de yaklaşık olarak 1982 Genel Yayın Planını ile yaklaşık ilkelere sahiptir.

1984 Genel Yayın Planını içinde “Demokratik parlamenter rejimin özellikleri ve yakın geçmişte milletçe geçirdiğimiz tecrübeler göz önünde bulundurularak bu rejimin faziletlerini ve gereklerini benimsemek”; “Türk milli kültürünün temel görüş ve amaçlarına uygun programlar hazırlayarak milli kültür ve eğitime yardımcı olmak” ifadeleri de yer alır.

2. 4. Kültür Yayınları

Kültür Yayınları’nın senelere göre alt başlıkları Genel Yayın Planlarındaki biçimiyle şöyledir:

1980 ve 1981: İlim ve Teknik Yayınları, Sanat ve Edebiyat Yayınları, Din ve Ahlak yayınları, Tarih Yayınları, İktisadi ve Sosyal Yayınlar;

1982: Sanat ve Edebiyat Programları; Yurttaşlık Programları; Din Ahlak ve Felsefe Programları; Tarih Programları; Bilim ve Teknoloji Programları; Ekonomi Programları;

1983: Sanat ve Edebiyat; Din, Ahlak ve Moral; Tarih, Bilim ve Teknoloji; Sosyal Hayat ve Ekonomi;

1984: Bilim ve Teknoloji, Din ve Ahlak, Sosyal Hayat ve Ekonomik Konular;

1985: Tarih; Din, Ahlak ve Moral; Dil, Edebiyat ve Sanat.

Görüldüğü gibi Müzik, Sinema ve Drama kültür programları içinde yer almamaktadır. Eğlence ise Kültür başlığına rakip bir yayın politikası alanıdır.

1981 Genel Yayın Planında kültür yayınlarının amacı “Türk kültür varlığını korumak, geliştirmek ve yaygınlaştırmak, kültür değerlerimizin yabancı kültürlerin etkileri karşısında yozlaşmadan çağdaş, evrensel nitelik kazanmalarına yardımcı olmak, kültür değerlerimizi yurt içinde ve dışında tanıtmak, klasik ve çağdaş kültür değerlerinin Türk toplumuna aktarılmasına yardımcı olmak” olarak ifade edilmektedir (GYP, 1981: 36). 1980 yılında yer almayan Yurttaş Programları, kültür yayınları içinde yer alır ve yurttaş bilinci, bölünmezlik, demokrasi, hak ve ödevler, milli hakimiyete vurgu yapılır. 1981’de kültür başlığı altında ihtiyaçların giderilmesi meselesi ve kitle iletişim araçlarının etkiliği vurgusu vardır.

1982’de ve 1983’de kültür yayınlarının amacı şöyle tanımlanır:

“Milli dil ve tarih şuuru, gelenek ve göreneklerimizi esas tutarak, milli kültürümüzün korunmasını, kollanmasını, yaşamasını ve yaşatılmasını sağlamak, Türk kültürünün çağdaş ve evrensel nitelik kazanmasını, yabancı kültürlerin tesirlerinden kaçınılması, belli ölçüler içerisinde evrensellik kazanmış klasik ve çağdaş kültür ürünlerinin toplumumuza yansıtılması için gerekli çabayı göstermek, milli birliğimizin, ancak kültür

bütünlüğümüzün sağlanması ile gerçekleşeceğini göz önünde tutmak” (GYP, 1982: 20, 1983: 21).

1984 ve 1985’de kültür yayınlarının amacı şöyle tanımlanır:

“Ülkemizde maddi ve manevi kültür unsurlarının birbirini tamamlamasına, Türk kültür varlığının korunması, geliştirilmesi, yaygınlaştırılmasına kültür değerlerimizin yabancı kültürlerin etkileri karşısında yozlaşmadan çağdaş ve evrensel nitelik kazanmasına, yurt içinde ve yurt dışında tanıtılmasına ve milli kültür birliğinin sağlanmasına yardımcı olmak” (GYP, 1984: 42, 1985: 51).

1982’de kültür yayınlarının temel ilkeleri arasında şunlar yer almaktadır:

“Kültürümüzün dayandığı temel unsurlarla ilgili bilgiler verilmesi, dikkatin kendi milli kültürümüz üzerine çekerek, kültür ürünlerimizin ve değerlerimizin gerçek niteliklerinin bozulmadan ve yozlaştırılmadan yaşatılması;

Dünyadaki çağdaş kültür ve sanat hareketlerine ilgisiz kalmadan, bu hareketler seyirci ve dinleyicilere aktarılırken milli kültürümüze zarar verici olanlardan dikkatle kaçınılması;

Ülkemize özgü özelliklerle mahalli sanat ürünlerimizi, folklorümüzü [...] halka sevdirmeye [...] ortak kültüre ulaşma imkan ve hızını bu kaynaktan [...] almaya çaba gösterilmesi” (GYP, 1982: 31).

1983 yılında kültür yayınları ile ilgili ilke değil hedefler sıralanmıştır; bir kısmı kısaca şöyledir:

“Kültürün temel unsurlarını koruyarak; kültürel gelişmemizin sosyal ve ekonomik gelişmeyle uyumunun sağlanması; çeşitli yörelerin folklor özelliklerinin araştırılıp tanıtılması; kültür varlığının [...] yozlaşmadan evrenselleşmesi; kültür yoluyla milli bütünlüğümüzü bozmaya çalışanlara karşı, halkımızın uyanık tutulması, sosyal ve ekonomik kalkınmada itici rol oynayacak

bir milli kültür ortamının oluşturulması [...] ortak bir tarihe sahip olma şuurunun canlı tutulması ve geliştirilmesi; Türklerin dünya medeniyet tarihi içindeki yerinin belirtilmesi” (GYP, 1983: 21-22).

1984 yılında kültür yayınları ile ilgili hedefler ve ilkeler sıralanmıştır. Fark arz eden üçü şöyledir:

“Türk milletinin karakter ve kabiliyetini ortaya koyacak, dünya kültürüne katkılarını belirleyecek çalışmalara öncelik verilecektir;

Türk Folklor ürünleri, milli kültür birliğine katkısı açısından değerlendirilecektir;

Türk mitolojisi, eğitici, öğretici ve milli şuru yükseltici bir açıdan değerlendirilecektir” (GYP, 1984: 42-45).

1984 ve 1985 Genel Yayın Planlarında ilk defa kültür ile ilgili kısımda modernleşme sözcüğü kullanılmıştır. İlgili madde şöyledir: “Türk milletinin değer yargılarının ve davranışlarının, çağdaş medeniyet seviyesi ile bağdaştırılarak kendi benliğini kaybetmeden modernleştirilmesine...” (GYP, 1984: 42-43, 1985: 51).

1985 Genel Yayın Planını Kültür Yayınları kısmına bir Durum başlığı eklemiştir. Bu başlıktan şu paragrafı aktarmak gerekir:

“Planlı dönemde getirilen teşvik edici kaynaklar, kültür konusunda bazı gelişmelerin gerçekleşmesine yardımcı olmuşsa da, bu gelişmelerin sınırlı bir şekilde kaldığı gözlemlenmektedir. Olaylar karşısında kişilerin davranışlarına esas teşkil edecek değerler sisteminin kültür mahsulü olan geleneksel sanat ve zanaat kollarımızın kayıtsızlık yüzünden kaybolmakta olduğu da bilinmektedir” (GYP, 1985: 50).

2. 4. 1. Genel Yayın Planlarında Bölgesel Yayınlar Başlığı ve Kültür

1980 Genel Yayın Planını, 1977 Genel Yayın Planında farklı olarak, Bölgesel Yayınlar başlığı altında TRT-1 yayınlarını şöyle dile getirir:

“Yurdumuz bölgelere göre coğrafya yapısından doğan ekonomik farklılıklarla bunlara bağlı bazı farklılıklar göstermektedir. Bölgesel yayınlar bu farklılıklar dikkate alınarak bölgelerin ekonomik kalkınmasına, toplumsal ve kültürel gelişmesine yön vererek, çevreye yeni, yapıcı bilgi ve beceri kazandıracak bir yayın anlayışı ile hazırlanmaktadır.”

1982 Genel Yayın Planında şöyle denilmektedir:

“İl Radyoları 1960’lı yıllarda özellikle yurt dışından yapılan yabancı kaynaklı radyo yayınlarının etkisini azaltmak amacıyla sınır illerimizde planlanmış, yapımı gerçekleştirilmiş ve yayına geçmişlerdir. Daha sonra bölge radyoculuğunun gelişmesi, şebeke yayıncılığına geçilmesi bölge vericilerinin güçlü vericiler haline gelmesi, il radyolarının fonksiyonlarını tamamlamalarına yol açmıştır. 1981 Plan dönemimizde, radyolarda şebeke yayını ve bölge yayınına ağırlık verileceğinden, işletme maliyetleri bir hayli yüksek olan il radyolarının kendilerinden beklenen yayıncılık hizmetini daha değişik teknik imkanlarla sürdürmeleri sağlanmaya çalışılacaktır. Van İl Radyosu, kurumun sabit tesisi olduğundan ve bölge ayrı bölgesel özellikler gösterdiğinden ve bölge radyosu haline gelebileceğinden muhafaza edilecektir” (GYP, 1982: 68).

1983’te hala İl Radyoları başlığı vardır ve henüz Bölge radyosu başlığı yoktur. 1984’te hem Bölgesel Programlar başlığı hem İl Radyoları –Hakkari ve Van- başlığı vardır.

1984 Genel Yayın Planında, Bölgesel Programlarda amaç, “milli birlik ve beraberlik şuurunu Türk dil ve kültürünü güçlendirmek, ekonomik ve toplumsal

kalkınmaya yardımcı olmak” şeklinde dile getirilir (GYP, 1984: 66). Genel Yayın Planı, hemen yukarıdaki amacını da tekrar ederek bu bölümde şöyle hedefler ortaya koyar:

“Bölge halkında milli birliğin güçlenmesine, Türk dili, kültürünü ve moral değerlerin geliştirilmesine mezhep ve dini inanç farklılıklarından doğan bölünmelerin önlenmesine; bölge halkının devlete güveninin ve saygısının pekiştirilmesine; okuma-yazma düzeyinin yükseltilmesine, bu konuda cinsiyet farkına ile ilgili olumsuz tutumun giderilmesine...”

Aynı bölümde ilkeler kısmının bazı maddeleri şöyledir:

“Programlar, bölgesel özellikler, sosyo ekonomik yapı, ihtiyaçlar, örf, adet ve gelenekler, eğitim ve bilgi düzeyi dikkate alınarak hazırlanacaktır;

Programlar bölgede dil, din, mezhep ve kültürel farklılaşmayı önliyecek, sosyal huzur ve barışı sağlayacak öz ve biçimde işlenecektir;

Programlarda, çağdaş ve olumlu yaşayış ve davranış biçimlerinin sergilenmesine özen gösterilecektir;

Küçük el sanatlarının sağladığı kültürel ve ekonomik yararlar anlatılacak, bu alandaki faaliyetler tanıtılacaktır” (GYP, 1984: 67).

1985 Genel Yayın Planında, 1984 Genel Yayın Planında Bölgesel Yayınlar başlığı altındaki bu maddeler ve diğerleri, Kalkınmada Öncelikli Yörelere Yönelik Programlar başlığı altında yinelenir.

2. 4. 2. Genel Yayın Planlarında Ortak Yayınlar Başlığı ve Kültür

1980 Genel Yayın Planında TRT-1 radyo ortak yayınları ise şöyle anlatılmaktadır:

“Bölgeler arasındaki farklılıklar dikkate alınarak yurt düzeyinde eğitim ve kültür bütünlüğünü sağlamak amacıyla bölgelerde yapımı güç ve pahalı çeşitli programları uygun yapım merkezlerinde oluşturarak dinleyiciye sunmak üzere hazırlanan TRT-1 ortak yayınları, bu sisteme bağlı radyoların yayınının %65’ini kapsamaktadır. Böylelikle radyoların yetişmiş personel eksikliği ile bazı söz programlarının değişik yörelerde hazırlanabilmesini engelleyen teknik donatım eksikliğinden doğan sakıncalar da giderilmektedir.”

1980 Genel Yayın Planında TRT-2’nin radyo yayınları milli kültür bütünlüşmesini ve kültür yapısını derinleşirmeyi, genişletmeyi amaçlamaktadır.

1980 Genel Yayın Planına göre, TRT-3 radyo yayını hem milli kültüre hem evrensel kültüre yönelik müzik yayını yapacak ve müzik alanında halkı aydınlatacaktır. 1980 müzik yayını hedefleri şöyledir; “Türk Sanat Müziği, %2; Hafif Müzik, %43,85, Batı Sanat Müziği, %40,21; Çağdaş Türk Sanat Müziği, %5; Caz Müziği, %4,76; Bando Müziği, %0,40” şeklindedir. 1977 ve 1978 Genel Yayın Planında TRT-3 radyo yayınları içinde Türk Halk Müziği’nin otantik haliyle bulunması öngörölürken, bu GYP içinde müziği tanımlayan TRT-3 yayınında hiç yer almamıştır.

1981 Genel Yayın Planında, ortak yayınlarda kültür gelişimi hızlı sosyal gelişme ile beraber anılmaktadır. Bölgesel yayıncılıkta farklılıklara vurgu olmamakla birlikte, TRT-2 ortak yayınlarında bu durum anılmakta fakat farklılıkların giderilmesi için, milli kültürü benimsetici yayınlar yapılırken, yöresel kültürün de

ülkenin bütününe tanıtılıp benimsetilmesi amacıyla bu yörelerde üretilecek kültür sanat programlarına yer verilmesi öngörülmektedir.

2. 5. Genel Yayın Planlarında Kadın:

1980, 1981 Genel Yayın Planlarında gençlik, çocuk, hatta kırsal kesim ve aile yayınlarının dışında aile ve kadın yayınları yer almaktadır. Kadına yönelik bu yayınlar 1977 ve 1978 Genel Yayın Planlarında olduğu gibi şunları içermelidir:

- Tarihi gelişim içinde Türk ailesinin özelliklerini ortaya koymak, Cumhuriyetin Türk kadınına kazandırdığı değer, hak ve hürriyetleri belirtmek,
- Kadının anne olarak yurt ve millet hayatında önemli görevleri olduğunu belirtmek,
- Ailenin toplum içindeki önemi, toplum hayatında karşılaştığı meseleler ve çözüm yolları hakkında aydınlatıcı bilgi vermek,
- Kadına çalışma hayatı ile ilgili gerekli bilgileri vermek,
- Kadına beden ve ruh sağlığı ile ilgili bilgiler vermek, sosyal, kültürel konulara karşı ilgisini artırmak, aile planlaması, ana sağlığı ve çocuk yetiştirme konusunda uyarmak ve aydınlatmak, kadının günlük işlerinden arta kalan zamanını yararlı bir şekilde değerlendirmesine yardımcı olmak.

1981 Genel Yayın Planında bunlara ek olarak şu madde eklenmiştir (GYP, 1981: 29): “Kadın ve erkeğe birbirlerine karşı iki cins olarak değil, birbirlerini tamamlayan farklı iki cins olarak bakılması gerektiğini vurgulamak.”

1982 Genel Yayın Planında yukarıdaki maddeler azalmış, kadına yönelik ifadeler çocuk yetiştirme bağlamı ile sınırlı tutulmuştur. 1983 senesinde ise, bu seneye kadar olduğu gibi Kadın ve Aile başlığı varlığını korumuş fakat ilgili içerikte kadına

yönelik vesayet içeren ifadeler azalarak biçim değiştirmiştir. Toplumda kültürel farklılıklara paralel olarak kadınların yaşamlarında doğabilecek farklılığa ilişkin bazı maddeler eklenmiştir. İlgili maddeler şöyledir:

“Toplumumuzda kadınların birbirinden sosyo ekonomik ve kültürel açılardan farklılıkları daima göz önünde bulundurulacak; Okuma-yazma bilmeyen kadınlarda, okuma-yazma isteği yaratılmasına yardımcı olmak, katkıda bulunmak.”

1984 senesine kadar ayrı bir başlık şeklinde dahil edilen ‘kadın’ konusu 1984 senesinde Aile başlığı altında bir madde içinde minimize edilerek planda içerilmiş, 1985’te de aynı şekilde yer almıştır.

2. 6. Değerlendirme:

Nurdan Gürbilek, 1980’lerde Türkiye’de kültürün, daha önce görülmedik şekilde piyasaya tabi olduğunu belirtir (1992: 16). Adorno’nun kültür endüstrisi anlayışını hatırlarsak, liberalizmin ekonomik boyutu olan kapitalizmin genişlediği süreçte şekleştirdiği, yani meta haline getirdiği olgular arasında hem kültürün hem de insanın olduğu bu noktada anılabilir. Bu dönemde ABD’de ve Avrupa’da neoliberal bakış ile kurulmak istenen yeni ekonomik-toplumsal düzen kültürün daha açık bir şekilde metalaştırılmasını getirir.

Gürbilek seksen sonrası baskıcı devlet ile modernleşmeci sivil söylemi karşı karşıya koyar. Ona göre, devletin yasaklayıcı söylemiyle daha modern, özgürleştirici vaatlerle dolu daha sivil bir söylem iki strateji olarak bu kültürün kaderini oluşturur (Gürbilek, 1992: 8). Baskıcı olanın, bastırılmış olanın geri dönüşüne yol açtığını söyleyerek özel yayıncılık alanına dair değerlendirme yapılmasını sağlayacak bir bağlantı sunar. Genel Yayın Planlarında bu baskıcı duruşun içerildiği açıktır. Bu

planlarda özgürleşmeci bir tavır yer almaz fakat demokrasi çevresindeki değerler anılır. Modernleşmeci sivil söylemi tartışmak için ise örneğin dönemin yazılı basını incelenebilir.

Aynı dönemde, yüksek kültürün söylemini içselleştiremeyecekler için, illa yüksek kültürden olmak gerekmeyeceğine dair bir söylem de İbrahim Tatlıses ve benzeri popüler kültür metaları aracılığıyla halka arz edilmiştir (Gürbilek, 1992: 14). TRT bütün bunların neresindedir sorusunu yanıtlayabilmek için bu çalışma çerçevesinde seçilmiş veri alanından çok daha geniş bir veri alanına –yayınlarla ulaşılması gerekeceğinden popüler kültüre dair bu tür değişimlerin ayrıntılı takibi çalışma çerçevesinde mümkün değildir. Gürbilek’in seksenlerle ilgili kültürel çoğullaşma iddiası (Gürbilek, 1992: 110). Genel Yayın Planları üzerinden takip edilemez. Bu konunun irdelenmesi ilerleyen dönemde doğan özel yayıncılık ya da başka medyaların incelenmesi ile mümkündür. Ancak Gürbilek’in iddiasının doğruluğu varsayılırsa, TRT bu çoğullaşmayı yansıtacak popüler kültür yayınlarını planlar çerçevesinde teşvik etmemiştir denilerek buradaki analize eklenebilir.

Gürbilek’in kurguladığı metnin seksenlerle ilgili üç saptaması şudur:

1. Özel hayat kamusallaştı. Hem bakan, hem yaşayanca ifşa edilir oldu.
2. İmge özerkleşti. Tarihsel bağlamından kopup bugüne ve şimdiye endekslendi.
3. Dil nedensizleşti. Hakikat arayışının kendisi bölünle eşleştirildi. Sözcüklere keyfi anlamlar yüklendi. Örneğin, emek eşittir iktidar; sömürü eşittir ilkelilik gibi (Gürbilek, 1992: 17-23).

Dil Saussure’e göre zaten nedensiz, keyfidir (Saussure, 1976: 61). Gürbilek’in dönemsellik fark olarak işaret ettiği durum dilin oluşumunda vardır. Gürbilek burada dil

felsefesi yapmayıp toplumsal ve kamusal kullanımdan bahsediyor olsa da bu iki düzey bağlantısız değildir ve kavramların yüklendiği anlamın değişebilmesi de bununla ilişkilidir. Dolayısıyla burada genel bir ifade ile “dil nedensizleşmiştir” demek yerine, Gürbilek’in dilin bir pratik olarak kullanımına dair söylediklerinden “çağrışımsal olanın güç kazanması” saptaması vurgulanabilir. Gürbilek’e göre, yükselen reklamcılıkla birlikte adlar ve sıfatlar istenilen yerde kullanılmak üzere alıntılanmıştır (Gürbilek, 1992: 22). Böylece bu saptamayı farklı bir şekilde yorumlamak gerekirse, sözcükler yan ya da mecaz kullanımlarıyla kendilerini yaratan en görünür olgu yerine, kavramın doğuşundan sonra kendi tarihi içinde kazandığı diğer anlamlarla kullanılmış bu da bir değersizleştirme yoluyla yapılmıştır denilebilir. Yine Gürbilek’ten örneklemek gerekirse, emek ve sömürü kavramları gözden düşmüş, tümüyle yan anlam ve ideolojik değer yüklü olumsuz bir simge olmanın dışına çıkamamıştır (Gürbilek, 1992: 21). Bu olumsuz simge oluşumu – popüler bir metin olmasa da- Genel Yayın Planları çerçevesinde “farklılık” olgusu için kullanılabilir. Farklılık, 1970’lerde daha sıcak bir çatışma ortamında yansıtılması gereken şey olarak dillendirilirken, 1980’lerde “bölünme” ile paralel düşünülmüştür. İlgili dönemde kimi sözcüklerin TRT’de kullanımının yasaklandığını daha önce aktarmıştık. Örneğin, sebep, nedenin yerine; millet, ulusun yerine tercih edilmiştir. Bu durum da çağrışımsal anlamın farklı bir boyutudur. Burada çağrışım, baskı eliyle yeni kurulmakta olanın tercihini Batıcı bir politikadansa eskiye dair ve aynı zamanda kısmen Doğuya dair tercihi içermektedir.

1981 Genel Yayın Planında kamu hizmeti yayıncısı, devletin emri ile birlik ve beraberliğe yönelik yayın yapmakla sorumlu tutulmaktadır. Kamu hizmeti yayıncısına işaret edilen hedef barış durumunun ötesinde denetlenen bir bilinç olarak

yayınlarını sınırlandırmasıdır. Kamu hizmeti yayıncısı toplumsal olanın tartışıldığı kamusal bir platform gibi çalışmak yerine toplumu içeriği tanımsız bir sonuç noktasına yönelik kendini tekrar eden bir makine olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Genel Yayın Planının içeriğine bakıldığında da pek çok yerde birlik ve beraberlik ifadesi anılmakta fakat toplumu bu noktaya taşıyacak hiçbir dönemsel medya politikası anılmamaktadır. TRT'nin bu noktada çokkültürlü bir toplumu açıklıkla kavrayıp etkileşime dahil olması beklenemez.

Yeni bir teknolojik sıçramanın ürünü olarak radyo ve televizyon, kitle iletişim araçlarının etkileme gücüne inancın yaygınlaştığı bir dönemde doğarak beraberinde alana bu araçları, telekomünikasyon alt yapısı ile birlikte uluslararası siyasal coğrafyanın bir gereği olarak ulusal güvenliğin önemli bir ögesi kabul edildiği bir bakış açısını getirmiştir (Kaya, 2006: 174). Genel Yayın Planları da bu perspektifi gerisinde bulundurmakta ve metinler güçlü etki varsayımı ile işlemektedir.

Askeri darbe sonrası sivil söylemin bireyi öne çıkarmasına rağmen modern olan tükekim alanı içinde tanımlanarak kültür yeniden buna eklemlemiştir. Türkiye'nin 1980 öncesi ve sonrası karşılaştırıldığında gece ile gündüz kadar büyük bir fark göze çarpar (Bali, 2002: 18). Rıfat Bali seksenler ve doksanların Türkiye'sini ele aldığı *Tarz-ı Hayattan Life Style*'a adlı kitabında, serbest piyasa dönemine geçişle beraber ithalatın serbestleştiği, tüketici yaratmanın öncelikli hedef olduğu, işadamlarının aynı zamanda kanaat önderi haline gelmeye çalıştıkları ve ABD'de yaşamın getireceği refaha dair mitin yükselişe geçtiğinden bahseder. Bali'ye göre, ideolojik çatışmaların egemen olduğu yetmişli yıllarda işçi-işveren ilişkileri son derece gerilimliydi ve işverenler, işçi sendikaları ve sol kesimin sert muhalefetine ek olarak terör olaylarından ötürü kaçırılma riskine karşı kamuoyunda görünmemeye

çalışmıştı. Seksenlerden itibaren ise sendika ve sol muhalefetin güçsüzleşmesi, içeriği değişen popüler kültür ve tüketim alışkanlıklarına paralel olarak, varlık düzeyi yükselen işadamları, yönetici ve teknokratlar kamuoyunda görünür oldu (Bali, 2002: 18-19). Seksenler ve doksanlarda yüksek enflasyona ve borçlanmaya dayalı bir büyüme modeli seçmesi sonunda, alt sınıfların gelir kaybına uğraması pahasına, orta ve üst katmanlarında yer alan kesimlerin gelirleri artarken, pazarlama ve reklam dünyasının acımasız kuralları ister istemez toplum içinde bir bizler ve ötekiler saflaşması yarattı (Bali, 2002: 21). Reklamların hedef kitlesi elbette gelir düzeyi tüketime uygun olanlardı. Rıfat Bali bu değişimler sırasında iktidar alanı genişleyen kesimleri “Yeni Türk İnsanı” olarak adlandırır ve bu yeni elit kesimin kanaat önderleri sayılabilecek temsilcilerinin 2001 ekonomik krizi ile söylemlerini “öteki” kılınanların lehine de olacak şekilde değiştirdiklerini saptar (Bali, 2002: 21-22). Bu hegemonik olmak isteyen doğal davranıştır.

TRT’nin Genel Yayın Planlarına bakıldığında ise bu tür bir değişimin hegemonik olmak isteyen devlet politikaları içinde orta vadede açıkça görülür olması gerekir. Bununla beraber çalışmada ele alınan Genel Yayın Planlarında yetmişlerden seksenlere, seksenlerden doksanlara bu tür bir ideolojik manevra görülemez. İknaya yönelik çalışmalardansa var olan bakış açısının tekrarı görülür. Üstelik durum bazı yanlış aksettirmeler de içerebilir. Kalkınma pozisyonundan, büyümeyle sınırlı bir pozisyon alışı geçilmesine rağmen kalkınmacı ifadeler kendini tekrar eder. Geçmişteki ile aynı rıza kazanma yöntemi sürdürülür. Özal yönetimi döneminde hükümet, TRT’yi kendi tanıtımı doğrultusunda işlevselleştirirken bu tür bir rıza kazanma yoluna gitmiş olabilir. İlgili yayınlar ayrıca incelenerek çalışmanın derinleştirilmesi mümkündür. Bununla beraber yazılı politik düzey, hegemon değil,

rızayı kalkınma gayretlerine paralel cepte gören bir dille otoriter bir metindir.

TRT'nin Genel Yayın Planları ile duruşu Cumhuriyet'in kurulduğu dönemlerin ihtiyaçlarına kısmi olarak yanıt veren, o dönemle ilişki kuran öğeleri bünyesinde eklektik olarak taşır ve doğmakta olana eklemelenmez. Nitekim yurttaşa seslenişi daima otoriter, tek tiptir. Kültürel çeşitlilik ise bu bakımdan etkili bir boyutta ön planda değildir. Seksenlerin Genel Yayın Planlarında “dil, din, ırk ayrımı üzerinden devlet kurmaya” karşı önlem alınmaya çalışılmıştır. 1990'larda ise bu tür ayrımcılıklara karşı maddeler eklenmiştir. Buna karşın yayıncılık politikaları içinde bu tür rıza kazanma unsurlarının ancak yakın dönemde hayata geçtiğini AKP ile birlikte hegemon karakterin yenilenebilir, esnek boyutlarının vücut bulmaya başladığı görülebilir.

3. GENEL YAYIN PLANLARI: 1990'LAR

1990'lar çerçevesinde ulaşılabilen Genel Yayın Planları şunlardır: 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1999 seneleri Genel Yayın Planları.

3. 1. Genel Yayın Planlarının Oluşturuluşu

1991 Genel Yayın Planları, Genel Müdür K. Aydın Erdem'in dilekçe biçiminde düzenlenmiş açıklamalı talimatının ardından altı bölümden oluşur. Bu bölümler şunlardır: Uzun Vadeli Genel Yayın Planı Esasları ve Yayın İlkeleri; Radyo Televizyon Yayın Düzeni; Radyo ve Televizyonda Yayınlanan Program Türlerine Göre Hedefler ve İlkeler; 1991 Yılında Radyo ve Televizyon Yayınlarında Program Türlerine Göre Kampanya Şekline Dönüştürülecek ve Öncelikle İşlenecek Konular; Yayın hedefleri; Tedbirler. Bunlardan sonra Tanım ve İstasyonları içeren bir Ek kısmı yer alır.

1992 Genel Yayın Planı, Genel Müdür K. Aydın Erdem'in açıklaması ardından üçer bölümden meydana gelen iki ana bölümden oluşturulmuştur. Birincisi Uzun Vadeli Genel Yayın Planı başlığı altında; ikincisi, Yıllık Genel Yayın Planı başlığı altında düzenlenmiştir. Kitabın sonunda bir Ekler kısmı ve bu kısım içinde İstasyonlar, Tanımlar ve Kamuoyu Araştırmalarının Sonuçları yer alır.

1993, 1994, 1995, 1996, 1999 yılları Genel Yayın Planları'nın ise uzun vade-yıllık plan ayırımına uyarak 'kısım', 'bölüm' gibi ifadeler kullanılmaksızın numaralandırma kullanılarak aynı temel başlıklarla düzenlendiği görülür.

3. 2. Genel Yayın Planlarının Amaçları

1991'de Genel Yayın Planının amacını “belirtilen esas ve ilkeleri doğrultusunda, TRT Kurumu'nun bütün kademelerinde yayınlara ilgili faaliyetlerin düzenli ve en iyi bir şekilde yürütülmesini sağlamaktır” der (GYP, 1991: 1). Televizyon Yayın Düzeni kısmında ise bununla ilgili amaç olarak altı madde sıralanmıştır. Bu maddeler şunlardır:

a) Çeşitli yaş, meslek, eğitim ve kültür seviyesindeki seyircilere doğru, tarafsız, anlaşılır, çabuk haber vermek, eğitim ve kültürlerine katkıda bulunacak haberler üretmek, eğlence ve müzik ihtiyaçlarını karşılamak, en yaygın şekliyle milli kültür bütünleşmesine katkıda bulunmak,

b) Türkiye'nin diğer ülkelerle özellikle de Avrupa Topluluğu ülkeleriyle olan ekonomik ilişkileri ve ihracatın geliştirilmesinde, yeni pazarların bulunmasında, karşılıklı yardım anlaşmalarında sağlanan işbirliği imkanlarının tanıtılmasına yardımcı olmak,

c) 2954 sayılı Kanun’da yer alan “izleyiciye seçme hakkı tanıma” esası doğrultusunda birden fazla kanalla televizyon yayını yaparak bütün kitlelere ulaşmak,

d) Özellikle sınır bölgelerinde yaşayan vatandaşlarımızı hedef alan ve ülkemiz aleyhine düzenlenen yabancı yayınların etkisini silmeye yönelik inandırıcı, öğretici ve ilgi çekici programlar yapmak,

e) Kanallar arasında hedef seyirci kitlelerini göz önünde bulundurarak yapım ve yayınları bunlara göre düzenlemek,

f) Televizyon yayınlarının yurdun her tarafına ulaştırılmasında ve mevcut yayınların kalitesinin artırılmasında, günümüzde devamlı gelişen teknolojiye uyum sağlanmasını gerçekleştirmektir (GYP, 1991: 27-28).

1992 Genel Yayın Planında bu maddeler (e) maddesi hariç tekrar eder. Türkiye’nin kültürel zenginliğinin, hayat şeklinin, hoşgörü, duygu ve düşüncelerinin kendi insanımıza tanıtılması istenir. Yabancı yayınlardan korunma ile ilgili madde sınır bölgelerde yaşayanlarla sınırlanmaz fakat sınır bölgelerde yaşayanlara ulaşma gerekliliği yine de hatırlatılır (GYP, 1992: 27). 1993 Genel Yayın Planı bu senenin bir tekrarıdır. Bununla beraber Avrupa Birliği ile ilişki yerine “diğer ülkelerle sosyal, siyasi ve ekonomik milletlerarası entegrasyon” ifadesine yer verilmiştir (GYP, 1993: 29). 1994 GYP’sinde bunlara ek olarak sadece “Kamuoyunun Anayasa’nın temel ilkeleri doğrultusunda serbestçe oluşumu” anılır (GYP, 1994: 30). 1995, 1996, 1999 Genel Yayın Planları da 1994 ile aynı amaç maddelerine sahiptir.

1990’larda yetmiş ve seksenlerde amaçlarda yer alan öğeler, diğer bölümlerde içerilebilmiştir ki bunu aşağıda, içerik analizinde görmek mümkündür. Bununla

beraber, amaçlar kısmı 1990’larda farklı kurgulanmıştır. Daha az politik daha çok kurumsal yönetime uygun bir dil devreye girmiştir.

İzleyiciye seçme hakkı vermek gibi daha liberal; yeni pazarların bulunmasında karşılıklı destek gibi daha küreselleşmeci unsurlar içerilmiştir. Planların geri kalanındaki kalkınmacı söylem finansallaşmakta olan Türkiye ekonomisi karşıt, temelsiz bir söyleme dönüşmektedir.

Güçlü etki varsayımı ile hareket edildiğinden “yabancı yayınların etkilerini silmek” ifadesi kullanılmıştır. Genel Yayın Planlarında kamu hizmeti yayıncısı böylelikle bir ideolojik bir araç olarak düşünülmekte ve bu yönde işlevsel olması beklenmektedir.

3. 3. Genel Yayın İlkeleri

1991 Genel Yayın Planını, Anayasa’nın 133. maddesi ile başlar. Türkiye Radyo ve Televizyon Kanununun 5. maddesinde genel yayın esasları olarak yer alır. Yayınlar bu esaslar haricinde Radyo Televizyon Yüksek Kurulu’nun belirlediği yayın ilkelerine dayanır. 1991 Genel Yayın Planında belirlenmiş yirmi dört maddelik Özel Yayın Esasları içinden analizde faydalanmak üzere şunlara dikkat çekilebilir:

- a) Programlarda diğer kurum, kuruluş ve kişileri hedef almayan bir anlatım sağlanacaktır;
- b) Karşıt görüşlere yayın ilkeleri doğrultusunda yer verilecektir;
- c) Hedef kitleyi karamsarlığa, kaderciliğe, pasifliğe, bencillığe, bağnazlığa ve çıkarıcılığa yöneltecek her türlü mesajdan, yorumdan kaçınılacaktır;
- d) Eğitim ve kültür için ayrı ayrı kuşaklar oluşturulacaktır; dinleyici ve seyircilere soru sorma imkanı sağlanacaktır;

- e) TRT dışı mali destekli program veya sosyal amaçlı programların, prodüksiyon ağırlıklı olması, yapım öncesinde ilgili komisyonlarca değerlendirilmesi esas alınaktır;
- f) Din ve ahlak programları öncesinde ve sonrasında bu programların etkisini silecek veya azaltacak, dinleyicinin tepkisini çekecek programların yayınlanmamasına özen gösterilecektir;
- g) Bölgesel ağız taklitleri rencide edici tarzda kullanılmayacaktır;
- h) Hazırlanan programın eğitici, bilgi verici eğlendirici olması sağlanacaktır (GYP, 1991: 11-15).

1992 ve 1993 Genel Yayın Planı da benzer ‘Özel Yayın Esasları’na sahiptirler.

1994 senesinde ise yeni olarak katılımcı demokrasi ifadesi bir maddede içerilmiştir:

“Katılımcı demokrasi ve hukukun üstünlüğüne uygun olarak, halkın ilgisini çeken, önemle üzerinde durulan konular; açık oturumlar vb. Programlarda tartışılacak, resmi görüşün yanı sıra, basın, üniversite, araştırma kuruluşları, sendika ve meslek kuruluşları gibi ilgili kesimlerin fikirleri alınarak, TRT yayın ilkeleri doğrultusunda karşıt görüşlere de yeterince yer verilip, halkın doğruları öğrenmesi sağlanacak, verilmek istenen mesajın dinleyici ya da seyirciye doğru ulaşabilmesi için, “program içi denge”nin iyi kurulmasına özen gösterilecek, katılımcı, ilgi çekici ve güncel bir yayıncılık yapılacaktır. Aynı program içinde karşıt görüşlerin dengesi sağlanamamışsa (sağlanamama nedeni de belirtilerek) mümkün olan en kısa süre içinde dengenin sağlanması yoluna gidilecektir.”

1993 ve 1994 Genel Yayın Planında ‘Dil Anlatım ve Sunuş’ başlığı altında belirlenmiş esaslar içinde ana dilin kullanımı ile ilgili kısımda bir bütün olarak Türk dünyasının kucaklanmasından bahsedilir. Aynı madde içinde öğüt verme yerine,

aydınlatıcı ve yansıtıcı olma ve yalın bir anlatım biçimi benimsenecektir denilir (GYP, 1994: 14).

1994 Genel Yayın Planında yapım ve yayın için düzenlenmiş esaslar içinde önceki senelerden farklı bir ifade de şudur: “Kitleleri kendi kültür benliğinden koparan, meseleler karşısında duyarsızlaştıran, bir çeşit uyuşturma işlevi gören programların yapımından ve yayınından kaçınılacaktır.”

1994 Genel Yayın Planında diğer esaslar önceki senelerle eşleşmekle beraber önemli bir yeni madde de şudur: “Sınırötesine yöneltilen televizyon yayınlarında yer alan programlar ve reklamlarda “Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi’nin ilgili hükümlerine uyulacaktır.”

1995 ve 1996 Genel Yayın Planlarında önceki senelerde belirlendiği gibi bir Özel Yayın İlkeleri yerine sadece program türlerine göre ilkeler belirlenmiştir.

1999 Genel Yayın Planında ‘Özel Yayın Esasları’ belirlenmiştir. İncelediğimiz 1990’lı yıllar yayın planları farklı olarak Kurumun kendi hazırladığı ilkeler içinde özerklik ifadesinin geçtiği metin 1999 Genel Yayın Planıdır. İlgili ilke Yapım ve Yayın alt başlığının birinci maddesidir:

“Anayasa’nın 133. maddesinde tarif edilen özerklik ve yayınların tarafsızlığı ilkesi göz önünde bulundurularak, katılımcı demokrasi ve hukukun üstünlüğüne uygun olarak, halkın ilgisini çeken, önemle üzerinde durulan konular; yasalara saygılı olarak açık oturumlar vb. Programlarda tartışılacak, resmi görüşün yanısıra, basın, üniversite, araştırma kuruluşları, sendika ve meslek kuruluşları gibi ilgili kesimlerin fikirleri alınarak, TRT yayın ilkeleri doğrultusunda adaletli ve tarafsız olarak, karşıt görüşlere de yeterince yer verilip, halkın doğruları öğrenmesi sağlanacak, verilmek istenen mesajın dinleyici ya da seyirciye doğru ulaşabilmesi için, “program içi denge”nin iyi

kurulmasına özen gösterilecek, katılımcı, ilgi çekici ve güncel bir yayıncılık yapılacaktır. Aynı program içinde karşıt görüşlerin dengesinin sağlanması esastır. Ancak programda denge sağlanamamışsa (sağlanamamasının nedeni belirtilerek) mümkün olan en kısa süre içinde dengenin sağlanması yoluna gidilecektir” (GYP, 1999: 5).

Önceki senelerde, örneğin 1993 Genel Yayın Planında daha kısa ve “ırkçı duyguların kışkırtılması” ifadesinin yer verilmeden tasarlanmış ilke maddesi 1999 Genel Yayın Planında şu şekilde yer alır:

“Yayınlarda, hedef kitlenin ruh sağlığını bozacak ve kişilik gelişmeleri üzerinde olumsuz etkiler yaratabilecek anlatımlara, şiddete özendiren, ırkçı duyguları kışkırtan, yapımlara yer verilmeyecektir. Özellikle çizgi film ve drama yapımlarında çocuk ve gençlerin gelişimindeki rolü dikkate alınacaktır” (GYP, 1999: 6).

1999 Genel Yayın Planında diğer maddelerle beraber “Sınırötesine yöneltilen televizyon yayınlarında yer alan programlar ve reklamlarda “Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi’nin ilgili hükümlerine uyulacaktır” maddesi yinelenir (GYP, 1999: 8).

Görüldüğü gibi, bir yandan küresel olarak anlamlı olan, ekonomik büyüme/pazar arayışı ile paralel olarak, postfordizme uygun kurumsal yönetim anlayışı çerçevesinde bir takım değerler anılmaktadır. Bununla beraber farklılıkların temsiline dair teşvik edici olarak örneğin belgesel yapımı önerilmemektedir. Nitekim TRT Arşiv Dairesinin hazırladığı *Geçmişten Geleceğe Belgeler Bilgiler:1968/2008* adlı üç ciltlik eserde, farklı etnisitelerin tanıtımı için hazırlanmış eser yok gibidir. Dolayısıyla kültürel çeşitlilik halen teşvik edilir bir hal almamış, bu alanda gerçek bir rıza arayışı görünür olmamış, uluslararası ilişkilere paralel iyileştirmeler yapılmıştır.

3. 4. Genel Yayın Planlarında Kùltür

1991 Genel Yayın Planında ‘Kùltür Programları’ kısmında dil birliğinin sağlanması için dil kurallarının öğretilmesi hedeflenmiş, milli kùltür bütünlüşmesinde Türk diline önemli rol atfedilerek bu konuda ortak bir anlayışın oluşturulmasına çalışılması istenmiştir (GYP, 1991: 45). Geleneksel Türk sanatları – tezhip, hat, minyatür, çini, halk temaşa sanatı- anılarak tanıtılmaları, Türk halk hikayeleri, destanları, atasözleri, halk edebiyatı ürünlerine yerli dizilerde yer verilmesi istenmiştir (GYP, 1991: 46).

‘Kùltür Programları’nın alt başlığı olarak ‘Din ve Ahlak Programları’ başlığı altında ilk madde şöyledir: “Anayasa’nın din ve vicdan hürriyeti anlayışına uygun olarak, milli bütünlük için şart olan laik dünya görüşünün, İslam dininin akıl ve inanç uyuşumu, hak, sevgi ve hoşgörü esasları ve milli yapımızdaki birleştirici özünün, insanın yapıcı gücünü engelleyen kadercilik anlayışının İslamiyet’le bağdaşmadığı gerçeğinin vurgulanmasına, insan şahsiyetinin hangi özel şartlar içinde bulunursa bulunsun saygıya değer bir varlık olduğunun benimsetilmesine yardımcı olunacaktır” (GYP, 1991: 46-47). Aynı kısımda anılması gereken bir başka madde, “Vatandaşın, Cumhuriyete ve esaslarına, Devletin bölünmez bütünlüğüne, güven ve bağlılığın güçlendirilmesine yardımcı olunacaktır” şeklindedir (GYP, 1991: 47).

1992 Genel Yayın Planı 1991 ile çok benzerdir. 1992’de ‘Din ve Ahlak Programları’ başlığı altında yapılan açıklamalar içinde “dinin korkutucu ve uzaklaştırıcı değil sevdirci ve birleştirici olarak hazırlanmasına özen gösterilecek ve modern eğitim metodlarından faydalanılacak, İslam dini, gerçeklere uygun, akla, mantığa, ilmi ve çağdaş düşünceye ters düşmeden, tarafsız bir biçimde anlatılacaktır” denilmektedir (GYP, 1992: 56).

1993, 1994, 1995, 1996 Yayın Planı da yine öncekilere benzerdir. 1996 Genel Yayın Planında yurtdışından satın alınan dini programların Türk aile yapısına uygun olmayan kısmının yayından çıkarılacağı belirtilir (GYP, 1996: 39). Ayrıca 1999 Genel Yayın Planında İslam dini gerçek kaynaklarına uygun anlatılması vurgulanmıştır.

3. 5. Genel Yayın Planlarında Bölgesel Programlar

1991 senesi Genel Yayın Planında, ‘Bölgesel Yayınlar’ başlığı yer almazken, ‘Kalkınmada Öncelikli Yörelere Yönelik Yayınlar’ adında bir büyük bahşlık da içermez. Bunun yerine Eğitim Programlarının bir alt başlığı olarak Kalkınmada Öncelikli Yörelere Yaşayan Vatandaşlara Yönelik Programlar başlığı yer alır. Burada yer alan ilkeler önceki yıllarda belirlenen ilkelere yakındır.

1992 Genel Yayın Planında ‘Kalkınmada Öncelikli Yörelere Yaşayan Vatandaşlara Yönelik Programlar’ başlığı altında 1980’lerden farklı olmak üzere şu maddeler yer alır

“Bu yörelerde yaşayan vatandaşların büyük şehirlere göç ederek sağlıksız ortamlarda yaşamalarının önlenmesine ve bulundukları yerlerde de kalkınmanın mümkün olduğu inancının yerleştirilmesine, bu bölgelerin ekonomik ve sosyal yönden kalkınmasına;

Din ve mezhep farklılıklarının tabii olduğunun anlatılmasına ve bu konuların istismarının önlenmesine;

Yeni uygulamalar sonucu yörede ortaya çıkacak olan ekonomik ve sosyal alanlardaki gelişim ve değişimlerin yöre insanı üzerinde doğuracağı sonuçların olumlu yöne kanalize edilmesine;

Turizmin ÷lkemize ve bölgeye sağladığı ekonomik, sosyal ve kültürel faydaları ile Devletin bu hususta yapmış olduğı çalışmalar konusunda bölge halkının aydınlatılmasına yardımcı olunacaktır.

Bölgelerarası dengesizlikler yaratmadan, bölgelerin kalkınmalarını teşvik edecek sanayi yatırımlarını kalkınmada öncelikli yörelere çekmek suretiyle, dengeli bir kalkınmayı sağlamak üzere geliştirilen organize sanayi bölgeleri ile ilgili uygulamaları tanıtarak bu konuyla ilgili meseleleri tartışmak ve çözüm yolları bulmak için mahallinde yapılan programlar düzenlenecektir” (GYP, 1992: 50-51).

3. 6. Değerlendirme:

Haldun Gülalp, *Kimlikler Siyaseti* adlı kitabında, doksaklı yılların İslamcı siyasetin yükselme dönemi olduğunu, bu dönemde büyük bir siyasi başarı kazandığını ve modernleşme karşısında tavrı almış kendi entellektüelini yarattığını, modernleşmenin kabul edilen unsurlarınınınsa “Batı” olgusu dışında kurgulandığını anlatır. Ona göre, eğer milliyetçilik Batı’nın üstünlüğünü tanımayı ve onu taklit etmenin gerekliliğini en azından üstü örtülü bir biçimde ima ediyorsa, özünde Batı’dan farklı olma iddiasıyla otantik bir benlik ileri sürmek de kaçınılmaz ama paradoksal bir şekilde başka bir Batı doğmasına, yani oryantalist özcülüğün yeniden üretilmesine yol açar. Milliyetçilik bunu sadece tersten yapmaktadır ve anlaşılan odur ki mesele, Batı’nın halen devam eden hegemonik konumunda yatmaktadır (Gülalp, 2003: 40).

Refah partisi’nin yükselişte olduğı (1995) bu dönemde, bu partinin temsil ettiğı biçim klasik sağ-sol ayrımını karmaşıklaştıran çok sınıflı bir harekettir (Gülalp, 2003: 42). Bu, harekete önemli bir popölasyon için hegemon nitelikleri

kazandırırken, partinin odaklandığı bir konu kültürel kimliktir ve bu kültürel kimlik Cumhuriyetçi öğelere karşıdır. Siyasal İslamın, kendi din kurgularını toplumun bütününe dayatma gayretine paralel, tek yönlü din vurgusu 1999 Genel Yayın Planında görülebilir. Bu yayın planında “dini yayan Türk” ifadesinde görülebileceği gibi din olgusu milliyetçilik ile de birleştirilmektedir. Dolayısıyla bu yayın planında verilen bir hoşgörü mesajı bu algılamının gölgesinde kalacaktır.

Taner Timur’a göre seksenlerde, Fordist yönetimin *menajerlik* anlayışı yeni sisteme uymuyordu ve uzun vadeli hesaplar değil, aksiyonerlerin (hisse sahipleri) temettü kazanmasına yönelik girişimci ruhlu zihinlere, yeni idareciliğe ihtiyaç olan ABD’de ihtiyacı karşılayacak kurumsal yönetim anlayışı bile oluşturulmuştu (Timur, 2004: 45). Fordizmden postfordizme geçildiği bu süreçte, önceki on yılların Genel Yayın Planlarında işçi-işverenin karşılıklı menfaatleri şeklinde içerilmiş olan, Fordizme paralel refah devletinin sermaye-emek uzlaşması bozulmuştur. Bu süreçte işçiler aleyhine durumlar daha da artmıştır. Örneğin, 1980-1996 arasında, imalat sanayinde emek başına reel katma değer üretiminin %87.4 artış göstermesine karşın, reel ücret gelirlerinin, 1996 itibariyle, 1980’deki düzeyine ancak ulaştığı; formel işgücü istihdamının da dönem boyunca toplam ancak %31.8 oranında artmış olduğu görülmektedir (Voyvoda ve Yeldan, 1999: 195-196). Doksanların Genel Yayın Planlarında işçi-işverenin karşılıklı menfaatleri olduğu şeklinde yargı içeren ifadeler çıkartılmış, daha nesnel olarak sadece yayınlarda işlenecek konulara işaret edilmiştir. 1999 Genel Yayın Planında göç etmiş işçilerin döviz gelirlerinin ülkeye kazandırılması için TRT araç olarak seçilmiştir.

Kültürel çeşitlilik bağlamında ise Genel Yayın Planlarının referans çerçevesine bölücü faaliyetler varsayımı ile beraber giren, ırk, dil, din mezhep farklılıkları temsil

edilmesi ön plana çıkarılan unsurlar ya da kampanya haline getirilecek konular olarak yer almaz. Bu konularda ayrımcılık yapılmadığı ve herkesin yasalar önünde aynı hak ve ödevlere sahip olduğunun anlatılması gerektiği gibi didaktik bir dil kullanılır. Etnisite terimi yerine ırk sözcüğünü kullanarak ırksallaştırmaya yönelik algıyı yeniden üretir. Bunlara paralel din ile ilgili yayınlarda sadece İslam’a dair yayınlarla ilgili geniş bir bağlam sunulur fakat azınlık dinleri ile ilgili bir tavsiyede bulunulmaz.

Doksanların Genel Yayın Planları daha sistematik hazırlanmış, söz söyleme biçimi nisbeten daha nesnel ve daha az yargı içerir biçimde kurgulanmıştır. Bu durum kurumsallaşmanın artması ve söylem oluşturmada daha deneyimli bir hale gelinmesiyle açıklanabilir.

Aşağıda, Genel Yayın Planları incelenirken, TRT’nin kültürel çeşitlilik kavrayışına dair daha kapsayıcı bir yorum yapabilmek için, Genel Yayın Planlarının içeriğiyle uyumlu olarak, kültür etrafında toplanabilecek ifadeler değerlendirilecektir. Bu yapılırken, her kodlayıcının aynı şekilde kodlayacağı ve nesnel sonuca ulaşacağı veriler, nesnel sonuçlar alındıktan sonra, bunlar eleştirel ve yorumlayıcı bir bakış açısıyla da incelenecektir. Bununla beraber öncelikle daha genel bilgileri içeren açıklama ve değerlendirmeler yapılacaktır

4. GENEL YAYIN PLANLARININ İNCELENMESİNDEN ELDE EDİLEN BULGULAR

Ulaşılan Genel Yayın Planlarının tamamına bakıldığında belli başlı kavram ve ifadelerin ya da talimatların hem tek bir yayın planı içinde hem de seneden seneye kendini tekrar ettiği görülmektedir. Bununla beraber yukarıdaki özet içinde de gösterildiği gibi tekrar etmekte olan cümleler küçük değişimlere uğramış, bazı kavramlar, diyelim ki temel ilkeler dışına çıkarılırken bazılarının tekrarı güçlendirilmiştir. Çalışmanın kavramsal çerçevesi ile ilişkili olmak üzere bu kavramlar içinden geniş açılı bir seçme yapılarak metinler üzerinde içerik analizi yapılmaya çalışılmış ve sonuçlar yorumlanmıştır. Yurt dışı yayınlar incelemenin dışında bırakılmıştır.

Genel Yayın Planları bütün teşkilata dağıtılır, dolayısıyla bu metinlerin hedef kitlesi Kurum teşkilatıdır. 1978 yılında Genel Yayın Planının uygulanmasından Genel Müdür sorumlu iken, 1983 yılı Genel Yayın Planında ve devamında Genel Yayın Planlarının uygulanmasından sorumlu kişiler; Genel Müdür Yardımcıları, Daire Başkanları, Ünite Amirleridir.

Kurum ulusal kamu hizmeti yaptığından, Genel Yayın Planlarında yayıncılığın tanımlanmış hedef kitlesi ise öncelikli olarak Türkiye’de yaşayan herkes, Genel Yayın Planlarındaki genel ifadeyle toplumdur. Planlarda bu hedef kitlenin parçalara ayrıldığı görülür. Planların %100’ünde gençler, köylüler, kadın ve çocuklar alt başlıklar içinde hedef kitle kılınır. 1982 ve 1983 senesinde, yaşlılar, korunması gerekenler bunlara eklenirken; 1983, 1984 ve 1985 senelerinde sanayi kesimi, esnaf ve zanaatkarlar da özel hedef kitleler içinde yer alır. 1991’e gelindiğinde ‘sanayi kesimi’ ve ‘esnaf ve zanaatkarlar’ başlıkları yerine ‘iş ve meslek

kesimlerine yönelik programlar' ve bunun dışında 'kalkınmada öncelikli yörelerde yaşayan vatandaşlar' ifadesi görülür. Bununla beraber 'kalkınmada öncelikli yöreler, daha önce ilk olarak 1985'te ayrı bir bölüm olarak bulunmuştur.1991'e kadar bu şekilde artmış olan başlıklar 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1999'da da aynı biçimdedir.

Seneler içinde hedef kitleye dair bakış açısı nitelik kazanmış, bununla beraber, kültürel çeşitliliği işaret eden bir başlık oluşturulmamıştır. Tüm Genel Yayın Planlarına bakıldığında 1990'ların hedef kitleler açısından tutarlılık gösterdiği görülmektedir. 1980'ler ile 1990'lar arasındaki temel fark, 1990'larda Genel Yayın Planında bir 'Sanayi Kesimi' başlığının görünmez oluşudur. Bu durumu şöyle açıklamak gerekir; bu 'kitleler' eğitilmek üzere seçildiğinden bu başlık değişimine ihtiyaç duyulduğu düşünülmelidir. Sanayi kesimi artık büyümüş ve Neo-liberal politikalarla ülkede hakim konuma geçmiştir. Bu durumda eğitilmesi gerekebilecek üretici kesim artık küçük sanayici ve işçilerdir. Büyük sanayiciye ve örneğin, onların sosyal sorumluluklarına yönelik bir çağrıya ihtiyaç yoktur.

Genel Yayın Planlarının %30'unda TRT'nin bir kurum olarak devletten yana olması gerektiği doğrudan ve açıklıkla ifade edilmiştir. Bu doğrudan ifadenin yer aldığı tarihsel dönem 1980'lerdir. Bu durum bizim için önemlidir çünkü kamu hizmeti yayıncısının ideal işlevleri arasında devletten yana olmak değil, halkın tümünü herhangi bir fark gözetmeksizin temsil etmek ve tartışmaların gerçekleşeceği bir kamusal platform olmak için çabalamak yer alır. Sözelimi devletin çıkarlarının halkın çıkarları ile çelişebildiği bir noktada kamu hizmeti yayıncısının devletten yana olma maksadıyla kamusal bir platform olmak yerine eğlence programlarına ağırlık vermesi kamusal alanda özgür temsil ve tartışmaların olması sonucunu

vermeyeceğinden, aynı anda toplumsal iletişimin gerçekleşmesinin de önüne geçmiş olur. Nitekim, benzeri bir değerlendirme olarak Bülent Çaplı'nın ifade ettiği gibi, yapısal Marksistler ve yeni-çoğulcular, büyük sermayenin devlet karşısında ayrıcalıklı bir konuma veya yapısal güce sahip olduğunu iddia etmekte ve devletin üzerinde informal baskı oluşturduğunu belirtmektedirler. Böylece devlet ile sermaye arasındaki ilişkinin doğasına dair şöyle göndermeler yapmaktadırlar:

1. Devletin düzenleyici veya yönetici gücü, sermayenin talepleri doğrultusunda büyük ölçüde sınırlanmaktadır.

2. Sermaye, devletten kendi çıkarlarına yönelik politikalar üretmesini bekleyebilir.

3. Devletin üzerinde sermaye kaynaklı bazı gizli kapaklı baskılar olabilir. Kapitalist sistemde politika yapıcıları, ekonomik refahı artıracak koşulları geliştirmekle ilgilenirler. Bu noktada, yeni-çoğulcular, politika yapıcılarının sermaye çıkarları konusunda çok hassas davrandıklarını savunurlarken, yapısal Marksistler, sermayenin politika yapıcılarının eline geçtiğini vurgulamaktadırlar (Çaplı, 2001: 20-21).

Bu durumda sermaye belli bir kültürel gruba yakın olduğu takdirde o kültürün hegemonyası hem üretim süreçlerini hem de üretim sonucu doğan temsili etkileyecektir. Bununla beraber günümüzde kültürel çeşitlilik de kimi zaman sermaye birikimini artırmak için kullanılabilir. Bu durum, sermayenin kültürel hegemonyasını güçlendirebilir.

Genel Yayın Planlarının içeriğine bakıldığında kitle iletişim araçlarının etkililiğine dair güçlü bir varsayım görülmektedir. İncelenen tüm Genel Yayın Planlarında kamu hizmeti yayıncısı 'eğitici' olarak konumlanmıştır. Bu metinlerde kamu hizmeti yayıncısı bir 'değer' yaratıcısıdır. Çağdaş değerlerin yaratımı ile

beraber aynı anda geleneksel olanı da korumak durumunda görülen bir denge unsurudur. Genel Yayın Planlarında ‘çağdaş değerlerin benimsetilmesi’ (1978) amacı, ‘çağdaş medeniyet düzeyine çıkarmada yardımcı’ (1980, 1981, 1982), ‘çağdaş milli hayata ulaşılması’ (1983), ‘çağdaş uygarlık seviyesine çıkmayı öngören milli hedefleri gerçekleştirmek’ (1985) kamu hizmeti yayıncısının, kitle iletişim araçları vasıtasıyla gerçekleştireceği değişimlere dahildir. ‘Benimsetme’ fiili Genel Yayın Planlarında çokça tekrar edilir. Bu benimsetme kaygısı, gerçekleşmekte olduğu varsayılan hızlı sosyal gelişme karşısında sürekli bir denetim çabası ya da otoriter zihniyet olarak düşünülebilir. Mevcut güç dengelerinin değişmemesi için devamlılık gösteren ve halk ile yakın ilişki kurabilecek bir söyleme ihtiyaç vardır. Toplumsal tabanı, kuramsal çerçevede işaret edildiği üzere geniş bir kültürel çeşitliliği tarihi bir potansiyel olarak taşıyan Türkiye’nin özellikle 1980’lerde güçlenen yeni liberal anlayış içinde doğan demokratik değil, eklektik bakış açısının ülke yönetimini işgal etmesi kamu hizmeti yayıncısının da tutumunu ve orta vadeli politikalarını etkilemiştir. Devam etmekte olan ‘çağdaş olana erişme söylemi’ kendisine zıt temellendirilen bakış açılarıyla beraber kurgulanmıştır. 1980’lerle beraber televizyon yayıncılığının dinsel içeriğin, daha fazla ve yöneticiler dilinden taşıyıcılığını yaptığı, kuramsal çerçeve içinde Cankaya’nın kitabına atıfla aktarılmıştı. İçerikteki bu artışın politika metni içerisindeki yansımasının tam olarak değerlendirilmesi için önceki dönemin temel politika metinlerinin tümü ile karşılaştırma yapılması gerekir, fakat bu metinler araştırmacının ulaşamadığından daha dar bir bakışla değerlendirme yapılacaktır.

Dine ilişkin içerik Genel Yayın Planlarının %100’ünde mevcut iken, bu içeriğin analiz birimlerinde kapladığı genişlik değişkendir. 1977 ve 1978’de daha

kısa olan içerik, 1980'lerle beraber sayfa sayısı artan Genel Yayın Planlarında daha fazla yer almaya başlamıştır. Bu içeriğin ilişkilendirilebileceği bir ana kategori kültürel çeşitliliktir. Genel Yayın Planlarının din sözcüğünü içeren farklı tasarlanmış başlıkları altında yer alan metinlerin, ülkenin çoğunluğuna işaret eden İslam dini ile kısıtlı olduğu söylenebilir. İslam sözcüğü örneklemin %100'ünde içerilmektedir. Bu metinlerde hem laiklik ifadesi kullanılması hem de sadece ülkede yaşayan çoğunluk dinine atıfda bulunması bir çelişki yaratmaktadır. İslam sözcüğünün beraber kullanıldığı sözcükleri ve ifadeleri bir arada görmek ve değerlendirmek gerekmektedir. Bunun için bir tablo oluşturmak mümkündür:

Tablo-1: Kavramların tekrarı analizi: Din vd.

1977	Dinin ve ahlakın bağlayıcı ve mutlu yaşam biçimi olduğunu yurttaşlara benimsetmek (:M)	:B ise :L	:K	Vatandaşlık hak ve ödevleri, çalışkanlık, (:V)	Başkalarının hürriyetine saygı (:H)	:R ise üstün din İslam	İnsan şahsiyeti içinde bulunduğu her özel koşulda saygıya değerdir (:S)	İslam =%33
1978	Anayasa'nın din ve vicdan özgürlüğü (:A)	Milli (:B) bütünlük içinde laik(:L) dünya görüşü :B+:L		Kadercilik ve batıl inanca karşı İslam : K	Akılcı (R), insan sevgisi içeren, hoşgörülü, birleştirici (U) ve ilerletici : R+U			İslam =%29
1980	:M+:B+:L+:U, :R + :K , :S							İslam =%33
1981	:M, :B,:L, :H, :K, :R, :S,:U, :V.							İslam =%9
1982	İzinsiz din eğitimi zararlıdır	Türk-İslam ahlaki tanıtılması...		:S, :K+:R	Dinimize göre kız-erkek ayrımı yoktur	L dinsizlik anlamına gelmez.		İslam =%50
1983	Herhangi bir din ya da mezhep eleştirilmemeli	: R+:B+:L		R+U+ islam dininin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan memleketin yüceltilmesinde kullanılmasına...		L dinsizlik anlamına gelmez.		İslam =%29
1984	:M, :B,:L, :H, :K, :R, :S,:U, :V, :A.				Herhangi bir din ya da mezhep eleştirilmemeli.	Atatürkçülük		İslam =%40
1985	:M, :B,:L, :H, :K, :R, :S,:U, :V, :A.				Herhangi bir din ya da mezhep eleştirilmemeli.	Atatürkçülük		İslam =%50

Bu tablo, Kültür başlığı altındaki 'din ve ahlak/moral/felsefe' bölümünün planlarda yıl yıl ne kadar tekrar içerildiğini ve içeriğinin nasıl olduğunu, hangi fikir ve kavramlarla iç içe olduğunu gösterir. Tablonun son sütündeki yüzdeler yayın planı içinde dine ilişkin içeriğin genişliğini gösterir.

Planlarda bir anlam inşası için din kavramı, dünyasallaştırılmakta, maddi olanla birleştirilmekte ve işe koşulmakta; aynı anda zihinlerde varsayımsal karşıtlarıyla bir araya getirilerek onlara, dolayısıyla siyasal rejime eklemlenmektedir. Sonuçta anlamsal bir alanın kapatılması, çevrelenmesine; kültürün, yani yaşamsal,

hayat tarzına ait olanın yeniden kurgulanmasına çalışılmaktadır. Bu amaçla kamu hizmeti yayıncısı araçsallaştırılmaktadır. Bu analiz sonucu kısaca TRT'nin kültür alanının, İslam, laiklik, milli birlik, kadın-erkek eşitliği, akılcılık, çalışmanın kutsallığı, refah, anayasacılık, Atatürkçülük, vicdan özgürlüğü, kadercilik karşıtlığı, dinsel farklılığı eleştirmeden kabul, hürriyetçilik bileşiminin üzerine inşa edilmek istendiği söylenebilir. Bu öğelerin ağırlığının analizi daha geniş bir çalışmayı gerektirir. Bununla beraber ilgili başlık altında iki içerik -İslam ve laiklik- başabaştır fakat anlamı taşıyan dindir. Bu ikisinin beraber aynı platformda kullanılışı ile karşıt unsurlar olmasına rağmen Genel Yayın Planları sözel olarak bunun önüne geçmek için ve aslında toplumun genel anlayışını etkileyebilmek için karşıt olmadıklarını söyler. Laiklik ve din adeta birbirinin alanına geçmeyen ya da diğer alanla uyumlu olan birer kavram olarak sunulur fakat laikliğin içi boşaltılır. Bir yandan mezheplere saygılı olunmasını buyurur, bir yandan din eğitiminin tekliğinden bahseder. Vicdan hürriyetinden bahseder ama yeni gelen nesle dinle ilgili tek yönlü bir bilgi yükü tasarlar. Böyle bir kamu hizmeti yayıncılığı anlayışının otoriter sistemin parçası olduğunu düşünmek tabidir.

Dinsel içeriğin denetlenilebilir kılınmasında kamu hizmeti yayıncısının payının olabileceği varsayılarak, din alanında görünüşte bir egemen biçimin aktarılacağı izlenimi uyanmaktadır. Yayın Planlarında Alevi vatandaşların inanç biçiminin temsili öngörülmemiştir. Alevilik dinsel programların dışında birkaç belgesele konu olarak TRT yayınlarında yer almıştır.

Çalışmada inceleme dışı bırakılan 'Soydaşlarımıza Yönelik Yayınlar' başlığı önemlidir. Soydaş ifadesi ırkı işaret edebileceğinden, bunun belki dış politik bir strateji olmasına rağmen, baskın etnik bir unsur içermesi durumunda Genel Yayın

Planının içeriğinin tümüne dair algıyı etkileyebileceği düşünülebilir. Bu dış politik unsurun ayrıca incelenmesi gerekir.

Bu çalışmada temel olarak Genel Yayın Planlarında kültürel çeşitlilik kavramı araştırılıyor olmakla birlikte sadece bu anahtar kavramı aramak yeterli olmayacaktır. Çünkü kültürel çeşitlilik meselesinin kamu hizmeti yayıncılığı bağlamında ele alınması kamu yayıncısının kendini ve toplumu algılayışı ile ilgili ya da kamu hizmeti yayıncısının davranışlarının kısıtlanmasına sebep olan kavram ve olguları da bu temel politika metninde aramak gereklidir. Bu bakımdan kültürel çeşitliliğe dair çıkarımda bulunmak için, önce kültür hakkında nelerin Yayın Planlarına dahil edildiğinin bilinmesi ve yukarıdaki bağlamları kesebilecek noktaların işaretlenmesi gerekir. Bu, bir anlam haritası oluşturmak üzere analitik noktalar sunabilir.

Tablo-2: 1980-2000 arası Genel Yayın Planlarında *kültür* sözcüğünü içeren tamlamaların ve bunların anlamsal karşılıklarının kullanılma sıklığı

	Kültürel gelişme	Kültürel kalkınma	Kültürel farklılık	Kültürel çeşitlilik	Kültürel zenginlik /kültür varlığı	Milli kültür (birleştirici kültür);	Kültür;TRT	Kültürün dünyaya/ evrensele katkısı
1977	+,+,+,+	+	+	+	+,+,+	+,+,+,+,+ benimsetici +, benimsetici +,	+Öncü, koruyucu, + kaynak +haberci +,+,+ ilgi	+,+,+,+ tanıtım
1978	+,+,+,+	+,+	Bölgesel Bağlam	Ortak forum olarak İsimlendirilmiş Ekonomi ile aynı bağlamda		benimsetici+ +, +	+ruh sağlını yüceltici, +++Öncü,koruyucu +eğitici,+ilgi, ++haberci +çağdaş ilgi,	+,+, ++ Yozlaşmadan
1980	+,+	+,+	+			+,+,+,+,+,+ benimsetici+	+++haberci +++ilgi, ++üretmek	+,+,+ + yozlaşmadan
1981	+,+,+,+,+,+,	+,+, +				+, +,+,+,+	++haberci + koruyucu + eğitici, +	+,+
1982	+,+,+,+,+	+,+	+değişik inançlar için demokrasi			+,+,+,+,+,+,+,+,+,+, +,+,+,+,+,+,+	+Öncü ++koruyucu (-)zararlı yabancı içerikten korunma	+ yozlaşmadan ,+,+ +tanıtım
1983	+,+,+,+,	+,+	(-) ülkenin coğrafi, yapısı ve konumundan gelen kültürel özellikleri, milli bütünlüğü koruyacak şekilde işlenecek. (yansız) Türk Ermeni ilişkileri ve diğer azınlıkların durumları Ermenilerin eylemlerinin yoğunlaştırdığı			+,+,+,+,+,+	+koruyucu (-)zararlı yabancı içerikten korunma	++yozlaşmada

			<i>Nisan ayından önce işlenecek.</i>					
1984	+,+,+,+,+,+		<i>(-) Bölgede kültürel farklılaşmayı önleyecek</i>		+	+,+,+,+,+,+,+ ++benimsetici ++	+,+,+ (-)zararlı yabancı içerikten korunma	+ yozlaşmadan
1985	+,+,+,+,+,+,+,+	+,+	<i>(-)dil, din, ırk ayrımı üzerinden devlet kurmak (-) ülkenin coğrafi, yapısı ve konumundan gelen kültürel özellikleri, milli bütünlüğü koruyacak şekilde işlenecek. (-) Bölgede kültürel farklılaşmayı önleyecek</i>			+,+,+,+,+,+,+,+,+ +	(-)zararlı yabancı içerikten korunma	+, + yozlaşmadan
1991	+,+,+,+,+,+,+,+,+	+,+,+	<i>(-)dil, din, ırk ayrımı üzerinden devlet kurmak + mezhep ve dini inanç farkının doğallığının anlatılması ve istismarın önlenmesi (-) arabeske yer verimez</i>		+,+	+,+,+,+ ++benimsetici,+,+,+,+	+koruyucu (-)zararlı yabancı içerikten korunma	+(çağdaş kültür içinde yeri),
1992	+,+,+,+,+,+,+,+,+,+	+,+,+,+,+,+	<i>+ mezhep ve dini inanç farkının doğallığının anlatılması ve istismarın önlenmesi +Programlar bölge örf adetine göre hazırlanır (-)dil, din, ırk ayrımı üzerinden devlet kurmak</i>		+,+,+,+	+,+,+,+,+ ++benimsetici	++haberci + koruyucu + eğitici	+,+, +türk kültürünün yabancı kültürlerle etkisi
1993	+,+,+,+,+,+,+,+,+ +,+,+	+,+,+,+,+,+,+,+	<i>+ mezhep ve dini inanç farkının doğallığının anlatılması ve istismarın önlenmesi +Programlar bölge örf adetine göre hazırlanır (-)dil, din, ırk ayrımı üzerinden devlet kurmak</i>		+,+,+	+bütünlük, +,+,+,+,+,+,+ +,	++haberci + koruyucu + eğitici	+,+,
1994	+,+,+,+,+,+,+,	+,+,+,+	<i>(-)dil, din, ırk ayrımı üzerinden devlet kurmak +kitlelerin kendi kültür</i>		+,+	+,+,+,+,+ +tanıtıcı, ++benimsetici	++haberci + koruyucu ++ eğitici	+

			<i>benliğinden koparılması</i>					
1995	+,+,+,+,+,+	+,+	<i>bölgenin sosyo-ekonomik, kültürel özelliklerini dikkate alarak ilgili kalkınma projelerini desteklemek. Kuşaklararası farka ve farklı inanç ve değerlere saygılı olmak.</i> + mezhep ve dini inanç farkının doğallığının anlatılması ve istismanın önlenmesi, (yansız görünüm)Kültür farklılıkları yüzünden yadırganmayacak yayın yapmak(dizi film)		+,+,+	+,+,+,+,+,+,+,+, ++benimsetici	+ koruma +eğitmek, +tanıtım	+ tanıtım + medeniyete katkı
1996	+,+,+,+,+,+,+,+,+,+	+, +	<i>1995'in tekrarıdır.</i>		+	+,+,+,+,+,+,+,+, ++benimsetici	+ koruma +eğitmek, +tanıtım	+ tanıtım
1999	+,+,+,+,+,+,+,+,+,+	+,+,+,+,+,+,+,	<i>(-)dil, din, ırk ayrımı üzerinden devlet kurmak, +İnsanların ırk, cinsiyet, sosyal sınıf, veya dini inançları dolayısıyla hiçbir şekilde kınanmaması ilkesi +dili, dini ve tarihi alay konusu yapacak, insanları ırk, cinsiyet, sosyal sınıf, dini inançları ve mezhepleri bakımından aşağılayabilecek, küçük düşürecek yapımlar yapılmayacaktır.</i>		+,+	+,+,+,+,+,+,+,+, ++benimsetme	+ haber	+, +yozlaşmadan

Bu tablo, Genel Yayın Planları içeriğini yukarıda belirtilen yönde analiz etmeye yönelik bir tablodur. Çalışmanın ana kavramları kamu hizmeti yayıncılığı ve kültürel çeşitlilik olduğundan, bir kamu hizmeti yayıncısı olan TRT'nin yayınları gerçekleştirilirken, yapımcıların görünürdeki tutumları olan davranışlarını ve bunların ürünler içindeki görünürliğini etkileyecek ve belirleyecek olan bu planlarda kültürel çeşitliliğe işaret edebilecek ifadelerin aranması gerekir. Kültürel çeşitlilik genel olarak, çokkültürlülük, etnisite, çoğulculuk gibi kavramlarla beraber düşünülür. Bununla beraber kamu hizmeti yayıncısının temel politika metninde doğrudan bu ifadeleri taramak mutlak olarak gerekli değildir. Veri olarak aldığımız metinlerde kültürle ilişkili olarak kullanılan ifadeler, kültür sözcüğünü içeren tamlamalar vardır. Bu ifadelerin kullanılma sıklıkları ve kullanılma ağırlıklarından yola çıkarak kültürel çeşitliliğin, anlam inşa eden bu ifadeler arasındaki yerini belirlemek mümkündür. Dolayısıyla bu metinler aracılığıyla algılanan anlam bir aralık içinde değerlendirilebilir.

Oluşturulan bu tablo şöyle işler:

Tablo, öncelikle çalışmada kullanılan Genel Yayın Planlarının senelerine işaret ederek hazırlanmıştır. Tabloda bu seneler içinde halihazırda tüm planlarda en çok rastlanan ifadeler olan; kültürel gelişme, kültürel kalkınma, kültürel zenginlik, kültürel çeşitlilik, kültürel farklılık, TRT'nin kültüre dair öngörülen işlevlerini belirten anlamsal birimler, milli kültür ve kültürün evrensele katkısı, frekansları ve bağlamlar belirlenecek öğeler olarak seçilmiştir. Bu ifadeler ve bu ifadelere anlam olarak denk düşen dolaylı ifadeler her Planda aranmış ve bunların varlıkları durumunda bir artı (+) işareti konulmuştur. Sene sene ifadelerden her birinin

kullanıldığı paragrafta nüans yaratan ifadeler olması durumunda artı işaretine ek olarak sözel açıklama yapılmıştır.

Yukarıda kültür kavramı etrafında seçildiği belirtilen ifadeler metinlerde aranırken ilgili ifade bağlamında çeşitliliğin aksini işaret eden ifadeler eksi (-) işaretine ek olarak sözel ifade ile tabloya aktarılmıştır. Tablonun tümündeki eksi ifadeleri sadece çeşitlilik ve farklılığın zıttı olmaya işaret eder. Örneğin kültürel farklılık bölmesinin altında (-) işaretinin kullanılması, kültürel farklılık ifadesinin karşısının dengi olan bir duruma işaret eder. Osgood, değerlendirici analizinde bir durumun lehinde ve aleyhinde tutumu derecelendirir ve pozitif/negatif kategorileri lehte ve aleyhte tutumu içerir. Osgood bunu içerik içindeki yüklem ve olumlu/olumsuz anlam yükleyen sıfattan yola çıkarak yapar (Bilgin, 2006: 20). Bir tutum objesi merkezdedir, sözcük olarak metinde geçmektedir; bu sözcüğü niteleyen sıfat yargı belirtmektedir ve son olarak bağlantı fiili yön bildirmektedir (Bilgin, 2006: 20). Genel Yayın Planlarında asıl aranan “kültürel çeşitlilik” ifadesi metinde sıklıkla geçmediğinden, ancak bir yorumla bunun çevresinde düşünülebilecek ifadeler seçilmiştir ve doğrudan ilişkili seçilmiş bir tutum objesi yoktur. Metinlerde kullanım sıklığına bakılan kavramların ilgili metinleri oluşturanlarca seçilmiş ve kullanılmış olması önemlidir ve bunlar çıkarım yapmayı mümkün kılmaktadır.

Kültürel farklılık bölmesinin altında negatif olarak verilen tümceler anlamsal bir karşıtlığa denk gelmektedir ve açıkca reddedici olmak yerine dolaylı anlatımlar içermektedir. Metinlerde, TRT ve kültür bölümü içinde “zararlı yabancı içerikten koruma” ifadesi de farklılık ve çeşitliliğin küresel bağlamda karşısını işaret edebilir.

Altıncı bölmei oluşturan sütun içerisinde sadece (+) işaretinin görülmesi ‘milli kültür’ ifadesinin o yılın Genel Yayın Planı içinde kullanıldığını gösterirken, artı ve benimsetme sözcüğü tabloda yan yana gösterildiğinde bu ‘milli kültürün benimsetilmesi’ anlamına gelmektedir. Milli kültür seneler içinde kendini en çok tekrar eden iki ifadeden biridir. Diğer yüksek frekansa sahip ifade ise birinci bölmedeki kültürel gelişme anlayışıdır. Kültürel gelişme ifadesi ile kültür seviyesinin yükseltilmesi ifadeleri aynı bağlamda kabul edilmiş ve kültürel gelişme sütunundaki frekans grubuna dahil edilmiştir. Bu iki ifade beraber modernleşme anlayışına işaret edebilir ya da sadece ilerlemeye dair motivasyonla ilişkili olabilir. Kültürel kalkınma da frekansı daha düşük olmakla beraber kültürel gelişmenin türevi bir ifadedir. Ülkenin geri kalmış olarak konumlanması ile ilişkili görebileceğimiz bu ifadeler TRT’nin sadece politikalarını değil TRT’nin anlamını, var oluş koşullarını ve kurumlar arasındaki meşruiyetini de etkiler.

Son sütundaki evrensele katkı, evrenselleşme isteği yozlaşmama olgusu ile birleştirilirken kastedilen kültürel emperyalizmdir. Bununla beraber bir yandan da diğer ifadeler içinde muhafazakar düşünceler yer almaktadır. Bu, “Batı’nın iyi olan özelliklerini alalım” şeklindeki algılayışıyla paralel bir Doğu-Batı çelişkisinin yansımasıdır. Yoz olan tanımlanmamaktadır. Buna karşın muhafazakar dilekler, geleneğin sürdürülmesinin ifadesi şeklinde kendini yinelemektedir. Tüm bu yönelimler yapımcıdan, gerçekçi, maddi kriterler ile değil büyük söylemlerle talep edilmektedir. Bununla beraber kalkınma, sermayenin birikimini sağlayacak öğelerin geliştirilmesini içeren direktifler daha açık, ayrıntılandırılmış ve mantık içeren ifadelerdir.

Farklılığın karşıtı olarak kurulan öğeler tamamen aynı tekrar edilirken çok küçük uyarlamalar yapılmaktadır. İdeolojilere karşı kamu yayıncısının savunulması durumu söz konusudur. Zararlı ideolojilerden de bahsedildiği olur. Farklılık ve bölücülük doğal ikili olarak sunulmaktadır. 1980 öncesi dönemde farklılık bölgesel olarak bir gerçeklik görünümündeyken 1980’lerde gitgide görünmez olur. 1978’de farklılığın bölgesel karşısında TRT’den ortak bir forum olması istenirken, 1983’e gelindiğinde “ülkenin coğrafi, yapısı ve konumundan gelen kültürel özellikleri, milli bütünlüğü koruyacak şekilde işlenecek” denilerek farklılığın yok sayılması temenni edilir ve kamu hizmeti yayıncılığının hedefleri, o dönemde Amerika’da başka düzlemlerde hakim olan yaklaşıma paralel olarak, ulusal güvenlik algısı ile sınırlandırılır.

1990’larda “din, dil, ırk ayrımı”nın yapılmayacağına dair ifade birer madde olarak Planlarda içerilmiştir. Bununla beraber etnisite ve din bağlamda bir kültürel çeşitliliğin kavrandığını gösterir teşvik edici ifadeler ya da bunun çevresinde kurgulanabilecek ifadeler yine yer almaz.

1983, askeri müdahale döneminin biçimlendirdiği, ideolojik zorlamaların yaşandığı ve ülkenin uluslararası sermayeye eklemlenmeye başladığı bir dönemdir. Farklılıklar kalkınmayla beraber anılır olmuştur ve her sene kültürel kalkınmada bahsedilmiştir. Bu kalkınmacı anlayış olarak görünen söylem arkasında sorunların sebebinin ekonomi temelli algılanmasıdır. Bu dönemde, kültür, insanların maddi koşullarından kaynaklanan biçiminin dışında bir konuma kamu hizmeti yayıncısı aracılığıyla yeniden konumlanmak amacıyla, yani merkezsizleşmeyi perçinlemek maksadıyla, daha önce ülkenin kültürel iklimine eklemlenmiş olan öğeler yeniden ve zor kullanılarak zıtlık içermelerine rağmen güçlendirilerek eklemlenmiştir. Böyle bir

Baskıcı bir politikanın manevra alanı dar olmak zorunda olduğundan, ideolojik araç olarak konumlanmış kamu hizmeti yayıncısının kültürel çeşitliliğe ağırlık vermesi mümkün olmamıştır. Kültürel çeşitliliğin frekansı yıllar içinde oldukça düşüktür. Kültürel farklılıkların, Genel Yayın Planlarında, çoğu zaman bir zenginlik unsuru değil bütünleştirilmesi gereken bir konu ya da kimi zaman ulusal bir tehlike unsuru olarak kavranmış olduğu anlaşılmaktadır. Yine yukarıdaki tabloda görülebileceği gibi 1983 senesinde Ermeni unsuru ancak ulusal tehlike algılaması dolayısıyla Genel Yayın Planına dahil edilmiştir. Azınlık ifadesi de bu bağlamda metne dahil olmuştur. Yine bu senenin devamında “dil, din, ırk ayrımı üzerinden devlet kurmak” şeklinde bir sorun algılaması hemen her sene kendini tekrar etmiştir. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak kültürel çeşitliliğin temsili teşvik edilir görünmemektedir.

SONUÇ

Seksenlerde yaşananların ardından Batı'daki deregülasyonların takip edilmesi, medyada çeşitlilik yaratırken, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Genel yayın Planlarında, ancak otoriter bir devletin gerekliliklerine uyacak değişmezliğin sürdüğü ve gereğinde demokrasie eleştirel katkı sağlayabilecek olan kültürel çeşitliliği değişik biçimlerde dışladığı görülmektedir. Nitekim Genel Yayın Planlarında incelenen dönem boyunca ciddi hiçbir değişiklik olmamış, aynı anlayış ve anlamsal kurgular devam ettirilmiştir. Böylece Huntington'ın önerisine uygun olarak en azından kamu hizmeti yayıncısı “dengeli”, yani toplumda karışıklık yaratmayacak bir özgürlük düzeyinde varlığını sürdürmüştür. Bu sürecin şekillenmesinde önemli bir neden özerkliğin gerçek anlamda vücut bulamamasıdır. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, kuruluşundan itibaren bir kamu yayıncısı olarak konumlandırılmış, kısa bir özerklik döneminden sonra daha güçlü bir şekilde hükümetlerin etkisi altında kalmış, tekrar özerklik kazanmış fakat hükümet müdahalesi azalmamıştır. TRT başlangıçtan bu yana hükümetlerin her türlü iletişim manevralarına araç kılınmış, göstergelerin içinin istenildiği gibi yeniden doldurulduğu sürekli kapalı bir anlamsal alanda varlığını sürdürmüştür.

TRT kültür olgusunu, “maddi unsurlar”a ek olarak, “dil, coğrafi konumdan kaynaklanan farklılıklar, yayılmacı merkezsizleşmiş unsurlar, ülkeyi bölmeye yarayabilecek unsurlar, birey bazında özel durum denebilecek farklılık yaratan unsurlar, ahlaka, felsefeye, dine dair unsurlar, yaşam biçimi, ait olmaya dair unsurlar” olarak kavramaktadır.

Kültür kavramının yanısıra kamu hizmeti yayıncısının kendini hangi sistem içinde tanımladığı ve ne olarak tanımladığı da önemlidir. Bu bakımdan Genel Yayın Planlarında, Giriş bölümleri, Tanım bölümleri, Amaç ve İlke bölümleri, içerik olarak açıklayıcıdır. TRT'nin özerkliği üretiminin nasıl biçimleneceğini belirleyeceğinden üzerinde çalışanların etkili olamadığı bu temel politika belgesinde kurumun hükümetlerden bağımsız konumlanmaya gidip gitmediği önemlidir. Literatürden öğrenilebileceği gibi ve çalışmanın TRT tarihi ile ilgili kısımda açıklandığı üzere, kurumun iktidarlardan bağımsızlaşamadığı apaçıktır. Genel Yayın Planlarında bunun sözel ifadesini değil ama etkisini görmek mümkündür. Temel olarak Atatürkçülük, Millilik ve İslam üzerine kurulmuş gözükmekle beraber, Atatürkçülüğün zıttı olarak laik olmayan dinsel vurgu, bu ilk öğeyi sadece görünüşte var kılarak gerçekte tam olarak dışlar. Amaç bölümlerinde Atatürkçü seçimler yapılırken, geri kalan kısımları seçimi İslam'a ait değerler yükler. Hegemonyanın yeniden yapılanışı sırasında yitirilen rıza unsuru, güçlenmesi için din yoluyla kazanılmaya çalışılmaktadır. Bu da kültürel olarak rıza kazanmak için farklı yaşama biçimlerini işaret eden kültürel çeşitliliğin içerilmediğini göstermektedir. İkinci olarak millilik ve bütünleşme ifadeleri devletin birliği açısından doğal olarak görülmekle birlikte, genel olarak milliliğin tek bir etnisite olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır.

TRT'ye metinlerdeki açık içerikte yüklenen görevlerden birisi, eğitcilik, milli kültürü benimseticilik, birleştiricilik, bölünmeyi engelleyiciliktir. Eğlence ikincil bir işlevdir. Kamu hizmeti yayıncılığının tanımsal niteliklerine uygun bir işlev olarak, karşıt görüşlere yer verme sıklıkla zikredilmiş fakat bunun yasal sınırları da hatırlatılmıştır. İfade özgürlüğüne dair sınırların Genel Yayın Planlarında tekrar zikredilmesi gereksizdir ve yapımcılar açısından güçlü bir sınırlanma güdüsü yaratır.

Farklılıklar ele alınırken genel olarak bölgesel farklılıklar kaçınılması gereken bir durum olarak ele alınmış ve farklılıkların bağlamı kültürel den ekonomiye kaydırılmıştır. Aslında bu iki bağlam birlikte düşünülmesi gereken bağlamlardır. Farklılığın sosyolojik olarak zıttı aynılık olabilir. Planlarda aynılık zikredilmemekte fakat iletişimin ve paylaşımın sonucu olabilecek bütünleşerek birbirini tamamlama hali, bir aynılık hali olarak görülmektedir. Planlarda olmayanı söylemek yerine olanı söylemek gerekirse, demokrasiye, ilerlemeye, tanımlanmamış geleneğe ve bir dine dair değerler ön plandadır.

Propaganda çağında olduğu gibi tek yönlü ve direten bir yaklaşımla “benimsetme” görevi tüm metnin dilini etkiler. Üstelik döneme uygun değişimi önce otoriterliğe kayan, sonra söylemine demokrasinin talep edildiğini yerleştiren, bununla beraber toplumdaki farklı kültürlerden kişilerin taleplerine karşılık verebilecek yayın politikalarını teşvik etme konusunda hiçbir esnekliği getirmeyen metinlerdir. Genel Yayın Planlarının barındırdığı bu çelişki gerisinde güçlü etki varsayımı ile beraber işlemektedir. Ulusal güvenlik birçok ülkede olduğu gibi yayınların tasarımı da çeşitli varsayımlar sunar, bu noktada kültürel çeşitlilik unsurları da bu varsayımlarla kesişen önyargılarla temsil edilemez kılınır.

Kalkınmaya endeksli bakış açıları Genel Yayın Planlarına hakimdir. Bu durum kültüre ve kültürel çeşitliliğe olan bakışı etkiler. Nitekim içerik analizinde taradığımız anlamsal birimler arasında, kültürel kalkınma kültürel çeşitlilikten daha yüksek frekansa sahiptir. Kültürel gelişmenin en yüksek frekansa sahip olması ise, Genel Yayın Planlarında Aydınlanmacı-ilerlemeci bakış açısıyla karıştırılabilecek bir nitelik sunar. Buna karşın din ve özellikle tek bir dine olan vurgu bu ideoloji ile çelişir ve onun laiklik gibi bir temel anlayışının içini boşaltır.

Farklılıkların temsili Genel Yayın Planlarında kültürel kimlik ve karakterin üretim süreci -üretim aşamasını da dahil edilerek dikkate alındığı bir noktadan, askeri müdahale sonrası- ekonomik ve coğrafi farklılık boyutuna indirgenmiştir. 1980 sonrası dönem dünyada ve Türkiye’de kalkınma anlayışının gerilediği bir dönem olmasına rağmen farklılıkların kalkınma ile ilişkisi kurularak Genel Yayın Planlarının diline dahil olduğu görülür.

TRT’nin ilgili dönemde Genel Yayın Planları ile oluşturmaya çalıştığı anlayış Hall’ün işaret ettiği gibi tek bir hegemon kültüre işaret etmeyebilir. Aslında birden fazla ve Türkiye koşullarında atbaşı rekabet etmesi istenen güçlü yaklaşımları işaret eder. Hall’ün Thatcherizm ile açıkladığı eklektik kültürel hegemon, Türkiye’de Genel Yayın Planları çerçevesinde başarı sergileyemeyecek kadar az politik manevraya sahiptir. Daha çok dinsel içeriğin artış gösterdiği ve sermayedarın gözlerden silindiği seneler içinde buyruklarını değiştirmeyen bir tutarlılık söz konusudur. Bu yorumun nedeni Genel Yayın Planları içindeki unsurların eklemlenemeyecek ölçüde çok sayıda çatışan öğeyi çalışmanın incelediği dönem boyunca tekrara dayanması ve bunun bir sabitlik arzetmesidir. Çalışmanın bulguladığı söylem unsurlarının ne şekilde bir sınıfın hegemon olarak diğer sınıfların rızasını kazanmak üzere eklemlendiği göstergebilimsel bir çalışmayı da gerektirebilir. Göstergeler üzerinde hangi işlemler yapılarak hangi anlam bütünleri ya da eşleştirmeleri yapıldığı araştırılabilir.

1980 sonrası yaşanan değişimde öne çıkartılabilecek politik bir unsur, sermaye kesiminin eğitiminden küçük sanayi, köylü, işçi ve esnafın eğitime eğilinmiş olması dolayısıyla sermayedar sınıfın bu açıdan hedef olmayışı ve bunun muhtemel bir hegemon kültürün üreticisinin kim olabileceğine işaret etmesidir.

Dışarıda bırakılan unsur/sınıf sermayedar kesim veya kesimlerdir. 1990’larda kalkınma ile birlikte ekonomi vurgusu artmış fakat sermayedar kesimin sosyal sorumlulukları ya da gelir dağılımını konuları ön plana çıkaran başlıklar düzenlenmemiştir. Nitekim gelir dağılımı sanayileşmenin kalkınmaya ilişkin sonucu olabilecekken, büyüme kalkınmasız gerçekleşebilecek bir salt ekonomik sonuçtur. Bu tür bir sonuç her durumda kültürden bağımsız değildir, kültürel farklılıkları da sisteme uyarlayan bir güç yaratmaktadır.

Kamu hizmeti yayıncısının kuruluşu, üretimde maddi kaynakları elde etme biçimi, kültürel çeşitliliğe dair özel bir politikasının olamayışı kültürlerin eşit temsili açısından bir sorun teşkil etmiştir.

TRT çalışanının hitap ettiği toplumun farklılıklarını belli bir sınıf lehine bir araya getirebilecek program üretimi için hegemonya temel anlayışının içeriğine uygun olarak farklılıkları temsil ederek eklemlemesi gerekirdi. Yani, kültürel çeşitlilik bu amaçla işlevselleştirilmiş, göstergeler alanına dahil edilmiş olmalıydı. Kullanılan politika metinleri ve çekilen belgesellerin konularına bakarak, göstergeler alanına ilgili dönemde bu anlamda hiçbir yeni göstergenin sokulmadığı, anlamların çok dar bir alana çekilerek o dar alanda kodlandığı, bunun da laik olmak, İslam olmak, bütünlüğe tehdit olmamak şeklinde rakip alanlar olarak seçildiği görülmektedir. TRT’nin, hükümetlerin kısa vadeli hedeflerine eklemlenirken, rasyonel bir yönetici ekibin gerçek bir hegemonya aracı olamadığı ifade edilebilir.

Kültürel çeşitliliğin kültürel mücadele alanı olabilecek bir platformda hegemonyanın gerektirdiği düzeyde dahi temsil edilemediği görülmektedir. Bu durumda TRT’nin çalışılan dönem çerçevesinde ve veri alanı kısıtında görünüşte

hegemon olmaya çalışan, fakat sabitlik ve esnek olmayan buyuruculukla bir ya da bir kaç gruba hizmet edebileceği ve de yaygın bir rıza kazanamayacağı söylenebilir.

TRT'nin kültürel çeşitliliğe dair bir algılamının doğmasını sağlayacak bir özerk yapısının ve buna paralel politikalar ya da bir kurum kültürünün olmaması bir sorundur. Kültürel hegemonyanın güçlü kaynağı olan TRT, daha büyük bir sistemin parçasıdır. Bu sistemin diğer öğeleri medya sektörü bazında 1990'larda parlamış ve kamu hizmeti yayıncısını da zor durumda bırakan bir güce sahip olmuştur. Kültürel çeşitliliğin unsurları medya sisteminin bu diğer unsurları ile beraber değerlendirilir ise belki Kültürel Çalışmalar perspektifinin tezlerinin doğruluğu daha görülür olabilir.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor W. (2002). *Minima Moralia*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ahıska, Meltem (2005). *Radyonun Sihirli Kapısı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Alemdar, Korkmaz (2005). *Öteki Kuram*. Ankara: Erk Yayınevi.
- Altuntek, Serpil (2007). *Antropoloji, Kuramlar/Kuramcılar*. Ankara: Dipnot Yayınevi.
- Aziz, Aysel (2006). *Televizyon ve Radyo Yayıncılığı (Giriş)*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Aydın, Suavi (2012), Türkiye'nin Etnik Yapısı. F. Alpkaya ve B. Duru (Der.) *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Bali, Rıfat (2002). *Tarzı Hayattan Life Style'a*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bilgin, Nuri (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Boratav, Korkut (2008). *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2007*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Bottomore, Tom (2005). *Marksist Düşünce Sözlüğü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, Ayşe (2003). Bir Toplumsal Dönüşümü Anlama Çabalarına Katkı: Bugün Türkiye'de E. P. Thompson'ı Okumak. *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cankaya, Özden (2003). *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT 1927 – 2000*. İstanbul: Yky Yayınları.
- Crehan, Kate (2006). *Gramsci, Kültür, Antropoloji*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- Çaplı, Bülent (2001). *Televizyon ve Siyasal Sistem*. Ankara: İmge
- Çam, Şerife (2006). *Medya Çalışmalarında İdeoloji Yaklaşımlarına İlişkin Epistemolojik ve Yöntemsel Sorunlar*. Ankara Üniversitesi Gazetecilik Anabilimdalı. Yayınlanmış Doktora Tezi.
- Dağtaş, Banu (2003). *Reklamı Okumak*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Dharam, Ghai (1995). Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Sosyal Demokrasi. *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma*. Renee Prendergast ve Frances Stewart. (Der.). Çev. İdil Eser. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Doğruel, Fatma; Doğruel, Suut (2003). Türkiye’de Bölgesel Gelir Farklılıkları ve Büyüme. *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eagleton, Terry (1990). *Edebiyat Kuramı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi
- Ersin, Nimet (2007). *Kamu Hizmeti Yayıncılığı ve TRT’de Program Üretim Süreci*. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Gibson, Heather; Tsakalatos, Euclid (1996). Uluslararası Borç Krizi: Nedenler, Sorunlar ve Çözümler. *Kalkınma İktisadı: Yükselişi ve Gerilemesi*, Haz. Fikret Şenses. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gencel Bek, Mine (1993). Ulusal Entegrasyon ve Gelişme Aracı Olarak Televizyon: Gap Tv Örneği. Ankara Üniversitesi Gazetecilik Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Gencel Bek, Mine (2003). Avrupa Birliği ve Türkiye’de İletişim Politikaları: Küreselleşme, İletişim Endüstrileri ve Kimlikler. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Gitlin, Todd (2008). Medya Sosyolojisi: Egemen Paradigma. *Kırılmalar Uzlaşmalar*. Ankara: De Ki Yayınevi.

Gülalp, Haldun (2003). *Kimlikler Siyaseti: Türkiye’de Siyasal İslamın Temelleri*. İstanbul: Metis.

Gürbilek, Nurdan (1992). *Vitrinde Yaşamak*. İstanbul: Metis Yayınları.

Gürsoy, Ay e Bilge (1999). *TRT ve BBC’nin Anahaber B ltenlerinin Kamu Habercili i Açısından Kar ıla tırmalı Analizi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Hall, Stuart (1984). Encoding/Decoding. *Culture, Media And Language*. Edit. S. Hall, D. Hobson. Hutchinsın University Library.

Hall, Stuart (1997). İdeoloji ve İletişim Kuramı. *Medya, Kültür, Siyaset*. Der. Süleyman İrvan. Ankara: Bilim Sanat.

Hall, Stuart (2003). Kodlama ve Koda ım. *Söylem ve İdeoloji İçinde*. İstanbul: Su Yayınları.

Hall, Stuart (2005a). Kültür, Medya ve İdeolojik Etki. *Medya, İktidar, İdeoloji*. Der: Mehmet Küçük Ankara: Bilim Sanat.

Hall, Stuart (2005b). İdeolojinin Yeniden Ke fi. *Medya, İktidar, İdeoloji*. Der: Mehmet Küçük Ankara: Bilim Sanat.

Hardt, Hanno (1989). Ele tirenin Geri D n   . *Medya, İktidar, İdeoloji*. Der: Mehmet Küçük (2005). Ankara: Bilim Sanat.

Hirschman, Albert (1996). Kalkınma İktisadının Y kseli i ve Gerilemesi. *Kalkınma İktisadı: Y kseli i ve Gerilemesi*, Haz. Fikret  enses. İstanbul: İletişim Yayınları.

Hoffman-Riem, Wolfgang (1987). National Identity and Cultural Values: Broadcasting Safeguards, *Journal Of Broadcasting & Electronic Media* Volume 31, Number 1, Winter 1987, Pp. 57-72.

Horsti, Karina; Hulten, Gunilla (2011). Directing Diversity: Managing Cultural Diversity Media Policies in Finland And Swedish Public Services. *International Journal of Cultural Studies*. Volume 14(2): 209–227.

Karahan, Aysel (2001). *Kitle Davranışı Kuramları*. Teori ve Politika, Sayı: 21 <http://www.teorivepolitika.com/21/tp21y2.htm> Erişim(15.01.11)

Kartarı, Asker (2001). *Farklılıklarla Yaşamak*. Ankara: Ürün Yayınları.

Kaya, Ayhan (2004). Avrupa Birliği, Avrupalılık ve Avrupa-Türkleri: Tireli ve Çoğul Kimlikler. *Cogito: Avrupa'ya Düşünmek Özel Sayısı*, Bahar: 2004.

Kaya, Raşit (2006). Devlet, Sermaye ve Medya. Haz. Ülman, Burak; Akça, İsmet. *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar, Prof. Kemali Saybaşı'ya Armağan*. İstanbul: Bağlam Yayınlar.

Kaya, Raşit (2009). *İktidar Yumağı: Medya, Devlet, Siyaset*. Ankara: İmge Yayınevi.

Keane, John (1992). *Medya ve Demokrasi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kejanlıoğlu, Beybin; Adaklı, Gülseren; Çelenk, Sevilay (2001). Yayıncılıkta Düzenleyici Kurullar ve RTÜK. *Medya Politikaları*. Ankara: Bilim Sanat Yayınevi.

Kejanlıoğlu, Beybin (2004). *Türkiye'de Medyanın Dönüşümü*. Ankara: İmge Kitabevi.

Kejanlıoğlu, D. Beybin (2005). *Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Bir Uğrağı: İletişim ve Medya*. Ankara: Bilim Sanat.

Kymlicka, Will (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık*. İstanbul: Ayrıntı.

Kocabaşoğlu, Uygur (1980). *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.442.

Lull, James (2001). *Medya, İletişim, Kültür*. Ankara: Vadi Yayınları.

- Marshall, Gordon (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat.
- Mattelart, Armand; Mattelart, Michele (2009). *İletişim Kuramları Tarihi*, Çev.: Merih Zıllıoğlu, İstanbul: İletişim.
- Mattelart, Armand; Neveu, Eric (2007). *Kültürel İncelemelere Giriş*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mengü, Seda Çakar; Mengü, Murat (2009). Birmingham Okulu. Yasemin Inceoğlu (Der). *Metin Çözümlemeleri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Mutlu, Erol (2001). Ne Olacak Bu Kamu Yayıncılığının Hali? *Medya Politikaları*. Ankara: Bilim Sanat Yayınevi.
- Mutlu, Erol (2005). *Kitle İletişim Kuramları*. Ankara: Ütopya.
- Mutlu, Erol (2004). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat Yayınevi
- Moore, Wilbert E. (2010) . İşlevselcilik. *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Nart, Sibel (2009). *1964-1980 Arası Trt Radyo Yayın Politikaları Toplumsal Ve Politik Süreçte Radyonun Tarihsel Ve Kurumsal Gelişimi Ankara Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Özbek, Meral (2009). *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parekh, Bhikhu (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek-Kültürel Çeşitlilik ve Siyasal Teori*. Çev. Bilge Tanrıseven. Ankara: Phoenix.
- Politzer, Georges (1999). *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*. Ankara: Sol Yayınları.
- Sarı, Engin (2010). *Kültür, Kimlik, Politika: Mardin’de Kültürlerarasılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Saussure, Ferdinand de (1976). *Genel Dilbilim Dersleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Serim, Ömer (2007). *Türk Televizyon Tarihi: 1952-2006*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Smith, Philip (2005). *Kültürel Kuram*. İstanbul: Babil.

Somersan, Semra (2004). *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Stevenson, Nick (2008). *Medya Kültürleri*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Swingewood, Alan (1996). *Kitle Kültürü Efsanesi*. Çev. Aykut Kansu. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Swingewood, Alan (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. Ankara: Bilim Sanat.

Sümer, Burcu (2010). *The Impact Of Europeanisation On Policy-Making In Turkey: Controversies, Uncertainties And Misfits In Broadcasting Policy (1999-2009)*. Ankara Üniversitesi Yayınları. No:248.

Şenses, Fikret (1996). *Gelişme İktisadı ve İktisadi Gelişme: Nereden Nereye? Kalkınma İktisadı: Yükselişi ve Gerilemesi*, Haz. Fikret Şenses. İstanbul: İletişim Yayınları.

TBMM, Tutanak Dergisi (5 Haziran 1990).

Timur, Taner (2004). *Türkiye Nasıl Küreselleşti*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

TRT. Geçmişten Geleceğe Belgeler Bilgiler: 1968/2008, Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü Ciltler, Proje: N. Beyhan Karadağ. Arşiv Dairesi Başkanlığı. Ankara: TRT Yayınları.

Voyvoda, Ebru; Yeldan, Erinç (1999). Türk İmalat Sanayinde İşgücü Verimliliği. *Türk-İş Yıllığı, 1999: Yüzyıl/Binyıl Biterken Dünyada ve Türkiye’de Durum 2*. Ankara: Türk-İş Araştırma Merkezi.

Wallerstein, Immanuel (2000). *İrk, Ulus, Sınıf; Belirsiz Kimlikler*. İstanbul: Metis Yayınevi.

Williams, Raymond (1990). *Marksizm ve Edebiyat*. İstanbul: Adam Yayınları.

Willams, Raymond (1993). *Kültür*. Ankara: İmge Yayınevi.

Williams, Raymond (2003). *Televizyon, Teknoloji Ve Kültürel Biçim*. Ankara: Dost Yayınevi.

Williams, Raymond (2006). *Anahtar Sözcükler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Varlık, Bülent (1981). *Türkiye’de Radyo Yayınlarının İlk Yıllarına İlişkin Üç Belge*. Aitia Gazetecilik Ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu, 1981/1.

Zoonen, Liesbet Van (1997). Medyaya Feminist Yaklaşımlar. *Medya, Kültür, Siyaset*. Ankara: Bilim Sanat.

Genel Yayın Planları:

Genel Yayın Planı (1977). TRT Program Planlama Dairesi Başkanlığı Yayınları: 2. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.

Genel Yayın Planı (1978). TRT Genel Sekreterlik Basılı Yayınlar Müdürlüğü, No: 100. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.

Genel Yayın Planı (1980). TRT Genel Sekreterlik Basılı Yayınlar Kitaplık Müdürlüğü Yayınları, No: 118. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.

Genel Yayın Planı (1981). TRT Genel Sekreterlik Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları, No: 128. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.

Genel Yayın Planı (1982). TRT Genel Sekreterlik Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları, No: 142. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.

Genel Yayın Planı (1983). TRT Genel Sekreterlik Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları, No: 145. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.

Genel Yayın Planı (1984). TRT Genel Sekreterlik Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları, No: 151. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.

Genel Yayın Planı (1985). Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 157. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.

Genel Yayın Planı (1991). Yayın Planlama Koordinasyon Ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.

Genel Yayın Planı (1992). Yayın Planlama Koordinasyon Ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.

Genel Yayın Planı (1993). Yayın Planlama Koordinasyon Ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.

Genel Yayın Planı (1994). Yayın Planlama Koordinasyon Ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.

Genel Yayın Planı (1995). Yayın Planlama Koordinasyon Ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.

Genel Yayın Planı (1996). Yayın Planlama Koordinasyon Ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.

Genel Yayın Planı (1999). Yayın Planlama Koordinasyon Ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.

ÖZET

Bu çalışma, TRT'nin kültürel çeşitliliği nasıl kavradığını araştırmaktadır. Araştırmanın temel kaynağı TRT'nin kurumsal ilkelerini içeren resmi Genel Yayın Planları'dır. Kamu hizmeti yayıcısının özerkliği ilkesi, TRT için geçerli ya da işleyen bir ilke olmamıştır. Böylece TRT, kendi kararlarını alabilen bir kurum değildir ve 1980-2000 döneminde kültürel çeşitliliğe ilişkin kendi anlayışını geliştirememiştir. Bunu TRT tarihinden ve Planlardan takip etmek mümkündür. Bu metinlerin içerik analizi tekniği kullanılarak incelenmesi sonucu, TRT'nin kültürel çeşitliliğe dair bir kavrayış geliştiremediği; farklılıkların ağırlıklı olarak ulusal güvenlik politikaları çerçevesinde anıldığı; kültürün, yalnızca gelişme ve kalkınma bağlamları ile kısıtlı değerlendirildiği görülmüştür.

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate how TRT understands the cultural diversity. The major reference of the study is the official General Broadcasting Plans which include the institutional principles of the TRT. The principle of autonomous administration of the public service broadcasting is not a valid or an effective principle for the TRT. Thus, TRT is not an institution which makes its own decisions and was not able to develop its own perspective with regard to cultural diversity for the period of 1980-2000. This situation can be seen by examining the history of TRT and the official General Broadcasting Plans. By analyzing these documents using the content analysis method it is found that; TRT could not develop a perspective regarding to cultural diversity; the differences were predominantly perceived in the context of national security policies; the culture was assessed limited to its progress and development dimensions.